

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
І. І. МЕЧНИКОВА

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
ТА КРИМІНАЛІСТИКИ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Електронні методичні рекомендації до практичних занять для
здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право

ОДЕСА
2023

УДК 343.214 (072)
К82

Укладач:

І. А. Дришлюк, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Рецензенти:

О. І. Миколенко, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та господарського права Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Т. О. Павлова, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, кримінального процесу та криміналістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

*Рекомендовано Вченою радою економіко-правового факультету
ОНУ імені І. І. Мечникова
Протокол №1 від «28» серпня 2023 р.*

Кримінально-правова кваліфікація [Електронний ресурс]:
К82 електронні методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081 Право / уклад.: І. А. Дришлюк. – Одеса, 2023. – 149 с. – 1,0 МБ.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Право» спеціальності 081 «Право». Методичні рекомендації містять опис змісту навчальної дисципліни, перелік питань та методичні рекомендації для підготовки до практичних занять, пояснення до виконання самостійних завдань та рекомендовану літературу до них.

УДК 343.214

© Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Зміст навчальної дисципліни.....	5
Плани практичних занять, завдання для самостійної роботи та методичні рекомендації до вивчення питань теми	9
Форми контролю та критерії оцінювання знань здобувачів.....	135
Контрольні питання з навчальної дисципліни.....	139
Список джерел, рекомендованих до вивчення навчальної дисципліни.....	142
Електронні інформаційні ресурси.....	148

ВСТУП

Мета навчальної дисципліни – поглиблене опанування здобувачами вищої освіти теоретичних, законодавчих і практичних проблем, пов'язаних з застосуванням кримінально-правових норм (кримінально-правової кваліфікації) у слідчій та судовій практиці.

Міждисциплінарні зв'язки навчальної дисципліни: логіка, філософія, теорія держави і права, конституційне право України, адміністративне право України, кримінальне право України, кримінальне процесуальне право України, криміналістика, кримінологія.

Предметом навчальної дисципліни є теоретичні та практичні проблеми кримінально-правової кваліфікації у слідчій та судовій практиці.

Завдання навчальної дисципліни – набуття здобувачами вищої освіти практичних навичок застосування методики кваліфікації кримінальних правопорушень (кримінально-правової кваліфікації).

В результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

знати: зміст основних методологічних і логічних засад кримінально-правової кваліфікації; загальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації (за ознаками об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта, суб'єктивної сторони); спеціальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації (незакінченої злочинної діяльності, кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, множинності кримінальних правопорушень, при конкуренції кримінально-правових норм, за обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та за відсутності ознак складу кримінального правопорушення, при зміні кримінально-правової кваліфікації тощо); методику кваліфікації кримінальних правопорушень.

вміти: використовувати логічні поняття, категорії і правила кримінально-правової кваліфікації; тлумачити норми чинного кримінального законодавства України в процесі кримінально-правової кваліфікації; правильно застосовувати методику кримінально-правової кваліфікації.

ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Загальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації

Тема 1. Поняття, види, підстави, принципи та методологічні засади кримінально-правової кваліфікації.

Поняття кримінально-правової кваліфікації. Види та функції кримінально-правової кваліфікації. Структура кримінально-правової кваліфікації. Підстави та передумови кримінально-правової кваліфікації.

Юридичне закріплення результатів кримінально-правової кваліфікації. Механізм, правила, стадії та етапи кримінально-правової кваліфікації. Значення правильної кримінально-правової кваліфікації

Поняття принципів кримінально-правової кваліфікації та їх система. Взаємозв'язок загальних принципів кримінального права та принципів кримінально-правової кваліфікації.

Філософські та логічні засади процесу кримінально-правової кваліфікації. Кримінально-правова кваліфікація та об'єктивна істина. Судження, умовивід як форми правового мислення. Дедуктивний умовивід та його застосування при кримінально-правовій кваліфікації. Закони логіки і кримінально-правова кваліфікація.

Тема 2. Склад кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації.

Поняття складу кримінального правопорушення та його функції. Елементи та ознаки складу кримінального правопорушення. Види (класифікація) складів кримінального правопорушення. Значення складу кримінального правопорушення для кримінально-правової кваліфікації.

Тема 3. Кримінально-правова кваліфікація за об'єктивними ознаками кримінального правопорушення.

Поняття об'єкту кримінального правопорушення. Класифікація об'єктів кримінального правопорушення та її значення. Предмет кримінального правопорушення. Потерпілий від кримінального правопорушення.

Значення об'єкта для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Поняття, ознаки та значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Поняття суспільно небезпечного діяння та його форми. Непереборна сила, фізичний і психічний примус та їх значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечну дію або бездіяльність.

Суспільно небезпечні наслідки та їх види. Причинний зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками. Час, місце, обстановка, спосіб та засоби (зброя) вчинення кримінального правопорушення.

Значення об'єктивної сторони для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Тема 4. Кримінально-правова кваліфікація за суб'єктивними ознаками кримінального правопорушення.

Поняття суб'єкта кримінального правопорушення та його ознаки. Суб'єкт кримінального правопорушення та особа злочинця. Поняття осудності і неосудності. Обмежена осудність. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Значення суб'єкта для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Поняття, ознаки та значення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Поняття вини та її форми. Умисел та його види. Необережність та її види. Змішана форма вини. Мотив і мета кримінального правопорушення. Помилка, її види та значення для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Значення суб'єктивної сторони для кваліфікації кримінальних правопорушень.

Змістовий модуль 2.

Спеціальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації

Тема 5. Кримінально-правова кваліфікація незакінченої злочинної діяльності.

Поняття та види стадій вчинення умисного кримінального правопорушення. Поняття закінченого кримінального правопорушення та його кваліфікація. Кваліфікація готування до кримінального правопорушення. Кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення. Кваліфікація готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення при альтернативному і неконкретизованому умислі. Добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення та її ознаки. Кваліфікація позитивної посткримінальної поведінки (дійове каяття), відмежування її від добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення.

Тема 6. Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті.

Поняття та ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні. Види співучасників. Кваліфікація дій виконавця, організатора, підбурювача та пособника. Форми співучасті у кримінальному правопорушенні. Кваліфікація дій учасників організованих форм злочинної діяльності. Кваліфікація дій співучасників при ексцесі виконавця. Кваліфікація співучасті із спеціальним суб'єктом. Кваліфікація причетності до кримінального правопорушення.

Тема 7. Кримінально-правова кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.

Поняття та значення множинності кримінальних правопорушень. Одиначне кримінальне правопорушення як складовий елемент множинності кримінальних правопорушень. Види одиначних кримінальних правопорушень. Кваліфікація одиначних кримінальних правопорушень. Повторність кримінальних правопорушень, її види та кваліфікація. Сукупність кримінальних правопорушень, її види та кваліфікація. Рецидив кримінальних правопорушень, його види та кваліфікація.

Тема 8. Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм.

Поняття та ознаки конкуренції кримінально-правових норм. Види конкуренції кримінально-правових норм. Відмінність конкуренції кримінально-правових норм від суміжних понять. Кваліфікація при конкуренції загальної та спеціальної норм. Кваліфікація при конкуренції частини та цілого. Кваліфікація кримінального правопорушення при конкуренції кількох спеціальних норм. Конкуренція кваліфікуючих або пом'якшуючих ознак складу кримінального правопорушення. Конкуренція кримінально-правових норм і сукупність кримінальних правопорушень. Конкуренція кримінально-правових норм і суміжні склади кримінальних правопорушень.

Тема 9. Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що виключають їх кримінальну протиправність.

Поняття та види обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння. Види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, передбачені Загальною частиною КК. Кваліфікація діянь, вчинених за наявності обставин, передбачених розділом VIII Загальної частини КК. Види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння, передбачені Особливою частиною закону про кримінальну відповідальність. Кваліфікація діянь, вчинених за наявності обставин, що виключають злочинність, передбачених Особливою частиною закону про кримінальну відповідальність.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Змістовий модуль 1. Загальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації.

Практичне заняття 1

Тема: Поняття, види, підстави, принципи та методологічні засади кримінально-правової кваліфікації.

Питання для обговорення:

1. Поняття кримінально-правової кваліфікації.
2. Види та функції кримінально-правової кваліфікації.
3. Структура кримінально-правової кваліфікації.
4. Підстави та передумови кримінально-правової кваліфікації.
5. Юридичне закріплення результатів кримінально-правової кваліфікації.
6. Механізм, правила, етапи та стадії кримінально-правової кваліфікації.
7. Значення правильної кримінально-правової кваліфікації.
8. Поняття принципів кримінально-правової кваліфікації, їх система та

взаємозв'язок з загальними (галузевими) кримінально-правовими принципами.

Практичне завдання.

1. Наведіть приклади, коли у нормативно-правових актах використовується термін “кваліфікація” та регламентуються правила кримінально-правової кваліфікації.

2. Які органи вправі давати вказівки з приводу кримінально-правової кваліфікації? (випишіть відповідні статті КПК України).

3. В яких процесуальних документах закріплюються результати кримінально-правової кваліфікації? (випишіть відповідні статті КПК України).

Реферати, доповіді:

1. Судова практика та її роль у кримінально-правовій кваліфікації.

2. Філософські аспекти кримінально-правової кваліфікації.

3. Застосування законів логіки в процесі кримінально-правової кваліфікації.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

1. Загальна характеристика юридичної кваліфікації

Кваліфікація (від лат. „qualis” – який, якої якості і „facere” – робити, здійснювати) – термін багатозначний. Він означає і рівень професійної підготовки, і характеристику (оцінку) предмета або явища, віднесення його до певної категорії, групи. В буквальному перекладі кваліфікація – це визначення якості, оцінка.

Саме у такому значенні поняття „кваліфікація” вживається в праві, де з позицій кримінального закону, оцінюється (кваліфікується) (відноситься до певних категорій) соціально значуща поведінка людей.

В широкому розумінні кримінально-правова кваліфікація – це кримінально-правова оцінка злочинного діяння. Кваліфікація кримінального правопорушення здійснюється органами досудового розслідування і остаточно закріплюється у вироку суду, що набрав чинності. Кримінально-правова кваліфікація є складовою частиною практичної діяльності органів дізнання, слідчого, прокурора, суду при розслідуванні і судовому розгляді кримінальних проваджень.

Кваліфікація є окремим випадком розв’язання задачі діагностичного типу щодо визначення належності одного класу об’єктів (суспільно небезпечних діянь) іншому (ознакам складів кримінальних правопорушень, описаних в КК України).

У своїй основі кваліфікація має три складові: формально-логічну, догматико-юридичну і інформаційно-управлінську. В юридичній складовій також можна виокремити кілька важливих рівнів кваліфікації: теоретико-правовий, кримінально-правовий (матеріальний) і кримінально-процесуальний (процедурний).

Неможливо говорити про кримінально-правову кваліфікацію, не засвоївши базових теоретико-правових положень про юридичну кваліфікацію взагалі і про застосування закону (у тому числі кримінального), зокрема.

Юридичну кваліфікацію слід розглядати в контексті загальнотеоретичних уявлень про правове регулювання суспільних відносин, механізм такого правового регулювання і форми реалізації правових норм.

Правове регулювання як впорядкування суспільних відносин за допомогою правових засобів, приведення їх у відповідність з вимогами правових норм, як процес і результат дії права на суспільне життя з метою встановлення правопорядку включає два етапи: а) створення норм права як основ правового регулювання (законотворчість); б) дія цих правових норм як втілення їх вимог, приписів в поведінці людей (реалізація права).

Сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин, іменується механізмом правового регулювання, в який включаються: норми права, правовідносини, акти реалізації застосування правових норм, правосвідомість.

Формами реалізації норм права є: використання (здійснення) суб'єктивних прав; активне виконання юридичних обов'язків; пасивне дотримання правових обов'язків; застосування норм права в процесі діяльності органів держави як особлива форма реалізації правових приписів (правозастосування).

Юридична кваліфікація є однією з основних стадій правозастосування. В теорії виділяють від трьох до шести таких взаємопов'язаних стадій застосування норм права: а) встановлення обставин, на які розрахована правова норма (як фактичної основи застосування правових норм); б) вибір (відшукування) норми, що підлягає застосуванню до цих обставин, здійснюється шляхом правової кваліфікації, тобто юридичної оцінки всієї сукупності фактичних обставин справи шляхом віднесення певного випадку до конкретних юридичних норм тих чи інших галузей права; в) з'ясування достовірності тексту закону; г) перевірка дії норми в просторі, часі та за колом

осіб; д) усунення колізій і подолання прогалин у праві; е) винесення (видання) акту застосування норм права і його безпосереднє виконання (або доведення до виконавців). При цьому під актом застосування розуміється державно-владне веління, винесене компетентним органом на основі правових норм відносно конкретних фактів і індивідуально певних осіб.

Будь-яка юридична кваліфікація має онтологічний аспект, тобто здійснюється за допомогою певної діяльно-практичної процедури (форми), що має низку етапів. Першим етапом оціночної діяльності є поділ поведінки людей на правомірну і неправомірну. Другим етапом цього процесу є визначення характеру правопорушення. Така оцінка здійснюється шляхом співвідношення певного вчинку з нормами різних галузей права – адміністративного, цивільного, кримінального тощо. Третій етап юридичної кваліфікації – це встановлення конкретної норми, під дію якої підпадає вчинок, що оцінюється (кваліфікується).

Кримінально-правова кваліфікація – це окремий випадок юридичної кваліфікації, яка здійснюється на основі норм закону про кримінальну відповідальність. Оскільки закон про кримінальну відповідальність визначає злочинність і караність діянь, то кримінально-правова кваліфікація завжди виступає як кваліфікація кримінальних правопорушень.

Кримінально-правова кваліфікація є різновидом правової (соціально-правовий) оцінки, в результаті якої вчинене особою діяння може бути розцінене як адміністративний чи дисциплінарний проступок, цивільно-правовий делікт, кримінальне правопорушення або як діяння, що не містить ознак будь-якого правопорушення і в цьому сенсі має аксіологічний (ціннісний) аспект.

Важливо підкреслити, що юридична кваліфікація – це об'єктивний процес, тому вона не повинна залежати ні від того, яка оцінка вчиненому діянню буде надана після закінчення цієї процедури, ні від суб'єктивного розсуду правозастосовувача. У цьому полягає значення юридичної кваліфікації як важливої умови законності і основного змісту процесу доказування у будь-якому кримінальному провадженні. .

Правова кваліфікація за своєю гносеологічною природою належить до різновиду наукового пізнання, пізнавального процесу – переходу від незнання до нового знання. Юридична оцінка діяння, будучи ідеальним відображенням правової природи об'єктивно існуючого явища (у кримінальному праві – суспільно небезпечного діяння), виходячи з методології пізнання і відображення, виступає основним змістом процесу встановлення істини у кримінальному провадженні.

Юридична оціночна діяльність базується на логічних засадах. Логіка визначає кваліфікацію як процес мислення, що відбувається в певних формах (складного індуктивно-дедуктивного умовиду) і при дотриманні категорій і законів логіки. В процесі юридичної кваліфікації здійснюється перехід від одного знання (вихідного, початкового) до іншого (вивідного, висновкового). Таке вивідне знання є результатом кваліфікації, тобто остаточним судженням, у формі якого дається оцінка діянню. Тому з точки зору логіки, кваліфікація є висновковим знанням, представленим у виді простого категоричного силогізму, де великий засновок містить знання про норму права (законі), менший – про діяння, що кваліфікується, а в висновку встановлюється, що діяння підпадає (не підпадає) під ознаки кримінального закону. Логічною основою кримінально-правової кваліфікації виступає дедуктивний умовид.

Зважаючи, що встановлення фактичних обставин у кримінальному провадженні і їх юридична оцінка часто співпадають, то кваліфікацію кримінальних правопорушень можна аналізувати як з точки зору процесу, так і результату доказування, виділяючи в ній кримінально-процесуальну складову.

Юридичній оцінці властивий і психологічний аспект, який характеризує кваліфікаційне рішення як результат оціночної діяльності і вольовий акт вибору дізнавача, слідчого, прокурора, суду з деякої кількості альтернатив.

Юридична кваліфікація також повинна враховувати лінгвістичні (термінологічні і лексико-семантичні) аспекти законодавчої техніки і правозастосовної діяльності.

Однакове і правильне застосування закону, що є основою принципу законності, неможливе без з'ясування змісту закону шляхом його тлумачення. Правильне з'ясування кримінального закону дозволяє підвести під нього конкретні суспільно небезпечні діяння, що визнаються кримінальними правопорушеннями.

Наведені теоретико-методологічні положення слід брати до уваги при здійсненні кримінально-правової оціночної діяльності, тобто при кваліфікації кримінальних правопорушень.

2. Поняття, сутність і значення кримінально-правової кваліфікації.

Кваліфікація кримінального правопорушення – це встановлення і юридичне закріплення точної відповідності між ознаками вчиненого суспільно небезпечного діяння і ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінально-правовою нормою.

Сутність кримінально-правової оцінки, що здійснюється в процесі кваліфікації, полягає в наступному. Притягнення до кримінальної відповідальності особи, винної у скоєнні кримінального правопорушення, має на меті застосування до неї покарання, необхідного і достатнього для виправлення винного і запобігання вчинення нових кримінальних правопорушень. Отже, необхідною передумовою кримінальної відповідальності є встановлення тієї норми закону про кримінальну відповідальність, яка містить склад кримінального правопорушення, що охоплює всі ознаки вчиненого діяння. Це завдання вирішується за допомогою кримінально-правової кваліфікації діяння. Вона виражається у співставленні ознак вчиненого діяння з ознаками конкретних складів кримінальних правопорушень, передбачених кримінальним законом, і встановленні між ними тотожності і відмінності. Процес співставлення завершується, коли виявлена норма, яка передбачає всі ознаки вчиненого діяння, що мають кримінально-правове значення.

При співставленні ознак вчиненого діяння з ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого кримінальним законом, виявляється відповідність цих ознак: за об'єктом (на що спрямовано діяння),

об'єктивною стороною (в чому воно зовні виразилося), суб'єктом (ким вчинено) та суб'єктивною стороною (вина, мотиви, цілі). На підставі встановленої тотожності робиться висновок про те, що вчинене суспільно небезпечне діяння є, наприклад, умисним вбивством, яке передбачено ч. 1 ст. 115 УК України. Висновок закріплюється у відповідних кримінально-процесуальних актах – постанові про оголошення підозри, обвинувальному акті та вирокі. Таким чином, сутність кримінально-правової кваліфікації полягає у встановленні змісту соціально-значущої поведінки певного суб'єкта і його кримінально-правовій оцінці.

Значення кримінально-правової кваліфікації полягає в тому, що вона є актом пізнання і юридичної оцінки обставин, що мають кримінально-правове значення. Кваліфікація є способом і основою визнання об'єктивності факту скоєння суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законом. Діяння, яке не кваліфіковане, не оцінене як конкретна кримінально-карана поведінка, не існує для кримінального права, в такому разі можна говорити лише про ту або іншу подію. Вчинення кримінального правопорушення можна встановити тільки за допомогою його кримінально-правової кваліфікації.

Отже, кримінально-правова кваліфікація виконує функцію відмежування злочинного від незлочинного і закріплює факт об'єктивної реальності скоєного суспільно небезпечного діяння.

Кримінально-правова кваліфікація об'єктивно відбиває наявність і вид відповідальності, оскільки констатує факт вчинення злочинного діяння, що є фактичною (матеріальним) основою кримінальної відповідальності (ст. 11 КК України).

Правильна кримінально-правова кваліфікація є основою законності при вирішенні усіх питань кримінальної відповідальності. Законність у цій сфері юридичної діяльності означає правильне застосування права, загалом і, конкретної кримінально-правової норми, зокрема, призначення справедливого покарання та вирішення інших питань, передбачених кримінальним законом, реалізацію зрештою цілей і завдань кримінальної політики держави.

Офіційна кримінально-правова оцінка суспільно небезпечних діянь здійснюється в обов'язковій кримінально-процесуальній формі. Тому правильна кримінально-правова кваліфікація має організаційно-управлінське значення та є засобом забезпечення законності всієї правозастосовної діяльності правоохоронних органів і судів.

Остаточна кримінально-правова оцінка суспільно небезпечного діяння здійснюється у вирокі, постановленому від імені держави на основі демократичних принципів судочинства. Конституційне положення про те, що при розгляді кримінальних справ необхідно суворо дотримуватися закріпленого в ч. 1 ст. 62 Конституції України принципу презумпції невинуватості, згідно з яким особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, визначає його значення як найважливішого акту правосуддя і зобов'язує суди неухильно дотримуватися вимог законодавства при розгляді та вирішенні кримінальних проваджень. В зв'язку з цим можна говорити про вагоме виховне і соціально-політичне значення правильної кримінально-правової кваліфікації.

Кримінально-правова кваліфікація також важлива з точки зору функції розмежування кримінальних правопорушень. Кваліфікувати вчинене діяння означає встановити його істотні ознаки. Такими є ознаки, які відрізняють одне кримінальне правопорушення від інших. Отже, при кваліфікації здійснюється відмежування певного кримінального правопорушення від суміжних суспільно небезпечних діянь, передбачених іншими кримінально-правовими нормами.

3. Взаємозв'язок етапів кримінально-правової кваліфікації.

В спеціальній літературі існує кілька поглядів на етапи (стадії) кримінально-правової кваліфікації, кожен з яких має право на існування. Найбільш поширеним є наступна етапізація процесу кримінально-правової кваліфікації.

Етапи, що відносяться до фактичної складової оцінної діяльності (встановлення фактів): а) встановлення фактичних обставин справи, що полягає в аналізі об'єктивних і суб'єктивних ознак, які характеризують суспільно небезпечне діяння та його суб'єкта. Не всі фактичні обставини мають однаково важливе кримінально-правове значення. Одні з них є обов'язковими для встановлення і набувають значення основних ознак. Інші мають кваліфікуюче значення, треті іменуються факультативними, виконуючими різну роль залежно від характеру діяння, що кваліфікується. Крім того, є низка фактичних обставин, що на перший погляд не мають кримінально-правового значення і не задіяних в кваліфікації, але що виконують криміналістичні (пошукові), кримінально-процесуальні (доказові) і кримінології (запобігальні) функції, що забезпечують; б) обґрунтоване на першому етапі виділення юридично значущих ознак з усіх обставин кримінального провадження для подальшої кваліфікації.

Етапи, що відносяться до юридичної складової оцінної діяльності (з'ясування і застосування закону): а) висунення кваліфікаційних версій (як окремих гіпотез), що відповідають фактичним обставинам, тобто виявлення групи споріднених складів кримінальних правопорушень; б) вибір конкретної кримінально-правової норми на основі розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень; в) юридичне закріплення рішення про кваліфікацію скоєного в процесуальних документах.

4. Кримінально-процесуальний аспект кваліфікації

Кримінально-правова кваліфікація – динамічний процес. Він співпадає з початком розслідування кримінальної справи і завершується її розглядом та вирішенням в суді. На кожному з етапів розслідування дається юридична оцінка скоєному: визначається склад кримінального правопорушення, що містить ознаки діяння, і норма КК України, яка передбачає відповідальність за це діяння.

Диференціація кримінально-процесуальної процедури, зокрема форми досудового розслідування, питання перебування під слідством, осудності,

обрання запобіжного заходу також визначаються, виходячи з кримінально-правових ознак скоєного винним. У постанові про оголошення підозри також обов'язково описується кримінальне правопорушення, у вчиненні якого звинувачується ця особа, і вказуються пункт, частина, стаття КК України, які передбачають відповідальність за це кримінальне правопорушення. На завершальній стадії розслідування складається обвинувальний акт), де викладаються всі обставини кримінального провадження, а також формулювання обвинувачення з вказівкою пункту, частини, статті (чи статей) кримінального закону, які передбачає відповідальність це кримінальне правопорушення. І хоча термін „кваліфікація” вживається не в усіх цих випадках, у низці процесуальних норм йдеться про застосування кримінального закону, формулювання обвинувачення, проте, мається на увазі кваліфікація кримінального правопорушення.

На кожному етапі кримінального провадження кваліфікація може змінюватися, можливий перехід від однієї до іншої кримінально-правової норми.

Треба враховувати, що правильна кримінально-правова кваліфікація базується на точному застосуванні кримінального закону, який містить ознаки суспільно небезпечного діяння, що кваліфікується. З цією метою в процесі юридичної оцінки скоєного на різних стадіях кримінального процесу і кваліфікації треба враховувати взаємопов'язані кримінально-правові і доказові (кримінально-процесуальні і криміналістичні) аспекти цієї оцінно-пізнавальної діяльності, у тому числі процесуальні можливості і межі доказування.

5. Методологія кримінально-правової кваліфікації.

Методологічною основою кримінально-правової кваліфікації є діалектика пізнавальної діяльності, оскільки кваліфікація є пізнавальним процесом. Основне завдання, що вирішується при кваліфікації – забезпечення істинності висновку; неправильність в оцінках і висновках тягне помилкові юридичні наслідки, спотворює дійсну картину вчиненого, призводить до необгрунтованого засудження або, навпаки, невиправданого пом'якшення

відповідальності. Істинність висновку забезпечується в першу чергу тим, що основу кримінально-правової кваліфікації становить діалектичний метод пізнання, що відповідає характеру будь-яких явищ, у тому числі і таких негативних, якими є кримінальні правопорушення.

Основні елементи діалектики – об'єктивність, всебічність і конкретність дослідження, складають найважливіші умови встановлення дійсного змісту суспільно небезпечного діяння, що кваліфікується. Істина може бути досягнута, якщо дізнавач, слідчий, прокурор, суд оцінюють обставини об'єктивно, без упередженості, не видаючи бажане за дійсне, прагнучи охопити основні ознаки кримінального правопорушення, всі зв'язки і відносини, враховуючи конкретні умови, в яких кримінальне правопорушення скоєне. При цьому враховуються вимоги основних законів діалектики: єдності та боротьби протилежностей, взаємного переходу кількісних змін у якісні, заперечення заперечення.

Необхідною передумовою істинності висновку у кримінальному провадженні є дотримання загальних методологічних принципів, єдності теорії і практики, творчого підходу до вирішення завдань кримінально-правової кваліфікації.

Кваліфікація кримінального правопорушення є логічним процесом пізнання. Існують два пізнавальні рівні: емпіричний і логічний. Емпіричне пізнання ґрунтується на чуттєвому сприйнятті реальної дійсності, коли властивості, якості і зв'язки того або іншого предмета або явища пізнаються за допомогою органів чуття. При розслідуванні і судовому розгляді кримінального провадження дізнавач, слідчий, прокурор, суд мають можливість отримати відомості про окремі обставини вчинення кримінального правопорушення безпосередньо, чуттєвим шляхом. Проте, як правило, переважна більшість відомостей про подію кримінального правопорушення надходить опосередковано, з інших джерел: свідчень свідків, потерпілих, обвинувачених, висновків експертів і т.д. Практична перевірка істинності отриманих при цьому відомостей існує не завжди, і лише логічним шляхом можна довести і перевірити відповідність їх фактичним обставинам кримінального

провадження. Тому в процесі кримінально-правової кваліфікації використовуються закони і правила діалектичної і формальної логіки. Встановлювана в процесі кримінально-правової кваліфікації істина характеризується з внутрішнього, змістовного боку – відповідністю висновку, оцінки дійсного змісту діяння.

Змістовна сторона кримінально-правової кваліфікації є предметом вивчення діалектичної логіки як науки про діалектичне мислення. Стосовно кваліфікації кримінального правопорушення вона відповідає на питання: яким чином в процесі цієї діяльності пізнається об'єктивна істина вчиненого, як формуються поняття про скоєне, як відбувається сам процес пізнання, зміна одного знання іншим, глибшим, ближчим до абсолютної істини.

Вимоги діалектичної логіки повністю враховуються при кримінально-правовій кваліфікації. Всебічне охоплення діяння, вивчення всіх його зв'язків – одна з головних передумов правильної кваліфікації; оцінка діяння повинна ґрунтуватися на всебічному вивченні всіх обставин кримінального провадження. Однобічність або неповнота служать підставами для виправдання обвинуваченого або зміни кваліфікації. У той же час повнота дослідження обставин вчинення кримінального правопорушення обмежена законом, дізнавач, слідчий, прокурор і суд можуть враховувати тільки ті з них, які мають значення для провадження, зокрема, для кваліфікації кримінального правопорушення важливі тільки ті ознаки, які вказані в конкретному складі кримінального правопорушення.

Необхідність досліджувати предмет в розвитку, саморуху, зміні також враховується при вирішенні багатьох кримінально-правових питань. Зміна ознак складів кримінальних правопорушень, перебіг термінів давності притягнення до кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності і покарання у зв'язку з втратою діянням або особою суспільно небезпечного характеру базуються на врахуванні тих змін, які відбуваються в житті.

Врахування практики як критерію істини і як чинника зв'язку предмета з тим, що треба людині, повністю проявляється в кримінально-правовій кваліфікації, хоча і з деякими особливостями, які полягають в тому, що істинність обставин, недоступних безпосередній, практичній перевірці, встановлюється, як вказувалося, непрямым, опосередкованим шляхом.

Вчення діалектичної логіки про конкретність істини має засадниче значення для кримінально-правової кваліфікації. Воно полягає в точному визначенні часу, місця і обставин вчинення кримінального правопорушення. Встановлення конкретних обставин дозволяє переконатися в тому, що йдеться саме про це кримінальне правопорушення, вчинене конкретною особою. Такий підхід дозволяє оцінити діяння як факт об'єктивної дійсності і визначити його місце в зв'язках з іншими явищами і подіями.

В процесі кримінально-правової кваліфікації широко застосовуються діалектичні категорії і методи пізнання. Серед категорій діалектики, які використовуються при кваліфікації кримінальних правопорушень, на особливу увагу заслуговують: загальне і окреме (одиничне), можливість і дійсність, зміст і форма та низка інших.

Взаємозв'язок загального і окремого (одиничного) складає основу оцінки суспільно небезпечного діяння. Підводячи ознаки суспільно небезпечного діяння, що розслідується, під конкретний склад кримінального правопорушення, передбачений кримінальним законом, ми тим самим виділяємо в цьому окремому, одиничному діянні ознаки загального поняття, яким є склад кримінального правопорушення, вказаний в статті Особливої частини КК України.

Склад конкретного кримінального правопорушення включає загальні ознаки окремої групи кримінальних правопорушень, і якщо вчинене діяння має ці загальні ознаки, це означає, що воно відноситься до цієї групи, охоплюється цим складом.

Можливість і дійсність відбивають діалектику процесу кваліфікації. Первинні відомості, що слугували основою для відкриття кримінального

провадження, і відомості, що отримуються в процесі розслідування, є передумовою кваліфікації вчиненого за тією чи іншою кримінально-правовою нормою. Подальше дослідження фактичних обставин провадження, накопичення нових відомостей перетворює можливість на дійсність, дозволяє об'єктивно оцінити скоєне, кваліфікувати його.

Зміст і форма також належать до фундаментальних категорій, без врахування яких кримінально-правова кваліфікація здійснюватися не може. У зміст кримінально-правової кваліфікації входить з'ясування уповноваженими органами ознак вчиненого діяння, аналіз диспозиції кримінально-правових норм, ототожнення ознак діяння з ознаками конкретного складу кримінального правопорушення і висновку, оцінка діяння. Ця діяльність здійснюється в певних логічних формах: поняттях, судженнях і висновках.

При кримінально-правовій кваліфікації використовуються і інші категорії діалектики: причини і наслідку, необхідності і випадковості, сутності і явища.

В процесі кримінально-правової кваліфікації застосовуються також різні загальнонаукові пізнавальні методи. Серед них слід в першу чергу виділити метод сходження від абстрактного до конкретного. Спочатку досліджуване діяння відбивається у свідомості слідчого або судді в окремих, неповних, розрізнених ознаках, кожен з яких дозволяє охарактеризувати діяння з тієї чи іншої сторони, відволікаючись, абстрагуючись від інших його сторін. Щоб отримати повну картину скоєного, треба від абстрактного перейти до конкретного. Для цього необхідно відтворити діяння в сукупності усіх його зовнішніх і внутрішніх сторін, зв'язків і відносин, і тоді тільки воно з'явиться як певне кримінальне правопорушення, передбачене кримінально-правовою нормою.

6. Логічні аспекти процесу кримінально-правової кваліфікації.

До логічних методів пізнання, які використовуються в процесі кримінально-правової кваліфікації відносяться: аналіз, абстрагування, порівняння, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання, гіпотеза, доказ і логічні закони мислення.

Кримінально-правова кваліфікація є процесом співставлення (порівняння) тих або інших подій і явищ. Події і явища можуть мати між собою схожість або відмінність. Останні знаходять своє відображення в ознаках, які в логіці діляться на два види: а) істотні ознаки – які визначають сутність предмета (явища) в цілому і без яких дані предмет або явище не можуть існувати; саме істотні ознаки дозволяють виділити те або інше явище (предмет) з кола аналогічних; б) несуттєві – другорядні ознаки, які можуть відноситися як до усіх предметів цього роду, так і характеризувати індивідуальні риси одиничного предмета. Таким чином, поняття – це форма мислення, що відбиває і фіксує істотні ознаки предмета.

Для того, щоб утворити поняття як первинну форму мислення, логікою використовується низка прийомів, які повинні враховуватися як в законодавчій, так і правозастосовній діяльності. Такими є: порівняння, аналіз, синтез, абстракція, узагальнення, опис.

Порівняння – це логічний прийом, яким встановлюється схожість або відмінність різних предметів об'єктивної дійсності. Для того, щоб порівнювати, потрібно виділити ознаки, які є підставами для порівняння. Аналіз – це розчленовування предмета мислення на його елементи, виділення самостійних ознак і розгляд їх окремо. Синтез – це уявне поєднання частин предмета в одно ціле з метою розгляду його як деякої єдності. Абстрагування – це уявне виділення з предмета його окремих ознак і залишення без уваги інших. Узагальнення – це уявний перехід від окремих, одиничних ознак до загальніших, властивим предметам і явищам більшого ступеня узагальненості, наприклад, роду.

Існують основні правила визначення понять (у тому числі правових): а) визначення має бути сумірним; б) не можна допускати кола у визначенні, тобто в ньому має бути виключена тавтологія; в) визначення має бути коротким, чітким, ясним і вільним від двозначності; г) визначення не має бути негативним; д) визначення не повинне містити логічного протиріччя.

Кожне з понять характеризується своїм змістом і об'ємом. Зміст поняття – сукупність всіх істотних ознак предмета. Об'єм поняття – всі предмети, до яких можна застосувати це поняття.

Всі поняття підрозділяються: а) за змістом – на конкретні і абстрактні; позитивні і негативні; співвідності і безспіввідносні; б) за об'ємом – на загальні і одиничні.

Залежно від змісту і об'єму конкретних понять встановлюються певні види відношень між ними, які можуть бути: порівняними і непорівняними; сумісними і несумісними.

Зв'язки між порівняними поняттями можуть характеризуватися: а) відношеннями тотожності; б) відношеннями підпорядкування (субординації); в) відношеннями супідрядності (координації); г) відношеннями перехрещення (часткового збігу); д) відношеннями суперечності; е) відношеннями протилежності (супротивності)

Велике значення в логіці і інших науках, що використовують логіку, мають види операцій, здійснюваних з поняттями, серед яких важливу роль грає множення. Операція множення – це розподіл по групах тих предметів, які знаходяться в колі цих понять (у їх об'ємі). У логіці виділяють, а в праві використовують кілька видів множення поняття: а) дихотомічне (дихотомія) множення, при якому об'єм ділимого поняття розділяється на дві складові і рівні частини; б) трихотомічне (трихотомія) множення, при якому об'єм ділимого поняття розділяється на три частини; в) політомічне (политомія) множення, при якому здійснюється багаточленне ділення.

Операція множення буде проведена правильно, якщо дотримані наступні правила: а) основа множення має бути постійною; б) множення має бути співмірним; в) множення слід проводити за однією ознакою; г) члени множення повинні взаємно виключати один одного; д) множення має бути безперервним, послідовним; е) сума членів множення повинна дорівнювати об'єму поняття.

Правовим поняттям також властиві всі наведені характеристики, з урахування особливостей логічного пізнання в кримінальному судочинстві: а)

правовий характер даного мислення; б) ретроспективний його характер, тобто пов'язаний з дослідженням явищ, що мали місце у минулому по їх відображеннях в реальних об'єктах; в) об'єктами аналізованого пізнання є обставини, пов'язані із вчиненням кримінального правопорушення, а також особи, яка не сприймала ці обставини безпосередньо; г) витікаючі з даного процесу пізнання висновки мають доказовий характер і повинні бути зафіксовані у відповідній процесуальній формі; д) такі висновки у справі мають істинне значення. З урахуванням викладеного правове поняття можливо визначити як форму мислення, в якій узагальнюється і виділяється клас об'єктів за їх юридичними ознаками.

Судження – це форма мислення (думка), в якій утверджується або заперечується що-небудь про предмети та явища об'єктивної дійсності. Судження може бути або істинним, або хибним. Істинним називається таке судження, котре правильно відображає дійсність, відповідає тому, що є насправді. Хибним є судження, яке неправильно відображає дійсність, не відповідає тому, що є насправді. Елементами структури судження є: а) суб'єкт судження – це те, про що йдеться у судженні; б) предикат судження – це те, що мовиться у судженні про предмет думки; в) зв'язка в судженні – є відображенням зв'язку, існуючого між предметом думки і певною властивістю.

Всі судження підрозділяються (класифікуються) залежно від: а) складу суб'єкта і предиката судження – на прості і складні; б) кількості ознак – на одиничні та загальні; в) якості зв'язки – на утверджувальні і негативні; г) предмета думки – на атрибутивні судження та судження з відношенням. Особливу групу простих суджень утворюють судження існування, тобто судження, в яких утверджується чи заперечується сам факт існування або не існування предмета.

Складні судження складаються з кількох простих суджень. Ця множинність може знайти своє відображення як в суб'єкті, так і в предикаті суджень або в їх сукупності.

Одиничне судження – це судження, об'єм якого включає тільки один предмет. Окреме судження – це таке судження, об'єм якого включає частину класу предметів, загальних за істотними ознаками.

Загальне судження представляє з себе судження, в якому що-небудь утверджується або заперечується відносно кожного з предметів цього класу.

Утверджувальне судження і негативне судження виникають залежно від якості зв'язки – утверджуючої (є) або негативної (не є) – в самому судженні.

Атрибутивні судження – дають знання про властивості предметів.

Судження відношення виражають стосунки між предметами за місцем, величиною і часом.

Специфіка суджень при аналізі і кваліфікації кримінальних правопорушень така: а) коло питань, по яких висловлюються судження в процесі кваліфікації, має межу, воно обмежено складом кримінального правопорушення; б) коло осіб, що мають право висловлювати судження, що мають юридичне значення, обмежено законодавчо; в) низка суджень, які мають юридичну силу, має імперативний характер (наприклад, вирок); г) судження при кваліфікації формуються тільки через засоби, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

Умовид – це форма мислення, що є засобом отримання нового знання на основі певних наявних знань. Сутність умовиду характеризується тим, що з одного або кількох суджень виводиться нове знання. Структурно будь-який умовид складається з: а) вихідного (наявного) знання – воно міститься в засновках умовиду; б) обґрунтовуючого знання – тобто знання, котре пояснює правомірність висновку із засновків; в) висновкового знання, тобто знання, що міститься у висновку.

Важливе значення для практичної діяльності має не лише новизна висновкового знання, але і його істинність. Істинність висновкового знання визначається низкою умов: а) вихідне знання в засновках умовиду має бути істинними; б) в процесі міркування слід строго дотримуватися правил виведення, які обумовлюють логічну правильність умовиду.

Всі умовиди поділяються на кілька видів: а) за характером спрямованості процесу мислення (виведення); б) за їх складом; в) за кількістю засновок.

За характером спрямованості процесу виведення висновку умовиди поділяються на: а) дедуктивні, в яких думка рухається від загального до окремого, одиничного; б) індуктивні, в яких на основі знання частини предметів класу робиться висновок про всі предмети класу, про клас в цілому.

Дедукція і індукція як двосторонній процес, пов'язані між собою таким же необхідним чином, як синтез і аналіз. Основна функція дедукції – оціночна, тому саме дедуктивний умовид є логічною основою кваліфікації кримінальних правопорушень. Основна функція індуктивних виведень – генералізація, тобто отримання загальних суджень, що носять при цьому імовірнісний характер. Тому вони і розглядаються як логічна форма встановлення причинного зв'язку в кримінальному праві.

За складом умовиди поділяються на: а) прості, тобто такі такі, які не можуть ділитися на інші, простіші; б) складні, тобто такі, які складаються з кількох простих умовидів.

За кількістю засновок умовиди поділяються на: а) безпосередні, тобто такі умовиди, у яких висновок робиться тільки з одного засновку; б) опосередковані, тобто умовиди, в яких висновок робиться з кількох засновок.

Залежно від того, з яких суджень складається умовид, розрізняють такі види дедуктивних умовидів: а) категоричний силізм; б) умовний сулогізм; в) розподільний силізм.

Для кримінально-правової кваліфікації найбільш поширеним є застосування категоричного силізму (силізм – від греч. *Sillogismos*) – здобуття висновку чи виведення наслідку. Категоричний силізм – це такий дедуктивний умовид, в якому обидва засновки є категоричними судженнями. Категоричний силізм складається із трьох суджень: двох засновок і висновку. Засновки і висновок, в свою чергу, складаються із понять. Ці поняття називаються термінами силізму. У категоричному силізмі розрізняють три терміни: менший, більший і середній. Термін, який займає місце суб'єкта у

висновку, називається меншим терміном і позначається літерою „S”. Термін, котрий займає місце предиката у висновку, називається більшим терміном і позначається літерою „P”. Більший і менший терміни ще називають крайніми термінами. Середнім терміном називається поняття, яке входить до обох засновків і відсутнє у висновку. Позначається середній термін літерою „M”.

Аксиома категоричного силлогізму формулюється таким чином: „Все, що властиво класу предметів, поширюється на будь-який предмет цього класу, і навпаки – все, що не властиво класу, не властиво і будь-якому предмету, що входить в цей клас”.

Всі силлогізми підкоряються логічним правилам, без яких неможливо отримати істинний висновок. Правила силлогізму діляться на дві групи: правила термінів і правила засновок.

Правила термінів: а) у кожному силлогізмі має бути тільки три терміни; б) середній термін має бути розподілений хоча б у одному із засновків; в) термін, не розподілений у засновку, не може бути розподілений і у висновку.

Правила засновків: а) із двох заперечних засновків не можна зробити ніякого висновку; б) якщо один засновок заперечний, то й висновок має бути заперечним; в) із двох часткових засновків не можна зробити ніякого висновку; г) якщо один із засновків частковий, той висновок має бути частковим.

Фігури силлогізму – це форми силлогізму, що відрізняються розташування середнього терміну в засновках. Виділяються чотири фігури силлогізму: а) у першій фігурі середній термін займає місце суб'єкта у більшому засновку і предиката – в меншому. Перша фігура є найбільш поширеною в процесі кримінально-правової кваліфікації; б) у другій фігурі середній термін займає місце предиката в обох засновках. Ця фігура застосовується в кваліфікації при підведенні загального випадку до окремого; в) у третій фігурі середній термін займає місце суб'єкта в обох засновках. Третя фігура застосовується, в основному, для встановлення часткової схожості ознак, що відносяться до одного предмета; г) у четвертій фігурі середній термін займає місце предиката у більшому засновку і суб'єкта в меншому засновку. Висновки, зроблені за цією

фігурою, пізнавальної цінності не мають і в практиці, як правило, не застосовуються.

Таким чином, в процесі пізнання і доказування у кримінальному провадженні міркування будуються за однією з фігур силогізму. Перша фігура служить обґрунтуванню істинності певного судження. При спростуванні утверджувальних суджень найчастіше використовується друга фігура. При спростуванні загальних суджень використовують, в основному, третю фігуру силогізму.

Під законом логіки розуміють внутрішній, необхідний зв'язок між думками. Закони логіки виражають такі суттєві загальні, неодмінні властивості мислення як визначеність, несуперечність, послідовність і обґрунтованість.

Формально-логічні закони – це закони правильної побудови і зв'язку думки. Відомі чотири закони логіки: а) закон тотожності; б) закон суперечності; в) закон виключення третього; г) закон достатньої підстави.

Закон тотожності формулюється так: будь-яка думка про предмет в процесі даного міркування тотожна сама собі, скільки б разів вона не повторювалась. Іншими словами, будь-яка думка в процесі міркування має бути тотожною сама собі. Закон тотожності пред'являє до процесу мислення такі вимоги: а) в процесі міркування про певний предмет не можна підмінити цей предмет іншим; б) в процесі міркування думка має бути тотожною сама собі, тобто бути однозначною.

Закон суперечності твердить: два протилежних висловлювання не є одночасно істинними, одне з них неодмінно хибне. Закон протиріччя поширюється на всі протилежні судження – як на супротивні (контрарні), так і на суперечні (контрадикторні).

Закон виключеного третього – із двох суперечливих суджень про один і той же предмет, в один і той же час і в одному й тому відношенні одне необмінно істинне, друге хибне, третього бути не може. Із закону виключеного третього випливає така вимога: в процесі міркування не можна вважати одночасно хибними два суперечні судження і визнавати істинним якесь третє

судження. Сфера дії закону виключеного третього вужча за сферу дії закону суперечності. Закон суперечності поширюється на всі суперечливі судження: на супротивні (контрарні) і суперечні (контрадикторні). Закон виключення третього застосовується тільки до суперечливих суджень, а до суджень супротивних він не застосовується.

Закон достатньої підстави: будь-яка істинна думка має достатню підстави. Закон достатньої підстави забезпечує обґрунтованість і доказовість мислення, він забороняє визнавати істинність думки на віру. Істина у кримінальній справі завжди є наслідком не лише фактичних, але і логічних підстав, тобто суджень, які правильно відбивають об'єктивну реальність (вже встановлених, доведених), а висновок слідства, суда має бути обґрунтований.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного суду України від 1 листопада 1996 року № 9. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 9 – 14.

Література

1. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник / За заг. Ред. В. В. Топчія; наук. ред. В. І. Антипова. Вінниця: ТОВ “Нілан-ЛТД”, 2017. 896 с.
2. Кузнецов В. В., Савченко А. В. Теорія кваліфікації злочинів: підручник. Вид. 4-те. К.: Алерта, 2013. 320 с.

3. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). К.: Атіка, 2001. 270 с.
4. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка, 1999. 418 с.
5. Навроцький В. О. Наскрізні кримінально-правові поняття. К.: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
6. Письменний Д.П., Дудоров О.О. Кваліфікація злочинів: навч. посібник. К.: Істина, 2010. 430 с.
7. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.
8. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. К.: Атіка, 2003. 144 с.

Практичне заняття 2

Тема: Кримінально-правова кваліфікація за об'єктивними ознаками кримінального правопорушення.

Практичне заняття.

Питання для обговорення:

1. Поняття об'єкта кримінального правопорушення, його структура та механізм заподіяння шкоди.
2. Класифікація (види) об'єктів кримінального правопорушення та її значення. Кваліфікація за ознаками загального, родового, видового та безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення.
3. Предмет кримінального правопорушення, його співвідношення з об'єктом та значення для кримінально-правової кваліфікації.
4. Потерпілий від кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації.
5. Поняття, зміст та значення об'єктивної сторони кримінального правопорушення.
6. Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення та її

ознаки. Співвідношення об'єктивної сторони кримінального правопорушення і об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

7. Поняття суспільно небезпечного діяння та його форми.

8. Непереборна сила, фізичний і психічний примус та їх значення для вирішення питання про кримінальну відповідальність за суспільно небезпечну дію або бездіяльність.

Розв'язати задачі:

Задача 1. Стороженко і Щур проникли на територію складу та напали на охоронця Кононенка. Стороженко ударив його кастетом в голову, а коли той упав, Щур тричі ударив потерпілого ножом в область грудної клітини. Від отриманих поранень Кононенко помер. При спробі відкрити двері складу спрацювала сигналізація, тому Стороженко і Щур були змушені покинути територію складу.

Визначте, які суспільні відносини (об'єкти) були порушені злочинними діями Стороженка і Щура.

Задача 2. Микитенко у стані алкогольного сп'яніння прийшов у бар, де вчинив сварку з Сіренком, Панасенком та Палієнком. Останні скрутили Микитенка та вивели із приміщення бару. Тоді Микитенко прийшов на подвір'я Киселя, який був на роботі, проник до салону автомашини ВАЗ 2105, завів двигун та поїхав до бару. Коли Сіренко, Панасенко та Палієнко вийшли з бару і пішли вулицею, Микитенко спрямував на них автомашину, спричинивши тяжкі тілесні ушкодження Сіренку. Панасенку і Палієнку вдалося відскочити у сторону, тому вони не постраждали.

Визначте, які суспільні відносини (об'єкти) були порушені злочинними діями Микитенка.

Задача 3. Коломієць, керуючи автомашиною "Волга 2410", не впорався з керуванням, виїхав на тротуар, де вчинив наїзд на Найденко, спричинивши останній тяжкі тілесні ушкодження.

Визначте, які суспільні відносини (об'єкти) були порушені злочинними діями Коломійця.

Задача 4. Грінчак працював охоронцем. Заступивши на чергування, він вжив спиртні напої і почав стріляти із табельної зброї – пістолета ТТ, у ізолятори стовпів електричної мережі. На вимоги інших охоронців припинити стрілянину він не реагував, нецензурно лаявся, наніс декілька ударів в обличчя охоронцю Саньку.

Визначте, які суспільні відносини (об'єкти) були порушені злочинними діями Грінчака.

Задача 5. Гришко з метою здійснити напад на інкасаторів, придбав у невстановленої особи револьвер “Наган”. 23 лютого 2007 року, приблизно о 20 годині, він прийшов до магазину “Таврія В” став чекати автомашину інкасаторів. Коли інкасатори виходили із приміщення магазину, Гришко тричі вистрелив із револьверу, вбив одного та поранив другого інкасатора, і заволодів інкасаторською сумкою.

Визначте об'єкт та предмет кримінального правопорушення.

Реферати, доповіді:

1. Основні концепції об'єкта кримінально-правової охорони в теорії кримінального права.
2. Предмет кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації.
3. Основні теорії причинного зв'язку в теорії кримінального права.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

1. Кваліфікація за ознаками об'єкта кримінального правопорушення.

Правильне вирішення питання про об'єкт кримінального правопорушення має важливе теоретичне і практичне значення. Саме об'єкт кримінального правопорушення дозволяє розкрити соціальну сутність кримінального правопорушення, з'ясувати його суспільно небезпечні наслідки, сприяє правильній кваліфікації посягання, а також відмежуванню його від суміжних суспільно небезпечних діянь. Об'єкт відіграє істотну роль і для визначення самого поняття кримінального правопорушення, значною мірою впливає на зміст його об'єктивних та суб'єктивних ознак, є вихідним для класифікації

кримінальних правопорушень та побудови системи Особливої частини КК України.

В теорії кримінального права загально визнано, що об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом від суспільно небезпечних посягань. Разом з тим, не всі вчені додержуються цієї позиції.

Об'єкти кримінально-правової охорони класифікуються на загальний, родовий та безпосередній (класифікація "по вертикалі"). Взаємозв'язок між ними заснований на діалектиці співвідношення категорій "загального", "особливого" і "одиночного". Конкретне суспільно небезпечне діяння посягає не тільки на окремі суспільні відносини (безпосередній об'єкт), але і на певну групу однорідних за своїм змістом суспільних відносин (родовий об'єкт) і, в остаточному підсумку, – на всю сукупність суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом (загальний об'єкт). Поряд з родовим, в теорії кримінального права виділяється і видовий об'єкт. Видовий об'єкт – це об'єкт виду (підгрупи) близьких за характером (однорідних) кримінальних правопорушень. Займаючи проміжне становище між родовим і безпосереднім об'єктами, будучи частиною родового об'єкта і знаходячись з останнім у співвідношенні „вид” – „рід”, видовий об'єкт дає змогу розділити специфічні групи злочинних посягань на близькі, взаємопов'язані суспільні відносини.

В свою чергу, безпосередні об'єкти класифікуються на основні, додаткові та факультативні (класифікація „по горизонталі”).

Від безпосереднього об'єкта слід відрізнити предмет посягання (предмет кримінального правопорушення) і потерпілого від кримінального правопорушення. Якщо об'єкт – обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення, то предмет і потерпілий – ознаки факультативні.

Предмет кримінального правопорушення – це фізичний предмет матеріального світу або інтелектуальна цінність, на який безпосередньо спрямовується дія при вчиненні кримінального правопорушення. Потерпілим у кримінальному провадженні визнається фізична особа, якій кримінальним

правопорушення завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди (ч. 1 ст. 55 КПК України).

Суспільні відносини – це певні соціальні зв'язки між членами суспільства, і тому завдати ним шкоду шляхом безпосередньої дії (впливу) неможливо. Порушити соціальний зв'язок можна лише шляхом дії на щось матеріальне або шляхом розриву цього соціального зв'язку. В спеціальній літературі виділяють основні структурні елементи суспільного відношення, впливаючи на які це суспільне відношення можна порушити. Ними є: а) суб'єкти (носії) суспільних відносин; б) предмет (об'єкт), з приводу якого існує суспільне відношення; в) соціальний зв'язок як зміст суспільного відношення і соціально значуща діяльність суб'єктів.

При кваліфікації кримінальних правопорушень встановлення об'єкта пов'язано з певними труднощами. Об'єкт – суспільні відносини, не може бути сприйнятий правозастосовувачем безпосередньо. Ні аналіз фактичних обставин справи, ні свідчення винного, свідків або потерпілих іноді не можуть скласти уявлення про об'єкт кримінального правопорушення. Допитувані особи можуть надати свідчення про інші ознаки складу, наприклад, про спосіб вчинення кримінального правопорушення, заподіяну шкоду, мотиви, якими керувався винний. Встановлення об'єкту в таких випадках здійснюється опосередковано, шляхом аналізу ознак, що відносяться до інших елементів складу кримінального правопорушення.

Порушення суспільного відношення можливе шляхом впливу на суб'єкта (носія) цього відношення. Такий вплив може бути фізичним, наприклад, при вбивстві, спричиненні тілесних ушкоджень, або психічним, наприклад, при погрозі вбивством. Однак, лише один вплив на суб'єкта суспільного відношення, за загальним правилом, не дозволяє зробити однозначний висновок про об'єкт кримінального правопорушення, оскільки він може бути спрямований на зміну різних суспільних відносин. Так, постріл в потерпілого може стати основою як для кваліфікації за ст. 115 КК України, коли об'єктом є

життя людини, так і для кваліфікації за іншими статтями, наприклад, за ст. 379 КК України, якщо об'єктом є суспільні відносини у сфері відправлення правосуддя.

Властивості потерпілого, його стосунки з іншими особами, поведінка до і у момент суспільно небезпечного посягання у багатьох складах є ознаками, які визначають кваліфікацію скоєного. Наприклад, низці складів кримінальних правопорушень такі фізичні властивості потерпілого, як стать, вік, стан здоров'я та ін., можуть визначати кваліфікацію. Так, для кваліфікації за ст. 304 КК України (втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність) вік потерпілого має бути менше 18 років.

Фізичний і психічний стан потерпілого враховується при кваліфікації деяких кримінальних правопорушень проти особи. Так, вагітність є кваліфікуючою ознакою умисного вбивства, передбаченого (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). Іноді для правильної кваліфікації вчиненого необхідно з'ясування характеру взаємовідносин між винним і потерпілим. Так, наявність особистих неприязних стосунків між винним і потерпілим виключає кваліфікацію за ознакою наявності хуліганських мотивів. Матеріальна або службова залежність потерпілого від винного є кваліфікуючою ознакою примушування до вступу в статевий зв'язок (с. 2 ст. 154 КК України).

Поведінка потерпілого також може стати обставиною, яка визначає кваліфікацію. Наприклад, жорстоке поводження, або таке, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поводження з боку потерпілого є підставою для кваліфікації вчиненого як умисного вбивства, вчиненого в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України).

Ознакою деяких складів кримінальних правопорушень є наявність чи відсутність згоди потерпілого на вчинення певних дій. Так, вчинення дій сексуального характеру без добровільної згоди потерпілої особи утворюють склади кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 152 – 154 КК України).

При впливі на предмет, з приводу якого існує суспільне відношення, кримінально-правового значення набуває предмет посягання. Способи впливу на предмет кримінального правопорушення можуть бути різними. Так, можлива зміна соціального статусу речі, що має місце, наприклад, при викраденнях. Зміна фізичних властивостей предмета відбувається при вчиненні, наприклад, таких кримінальних правопорушень, як диверсія (ст. 113 КК України) чи умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України). Зміна вигляду або змісту предмета відбувається при вчиненні таких кримінальних правопорушень як службове підроблення (ст. 366 КК України), виготовлення підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного податку чи голографічних захисних елементів (ст. 199 КК України) тощо. До способів впливу на предмет суспільного відношення можна віднести і його виготовлення, наприклад, незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1 КК України).

Ознаки предмета кримінального правопорушення, як і інші ознаки його складу, повинні бути вказані в кримінальному законі або однозначно витікати з нього, причому це повинно бути ясно при тлумаченні закону. Так, ст. 265 КК України встановлює відповідальність за незаконне поводження з радіоактивними матеріалами, до яких відносяться джерела іонізуючого випромінювання, радіоактивні речовини або ядерні матеріали.

Обставиною, що визначає кваліфікацію діяння, можуть стати властивості предмета кримінального правопорушення. Так, відповідальність за незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадкового опинилося у неї настає за умови, що це майно або скарб мають особливу історичну, наукову, художню чи культурну цінність (ст. 193 КК України).

Таким чином, предмет суспільного відношення і спосіб впливу на нього визначає основу злочинного діяння, його спрямованість на конкретний об'єкт кримінального правопорушення, що в свою чергу, впливає на кримінально-

правову кваліфікацію. Так, один і той же предмет, наприклад, незаконне заволодіння транспортним засобом (зміна соціального статусу речі) кваліфікується за ст. 289 КК України, у разі ж його підпалу (зміна фізичних властивостей предмета) потрібна кваліфікація за ст. 194 КК України. У разі виготовлення предмета кваліфікація залежить від властивостей такого створеного предмета. Так, незаконне виготовлення вогнепальної зброї підпадає під ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 263-1 КК України, і об'єктом його є громадська безпека. Якщо ж вироблені або виготовлені наркотичні засоби, психотропні речовини або їх аналоги, діяння кваліфікується за ст. 309 КК України. Таким чином, предмет кримінального правопорушення може зіграти роль орієнтиру у визначенні його об'єкта.

Третій спосіб впливу на суспільні відносини, що тягне їх порушення – це зміна чи розрив соціального зв'язку як змісту суспільного відношення. Він можливий наступними способами: а) шляхом невиконання неналежного виконання суб'єктом обов'язку, що на нього покладений (наприклад, при ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України), ухилення від сплати коштів на утримання непрацездатних батьків (ст. 165 КК України), порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України); б) шляхом виключення (розриву) із соціального зв'язку (наприклад, втеча з місця позбавлення волі або з-під варти (ст. 393 КК України)).

При порушенні суспільного відношення шляхом розриву соціального зв'язку саме характер цього зв'язку є тим орієнтиром, який дозволяє визначити об'єкт кримінального правопорушення.

Деякі кримінальні правопорушення одночасно посягають на два або більше об'єктів. При цьому в спеціальній літературі прийнято виділяти основній, додатковий і факультативний безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони. Перші два з вказаних об'єктів безпосередньо впливають на кримінально-правову кваліфікацію. Так, основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким при посяганні завжди завдається шкода і заради

захисту яких побудована правова норма. Додатковому безпосередньому об'єкту також завжди завдається шкода, але лише поряд з основним. Але додатковий – не означає, другорядний, бо він може бути навіть більш значущим, ніж основний. Ознакою основного безпосереднього об'єкта є те, що він знаходиться в одній площині з видовим і родовим об'єктом кримінально-правової охорони. Так, при вчиненні розбійного нападу (ст. 187 КК України) шкода завдається двом об'єктам – відносинам власності і здоров'ю особи. При цьому відносини власності є основним безпосереднім об'єктом розбою, а здоров'я особи – додатковим безпосереднім об'єктом. В деяких випадках додаткові безпосередні об'єкти можуть бути представлені альтернативно. Так, у складі вимагання (ст. 189 КК України) відносини власності є основним безпосереднім об'єктом, а додатковими об'єктами можуть бути або здоров'я особи, або її честь і гідність.

Разом з тим, у більшості випадків, об'єкт не може бути єдиним критерієм при здійсненні кваліфікації кримінальних правопорушень. Для їх розмежування треба звернутися до ознак, що відносяться до інших елементів складу кримінального правопорушення. Суміжні ж склади кримінальних правопорушень взагалі неможливо розмежувати тільки за об'єктом. Суміжні склади розрізняються між собою за однією або кількома ознаками. Це означає, що один з суміжних складів має ознаку, яка відсутнім в іншому. Так, крадіжка (ст. 185 КК України) і ненасильницький грабіж (ч. 1 ст. 186 КК України), розрізняються між собою, перш за все, способом вчинення кримінального правопорушення – крадіжку характеризує така ознака як „таємне викрадення”, ця ознака відсутня у суміжному складі грабежу, але в ньому є ознака „відкрите викрадення”. Умисне вбивство (ст. 115 КК України) і вбивство через необережність (ст. 119 КК України) розрізняються між собою формою вини.

Правила кваліфікації кримінальних правопорушень за об'єктом полягають в наступному:

1. Якщо при вчиненні кримінального правопорушення ступінь тяжкості шкоди, що заподіюється додатковому об'єкту, менша або дорівнює ступеню тяжкості шкоди, що заподіюється основному об'єкту, кваліфікація

здійснюється за статтею, що передбачає відповідальність за посягання на основний об'єкт, кваліфікація за сукупністю тут не потрібна.

2. За загальним правилом, якщо при вчиненні кримінального правопорушення ступінь тяжкості шкоди, що заподіюється додатковому об'єкту, більша ступеня тяжкості шкоди, що заподіюється основному об'єкту, то потребується кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень.

3. Якщо в статті альтернативно вказані кілька додаткових об'єктів, для кваліфікації кримінального правопорушення за цією статтею достатньо спричинення шкоди хоч би одному з них.

2. Кваліфікація за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона – елемент складу кримінального правопорушення, що характеризує його зовнішню сторону і включає до себе такі ознаки як суспільно небезпечне діяння, його суспільно небезпечні наслідки, причинний зв'язок між вчиненим діянням та наслідками, час, місце, обстановка, спосіб, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Вказані ознаки поділяються на обов'язкові та факультативні. Обов'язковою ознакою, без якої відсутня об'єктивна сторона будь-якого складу кримінального правопорушення – суспільно небезпечне діяння. Всі інші ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення є факультативними.

Роль ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення виключно велика, оскільки саме ці ознаки з найбільшою повнотою описані законодавцем в диспозиціях статей закону про кримінальну відповідальність і тому сприяють встановленню інших ознак складу кримінального правопорушення, а також є найбільш вагомим критерієм розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень і, як наслідок, їх правильної кримінально-правової кваліфікації.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення є суспільно небезпечне діяння у формі дії або бездіяльності. Техніко-юридичні прийоми опису діяння в кримінальному законі є різними.

Так, характер і перелік суспільно небезпечних дій (бездіяльності) може бути вичерпним чином описаний в диспозиції статті Особливої частини КК, як це має місце, наприклад, в ст.ст. 185 – 187, 277, 307 – 309 КК України та ін. Такий спосіб законодавчого оформлення диспозицій істотно обмежує межі суддівського розсуду при здійсненні кримінально-правової кваліфікації, оскільки точне застосування кримінального закону виключає можливість розширювального тлумачення характеру чи переліку видів суспільно-небезпечної поведінки особи. Вчинене кваліфікується за статтею, що передбачає той характер поведінки, яка описана в законі про кримінальну відповідальність.

Диспозиція статті Особливої частини закону про кримінальну відповідальність може не містити опису діяння, а вказувати лише на суспільно небезпечний результат, наприклад, ст. 115 КК України. Види суспільно небезпечної поведінки в цих випадках конкретизуються в слідчій і судовій практиці, а також теорії кримінального права. Правозастосовувач повинен визначити, якими загалом діяннями можна спричинити подібні наслідки, чи може це бути дія або бездіяльність. Спосіб вчинення кримінального правопорушення при такому законодавчому описі ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення на кваліфікацію не впливає, за виключенням випадків, коли йому надається значення кваліфікуючої ознаки. Так, умисне вбивство можна вчинити шляхом пострілу, удару ножом, удушення, втоплення чи іншими способами, що не впливає на кваліфікацію, головним є злочинний наслідок – спричинення смерті іншій людині (ч. 1 ст. 115 КК України). Проте умисне вбивство, вчинене, наприклад, шляхом спалювання живцем, кваліфікується як вчинене з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України).

У ряді випадків опис діяння робиться з використанням бланкетних диспозицій, наприклад, в ст.ст. 137, 286, 287, 320 КК України та ін. У відсилочних диспозиціях діяння не описується, а робиться відсилка на іншу

частину тієї ж статті або іншу статтю Особливої частини, в яких описується діяння, наприклад, ч. 1 ст. 122 КК України.

Дія в кримінально-правовому сенсі – це не тільки рух тіла людини, але і використання винним певних технічних засобів, виробничих процесів, властивостей предметів зовнішнього світу, дії інших людей тощо.

При кваліфікації кримінального правопорушення необхідно встановити, чи можна його вчинити шляхом дії і бездіяльності, або тільки дії або тільки бездіяльністю. В деяких випадках відповідь на це питання дають законодавчі формулювання. Так, ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК України) вчиняється тільки шляхом бездіяльності. Крадіжка, грабіж, розбій (ст.ст. 185 – 187 КК України) здійснюються тільки шляхом дії.

В інших випадках відповідь на питання про форму діяння дають вивчення слідчої і судової практики, спеціальної літератури, життєвий і професійний досвід. Так, форма діяння при умисному вбивстві не вказана, проте загальноновизнано, що воно може бути вчинено як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності.

Бездіяльність – це невиконання тих дій, які винна особа була зобов'язана і мала можливість вчинити в певних конкретних умовах. Обов'язок вчинити дію є об'єктивним критерієм кримінальної відповідальності за бездіяльність. Кримінальна відповідальність за невиконання цього обов'язку має бути зафіксована в кримінальному законі, тобто бездіяльність, так само як і дія, повинна мати ознаку кримінальної протиправності.

Джерела виникнення обов'язку особи діяти різні. Це може бути закон (наприклад, обов'язок сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), що входять в систему оподаткування, введених у встановленому законом порядку (ст. 212 КК України) або інший нормативний акт (наприклад, Правила дорожнього руху встановлюють обов'язок водія транспортного засобу надати допомогу потерпілому у разі дорожньо-транспортної події, у разі порушення цієї вимоги настає відповідальність за ст. 136 КК України).

Джерелом виникнення обов'язку може бути зобов'язання, прийняті на себе особою на підставі договору (наприклад, охорона майна); набуття певної професії (наприклад, лікарська діяльність).

Джерелом обов'язку діяти певним чином може стати попередня поведінка особи, що ставить законні інтереси інших осіб в реальну небезпеку (наприклад, особа, що поставила потерпілого в небезпечний для життя і здоров'я стан і потім залишила його без допомоги, несе відповідальність за ст. 135 КК України).

Суб'єктивний критерій бездіяльності полягає в наявності реальної можливості певної особи з урахуванням її особистих властивостей (фізична сила, знання, досвід, швидкість реакції та ін.) вчинити конкретні дії в умовах конкретної обстановки. Відсутність реальної можливості у певної особи вчинити необхідну дію виключає суб'єктивний критерій бездіяльності і, отже, можливість притягнення такої особи до кримінальної відповідальності.

Теорія кримінального права розрізняє поняття так званого „чистої” і „змішаної бездіяльності”. Чиста бездіяльність полягає в повному невиконанні особою покладеного на неї обов'язку (ст. 139 КК України). Змішана бездіяльність буває двоякого роду. По-перше, нею може бути лише часткове виконання особою покладених на неї функцій. Так, неналежне виконання службовою особою своїх службових обов'язків, як ознака службової недбалості (сь. 367 КК України), є характеристикою змішаної бездіяльності. Іншим випадком вчинення кримінального правопорушення з використанням змішаної бездіяльності є ситуація, коли особа для ухилення від покладеної на неї обов'язку вчиняє певні дії. Наприклад, ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст. 409 КК України) – кримінальне правопорушення, що вчиняється шляхом бездіяльності, оскільки особа не виконує обов'язків військової служби. При цьому для ухилення від цих обов'язків вона вчиняє самокаліцтво або іншим способом ухиляється від військової служби.

Для кваліфікації може мати значення не лише з'ясування питання про те, шляхом дії або бездіяльності може бути вчинено кримінальне правопорушення, але й характер бездіяльності. Так, залежно від характеру поведінки лікаря з надання допомоги хворому, що призвело, наприклад, до смерті хворого, кваліфікація може бути різною. Якщо лікар не з'явився за викликом до пацієнта або з'явився, але не надів належної допомоги, що привело до смерті хворого, кваліфікація потрібна за ч. 2 ст. 139 КК України. Якщо ж лікар не вивчив належним стан пацієнта і застосував для його лікування засоби і методи, непридатні в цій конкретній ситуації, що привело до смерті хворого, можлива кваліфікація за ст. 140 КК України.

Суттєве значення для кримінально-правової кваліфікації має встановлення певних суспільно небезпечних наслідків. Наслідки кримінального правопорушення – це такі зміни у зовнішньому світі, які вказані в кримінальному законі в якості ознаки кримінального правопорушення. Наслідки в кримінальному праві мають низку особливостей. По-перше, наслідки – це шкода об'єкту, що охороняється кримінальним законом, яка є результатом суспільно небезпечної та протиправної поведінки суб'єкта кримінального правопорушення. По-друге, кримінально-правове значення мають не усі зміни, що сталися у зовнішньому світі в результаті вчинення кримінального правопорушення, а лише наслідки в строго певному кількісному і якісному вираженні, в тому вираженні, яке зафіксоване в кримінальному законі як ознаки кримінального правопорушення. Так, якщо у разі порушення особою, що керує транспортним засобом, Правил дорожнього руху спричинені легкі тілесні ушкодження, кваліфікація за ч. 1 ст. 286 КК України виключається, оскільки в ч. 1 цієї статті в якості наслідку вказується лише на спричинення середньої тяжкості тілесного ушкодження.

Можна виділити кілька типів законодавчого визначення суспільно небезпечних наслідків. Так, у кримінальному законі конкретно вказується на характер і тяжкість наслідків (наприклад, ст. 115 КК України та ін.). При цьому в окремих випадках може бути визначений мінімальний розмір шкоди, який

потрібний для кваліфікації за тією чи іншою статтею чи частиною статті Особливої частини (наприклад, примітка до ст. 185 КК України).

В кримінальному законі нерідко використовується визначення суспільно небезпечних наслідків за допомогою понять і термінів, вживаних в різних областях природних наук, медицині, техніці тощо. У таких випадках для з'ясування характеру наслідків необхідно звертатися до нормативних актів інших галузей права, в яких міститься роз'яснення цих понять і термінів. Наприклад, встановлення тяжкості шкоди здоров'ю вимагає для свого визначення спеціальних судово-медичних знань.

Доволі часто кримінальний закон використовує для визначення суспільно небезпечних наслідків оціночні поняття, такі, наприклад, як тяжкі наслідки, велика матеріальна шкода, значна шкода, істотка шкода тощо. Оціночне визначення законодавцем суспільно небезпечних наслідків дає можливість при застосуванні цих норм повною мірою врахувати конкретні обставини кримінальної справи при кваліфікації кримінального правопорушення. Наприклад, для кваліфікації крадіжки за ч. 3 ст. 185 КК України за ознакою завдання значної потерпілому необхідно з'ясування і оцінка його майнового стану.

В диспозиції статті Особливої частини можлива вказівка на кілька альтернативних суспільно небезпечних наслідків. Наприклад, ч. 3 ст. 292 КК України передбачає такі наслідки як „загибель людей”, „нешасні випадки з людьми”, „аварія”, „пожежа”, „значне забрудження довкілля” чи „інші тяжкі наслідки”. Для кваліфікації таких складів достатньо настання хоча б одного з вказаних у статті наслідків. Однак кваліфікація не зміниться, якщо настали всі вказані в диспозиції кримінального закону наслідки. Таким чином, кількість наслідків, що настали, на кримінально-правову кваліфікацію не впливає, але враховується при призначенні покарання.

В деяких випадках в кримінальному законі вказується не на наслідки, що реально настали, а на загрозу їх настання (ч. 1 ст. 272, ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 292 КК України). Мова йде про так звані „делікти створення конкретної небезпеки”.

З питанням про суспільно небезпечні наслідки нерозривно пов'язаний прийнятий в науці кримінального права поділ складів кримінальних правопорушень за конструкцією об'єктивної сторони на матеріальні і формальні, яке має значення для визначення при кваліфікації моменту закінчення кримінального правопорушення. До матеріальних відносяться склади кримінальних правопорушень, які законодавцем сформульовані таким чином, що момент їх закінчення пов'язується з настанням вказаних в кримінально-правовій нормі суспільно небезпечних наслідків. До них відносяться, наприклад, умисне вбивство (ст. 115 КК України), крадіжка (ст. 185 КК України), порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК України). До числа формальних відносяться склади, сформульовані законодавцем так, що момент їх закінчення пов'язується із вчиненням передбаченого кримінальним законом діяння, наприклад, державна зрада (ст. 111 КК України), зґвалтування (ст. 152 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України) тощо.

Дискусійним є питання про віднесення складів створення конкретної небезпеки до матеріальних або формальних. Розв'язання цього питання є принциповим, оскільки вирішення багатьох питань кримінального права, зокрема пов'язаних з кримінально-правовою кваліфікацією безпосередньо залежить від з'ясування питання про конструкцію складу цих кримінальних правопорушень.

Нам видається правильним віднесення складів створення конкретної небезпеки до числа матеріальних складів, в яких наслідком є реальний стан небезпеки, реальна можливість спричинення злочинного наслідку. При кваліфікації діяння винного за статтею, яка сформульована законодавцем як склад конкретної небезпеки, повинно бути встановлено, що вчинене особою діяння викликало реальний стан небезпеки. Наприклад, для застосування ч. 1 ст. 274 КК України необхідно встановити, що порушення правил ядерної або радіаційної безпеки створило загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких

наслідків. Вочевидь, що навіть у сфері експлуатації об'єктів атомної енергетики не всяке порушення правил безпеки може викликати стан небезпеки для життя людини, радіоактивного зараження довкілля тощо. Для кваліфікації потрібна констатація стану конкретної, а не абстрактної небезпеки саме для вказаних в диспозиції статті об'єктів, що і є наслідком цього кримінального правопорушення.

В теорії кримінального права прийнято виділяти обов'язкові і додаткові суспільно небезпечні наслідки, що мають неоднакове значення для кримінально-правової кваліфікації. Обов'язкові – це такі наслідки, наявність яких обов'язкова для застосування кримінально-правової норми, яка встановлює заборону спричинення виключно цих наслідків. Додаткові наслідки – це наслідки, які спричиняються додатковому об'єкту. описуються як в самостійній, так і у вживаній кримінально-правовій нормі, що охоплює їх спричинення. Так, за ч. 1 ст. 121 КК України спричинення тяжкої шкоди здоров'ю (тілесного тілесного ушкодження) є обов'язковим наслідком, а за ч. 2 ст. 286 КК України спричинення такого ж наслідку (тяжкого тілесного ушкодження) є додатковим і не потребує додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 121 КК України.

Причинний зв'язок як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення з матеріальним складом не має самостійного значення для кваліфікації і розмежування кримінальних правопорушень. Встановлення його в кримінально-правовому сенсі свідчить про наявність складу кримінального правопорушення, а відсутність не дозволяє кваліфікувати вчинене як злочинне.

Такі факультативні ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, як місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя вчинення кримінального правопорушення нечасто використовуються законодавцем в диспозиціях статей Особливої частини як ознаки, що утворюють основний склад, тобто є конструктивними ознаками складу кримінального правопорушення. Так, місце – континентальний шельф, –

вказане в ст. 244 КК України. Про місце вчинення кримінального правопорушення йдеться також у ст.ст. 248, 270-1, 292, 429, 435 КК України.

Найчастіше з числа факультативних ознак конструктивним виступає спосіб вчинення кримінального правопорушення, наприклад, ст.ст. 185 – 187, 189, 190 КК України і є вирішальним для розмежування цих кримінальних правопорушень.

Частіше місце, час, спосіб, обстановка, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення передбачаються в кримінальному законі як кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення. Так, ч. 3 ст. 420 КК України застосовується, якщо порушення правил несення бойового чергування було вчинено в бойові обставині. Небезпечний для життя багатьох осіб спосіб умисного вбивства є кваліфікуючою ознакою складу умисного вбивства, передбаченого п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України.

Якщо місце, час, спосіб, обстановка і інші обставини вчинення кримінального правопорушення не вказані ні як конструктивні, ні як кваліфікуючі ознаки складу, вони, проте, мають бути виявлені, оскільки їх наявність означає встановлення події кримінального правопорушення і підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, а також можуть сприяти розмежуванню суміжних кримінальних правопорушень.

Використовуючи наведені характеристики ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, можна сформулювати такі правила кримінально-правової кваліфікації за ознаками об'єктивної сторони:

1. Якщо характер і перелік дій (бездіяльності), якими може бути вчинено кримінальне правопорушення, точно описаний в кримінальному законі, то при кваліфікації має бути встановлена тотожність між ознаками вчиненого діяння і ознаками складу кримінального правопорушення, передбаченого у відповідній статті Особливої частини КК України.

2. Якщо характеристика об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення не містить опису діяння, а лише вказує на суспільно небезпечний результат, спосіб вчинення кримінального правопорушення може

бути будь-яким, за винятком випадків, коли він вказаний в кваліфікованому складі як ознака, що підвищує ступінь суспільної небезпеки вчиненого.

3. Якщо в диспозиції статті Особливої частини КК вказані кілька альтернативних дій або кілька суспільно-небезпечних наслідків, то для кваліфікації посягання за цією статтею або частиною статті КК досить вчинення хоча б однієї з вказаних дій або настання одного з вказаних у кримінальному законі наслідків.

4. Якщо в умисному кримінальному правопорушенні з матеріальним складом відсутній обов'язковий наслідок, то це виключає кваліфікацію скоєного як закінченого кримінального правопорушення, а діяння може бути кваліфіковане як замах на вчинення цього кримінального правопорушення.

5. Відсутність додаткового наслідку, вказаного в диспозиції статті Особливої частини КК, не є свідченням незакінченості кримінального правопорушення, якщо воно не охоплювалося умислом винного, а вимагає кваліфікації за тією частиною статті Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за спричинення шкоди без такого додаткового наслідку. Настання додаткового наслідку, описаного в статті Особливої частини КК, не вимагає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

6. Відсутність (ненастання) суспільно небезпечних наслідків в необережних кримінальних правопорушеннях виключає кваліфікацію вчиненого як кримінально караного.

7. Якщо в результаті вчинення діяння настали суспільно небезпечні наслідки, передбачені різними частинами однієї і тієї ж статті КК України, скоєне підлягає кваліфікації тільки за тією частиною статті, яка передбачає відповідальність за спричинення більш тяжкого наслідку.

8. Якщо спосіб вчинення кримінального правопорушення є більш небезпечним, ніж те кримінальне правопорушення, заради споєння якого він застосовується, то потрібна кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень. Виняток становлять випадки, коли спосіб вчинення кримінального правопорушення законодавчо пов'язаний з тим кримінальним

правопорушенням, заради вчинення якого він застосовується, в якості обставини, що тягне більш суворе покарання. У таких випадках кваліфікація за сукупністю не потрібна.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного суду України від 1 листопада 1996 року № 9. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 9 – 14.
5. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного суду України від 24 квітня 2002 року № 3. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 214 – 221.
6. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 244 – 255.
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16

квітня 2004 року № 5. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 279 – 287.

8. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 5 (із змінами, внесеними згідно з постановою від 19 грудня 2008 року № 18). *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 325 – 334.

9. Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного суду України від 22 грудня 2006 року № 10. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 335 – 340.

Література

1. Алфьоров С. М., Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства: монографія. Запоріжжя: ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. 212 с.
2. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 5 – 11.
3. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 12. С. 3 – 10.
4. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія. К.: ВД “Дакор”, 2009. 736 с.

5. Дзюба В. Т. Значення юридичних ознак потерпілого (жертви, постраждалого) при кримінально-правовій кваліфікації. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. Число 1 (17). С. 192 – 195.
6. Єпур Г. В. Об'єктивна сторона складу злочину. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ ім. 10-річчя незалежності України*. 2000. Вип. 3. С. 137 – 142.
7. Коржанський М. Й. Об'єкт і предмет злочину: монографія. Дніпропетровськ: Юридична академія МВС України; Ліра ЛТД, 2005. 252 с.
8. Кривуля О.М., Куц В.М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 1997. Вип. 2. С. 70 – 75.
9. Миколенко О. М. Теоретико-правовий аналіз шкоди, заподіяної злочином. Одеса: Изд-во “Студія “Негоціант”, 2005. 164 с.
10. Музика А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ, 2011. 192 с.
11. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві України: навч. посібник. Х.: УкрЮА, 1994. 76 с.
12. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2017. Вип. 47. Т. 3. С. 101 – 106.

Практичне заняття 3

Тема: Кримінально-правова кваліфікація за суб'єктивними ознаками кримінального правопорушення.

Питання для обговорення:

1. Поняття суб'єкта кримінального правопорушення та його ознаки. Суб'єкт кримінального правопорушення та особа злочинця.
2. Поняття осудності і неосудності. Обмежена осудність.
3. Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність.
4. Спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.
5. Поняття, ознаки і значення суб'єктивної сторони кримінального

правопорушення.

6. Поняття вини та її форми. Умисел та його види. Необережність та її види. Змішана форма вини.

7. Мотив і мета кримінального правопорушення.

8. Випадок (казус). Помилка, її види та значення для кримінально-правової кваліфікації.

Розв'язати задачі:

Задача 1. 14 серпня 2004 року, близько 22 години, Власенко вчинив вбивство із хуліганських мотивів П. (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України). Його адвокат подав клопотання про залучення до кримінального провадження довідки пологового будинку про час та дату народження Власенка – 18 год. 35 хв. 14 серпня 1990 року.

Чи підлягає Власенко кримінальній відповідальності за умисне вбивство?

Задача 2. 28 грудня 2020 року неповнолітній Качур вчинив крадіжку, поєднану з проникненням у житло (ч. 3 ст. 185 КК України). У зв'язку з відсутністю документів про дату народження і неможливістю їх одержання, його було направлено на судово-медичну експертизу. За висновком судово-медичної експертизи, вік Качура на момент вчинення ним злочину може бути визначений в межах 14 – 15 років.

Чи підлягає Качур кримінальній відповідальності за крадіжку? Як встановлюється вік особи, якщо невідома дата її народження?

Задача 3. Пархоменко з особливою жорстокістю вбив свою сусідку Санько (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України). На досудовому слідстві Пархоменко заявив, що страждає хронічним психічним захворюванням – епілепсією. Наявність цього захворювання у Пархоменка підтвердила і судово-психіатрична експертиза.

Чи підлягає Пархоменко кримінальній відповідальності за умисне вбивство?

Задача 4. Фурман був затриманий за вчинення хуліганських дії, які він вчинив на залізничному вокзалі у стані алкогольного сп'яніння. Оскільки у

матеріалах кримінальної справи були відомості про лікування Фурмана у психіатричному закладі, слідчий призначив судово-психіатричну експертизу щодо вирішення питання про його психічний стан. За висновком судово-психіатричної експертизи, під час вчинення суспільно небезпечних дій Фурман знаходився у стані патологічного сп'яніння.

Чи підлягає Фурман кримінальній відповідальності за хуліганство?

Задача 5. 14-річна Музичко задушила подушкою свого 2-місячного племінника, тому що той плакав і заважав дивитися мультфільм. Комплексна психолого-психіатрична експертиза встановила, що вона психічно здорова, але за рівнем розвитку не відповідає своєму віку.

Чи підлягає Музичко кримінальній відповідальності?

Реферати, доповіді:

1. Проблеми відповідальності юридичних осіб у кримінальному праві.
2. Спеціальна (професійна) осудність та її значення у кримінальному праві.
3. Мотивація поведінки особи при вчиненні необережного кримінального правопорушення.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

1. Кваліфікація за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.

Суб'єктом кримінального правопорушення визнається фізична особа, яка вчинила передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння і здатна нести за нього кримінальну відповідальність. Суб'єкт кримінального правопорушення – це кримінально-правове поняття, елемент складу кримінального правопорушення, яке включає перелік ознак, що мають значення для вирішення питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Особа вважається такою, що вчинила кримінальне правопорушення, якщо вона особисто, власними силами (у тому числі з використанням сил природи, домашніх і диких тварин, технічних механізмів тощо) вчинила суспільно небезпечні дії (бездіяльність), що утворюють склад певного виду

кримінального правопорушення, або якщо вона для досягнення злочинного результату використала в якості знаряддя кримінального правопорушення неосудних осіб, малолітніх, а також інших осіб, які не усвідомлювали справжнє значення здійснюваних ними дій.

Обов'язкові ознаки суб'єкта кримінального правопорушення (фізична особа, досягнення віку, встановленого кримінальним законом, осудність) нормативно закріплені в ч. 1 ст. 19 КК України. Спеціальний суб'єкт – це особа, яка крім обов'язкових ознак загального суб'єкта кримінального правопорушення, наділена ще й додатковими (спеціальними) ознаками, які пов'язані з певними особливостями цієї особи – її політико-правовим статусом, професійною діяльністю, соціально-демографічними чи біологічними особливостями тощо. Спеціальні ознаки прямо передбачені в статтях Особливої частини КК або прямо впливають з їх змісту. Спеціальний суб'єкт належить до факультативних ознак складу кримінального правопорушення.

На кваліфікацію кримінального правопорушення можуть вплинути тільки вік і ознаки спеціального суб'єкта. Неосудність особи виключає її кримінальну правосуб'єктність особи і, таким чином, виключає кваліфікацію вчиненого суспільно небезпечного діяння як кримінального правопорушення.

У кожній кримінальній справі має бути встановлений точний вік особи: число, місяць і рік народження. При цьому, особа вважається такою, що досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність, не в день народження, а з нуля годин наступний доби. Якщо вік особи невідомий, він встановлюється судово-медичною експертизою. При цьому днем народження особи вважається останній день того року, який названий експертами, а при визначенні віку мінімальним і максимальним числом років слід виходити з мінімального віку такої особи. Відповідно особа вважається такою, що досягла вказаного віку з нуля годин 1 січня наступного року.

Загальний вік кримінальної відповідальності за КК України складає 16 років (ч. 1 ст. 22). Знижений вік – 14 років, встановлений за вичерпний перелік кримінальних правопорушень, передбачених в ч. 2 ст. 22 КК України.

Підвищений вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, є ознакою спеціального суб'єкта.

Недосягнення особою, що вчинила суспільно небезпечне діяння, мінімального віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, повністю виключає кримінальну правосуб'єктність особи. Таке діяння не може бути кваліфіковане як кримінальне правопорушення, оскільки один з елементів його складу – суб'єкт, не має усіх необхідних для настання кримінальної відповідальності ознак.

Питання про вплив віку на кваліфікацію кримінального правопорушення може виникнути у разі вчинення особою у віці від 14 до 16 років суспільно небезпечного діяння, кримінальна відповідальність за яке настає з 16 років. При цьому можливі два варіанти кваліфікації. Так, вчинене особою суспільно небезпечне діяння, кримінальна відповідальність за яке встановлена з 16 років, може фактично містити склад іншого кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність за яке встановлена з 14 років.

У тому ж випадку, якщо вчинене особою у віці від 14 до 16 років суспільно небезпечне діяння не містить складу іншого кримінального правопорушення, відповідальність за яке можлива з більш раннього віку, це діяння, як таке, що не містить ознак складу кримінального правопорушення, не підлягає кримінально-правовій кваліфікації.

Як відзначалося раніше, суб'єктом кримінального правопорушення вважається не тільки особа, яка власними діями вчинила суспільно небезпечне діяння, але і така, що використала для досягнення злочинного результату як знаряддя кримінального правопорушення поведінку неосудних або осіб, що не досягли віку кримінальної відповідальності.

Правила кримінально-правової кваліфікації в таких випадках залежать від того, чи усвідомлювала особа, що має ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, що використовує для скоєння суспільно небезпечного діяння неосудну особу або таку, що не досягла віку кримінальної відповідальності чи ні.

Якщо особа для скоєння кримінального правопорушення використала неосудну особу, або таку, що не досягла віку кримінальної відповідальності і усвідомлювала цієї обставини, вона набуває ознак опосередкованого виконавця (ч. 2 ст. 27 КК України). Якщо ж особа використала для скоєння кримінального правопорушення неосудну особу, або таку, що не досягла віку кримінальної відповідальності і не усвідомлювало цієї обставини, то умисел винного, спрямований на скоєння кримінального правопорушення у співучасті, не реалізований, тому при кваліфікації потрібне посилання на ст. 15 КК України (замах на кримінальне правопорушення).

Виконавцем кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом може бути тільки особа, що має спеціальну ознаку. Для правильної кваліфікації в таких випадках потрібне точне з'ясування ознак спеціального суб'єкта. Особа, яка не є суб'єктом кримінального правопорушення, спеціально вказаним в статті Особливої частини КК, несе кримінальну відповідальність за кримінальне правопорушення як організатор, підбурювач або пособник. Якщо особа незаконно, помилково або шляхом обману набула статусу спеціального суб'єкта, вона повинна визнаватися неналежним суб'єктом цього кримінального правопорушення і не може нести за нього відповідальність. При цьому не виключається її відповідальність за іншими статтями КК України.

На підставі викладеного можна сформулювати наступні правила кваліфікації за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.

1. Якщо особа у віці від 14 до 16 років вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність за яке настає з 16 років, і в її діях не міститься ознак іншого складу кримінального правопорушення, така особа не підлягає кримінальній відповідальності.

2. Якщо особа у віці від 14 до 16 років вчинила суспільно небезпечне діяння, відповідальність за яке настає з 16 років, однак в її діянні наявні ознаки іншого складу кримінального правопорушення, кримінальна відповідальність за яке настає з 14 років, діяння цієї особи має бути кваліфіковане за статтею про кримінальне правопорушення, відповідальність за яке настає з 14 років.

3. Якщо особа, що має ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, скоїла кримінальне правопорушення з використанням неосудної особи або особи, що не досягла віку кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення і усвідомлювало цієї обставини, вона є опосередкованим виконавцем цього кримінального правопорушення і її дії підлягають кваліфікації за статтею КК України, що відповідає вчиненому нею кримінальному правопорушенню без посилання на ст. 27 КК України.

4. Якщо особа, що має ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, вчинила його з використанням з використанням неосудної особи або особи, що не досягла віку кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення, проте не усвідомлювало цієї обставини, її дії слід кваліфікувати як замах на підбурювання (організацію, пособництво), тобто з посиланням на ст. 27 КК України.

5. Виконавцем кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом (виконавцем) може бути тільки особа, що має спеціальні вказані в кримінальному законі ознаки.

6. Діяння особи, що не має ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, яка брала участь вчиненні кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом, як правило, кваліфікуються як дії організатора, підбурювача або посібника з посиланням на ст. 27 КК України.

7. Вчинення суспільно небезпечного діяння неналежним спеціальним суб'єктом не може бути кваліфіковано за статтею, що передбачає відповідальність за вчинення діяння спеціальним суб'єктом (виконавцем). За наявності підстав скоєне може бути кваліфіковане за іншими статтями КК України.

2. Кваліфікація за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміють психічну діяльність особи, безпосередньо пов'язану із вчиненням суспільно небезпечного діяння. Ознаки суб'єктивної сторони кримінального

правопорушення не мають зовнішньої форми прояву і не можуть безпосередньо сприйматися органами чуття, що створює труднощі в їх пізнанні. Проте вони знаходять вираження зовні в об'єктивних обставинах, вивчення і аналіз яких сприяє встановленню ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Зміст суб'єктивної сторони кримінального правопорушення розкривається за допомогою таких юридичних ознак, як вина, мотив і мета (ціль), які характеризують різні форми психічної активності людини. Вина – обов'язкова ознака будь-якого кримінального правопорушення, мотив і мета є ознаками факультативні. Іноді до ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення відносять емоції. Законодавець надає юридичне значення лише стану афекту при умисному вбивстві (ст. 1116 КК України) і спричиненні тяжкого тілесного ушкодження (ст. 123 КК України). Інші емоції для кримінально-правової кваліфікації значення не мають. Емоції характеризують особливості психічного стану особи, а не її психічне ставлення до вчинюваного суспільно небезпечного діяння. Тому емоції слід визнати не юридичною ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, а асоціальною ознакою, що характеризує особу винного.

Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію. Кримінальний закон містить низку складів кримінальних правопорушень, які повністю співпадаючих за об'єктивними ознаками, але відповідальність за які диференціюється в залежності від того, з якою формою вини вчинено діяння. До них відносяться, наприклад, умисне вбивство (ст. 115 КК України) і вбивство через необережність (ст. 119 КК України); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121 КК України), умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 123 КК України) і необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 128 КК України); умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194 КК України) і необережне знищення або пошкодження майна

(ст. 196 КК України). Ознакою, що розмежовує ці склади кримінальних правопорушень, є форма вини.

Значна кількість статей Особливої частини КК України побудована у такий спосіб, що містять в назві або диспозиції вказівку на форму вини, за наявності якої діяння розглядається як злочинне. Зрозуміло, що у таких випадках труднощів у встановленні певної форми вини для кваліфікації кримінальних правопорушень не виникає. В той же час низка складів кримінальних правопорушень не містить вказівки на певну форму вини, тому для з'ясування сенсу закону в таких випадках необхідно звернутися до його тлумачення з використанням спеціальних знань.

Так, про можливість вчинення кримінального правопорушення лише з умисною формою вини свідчать наступні обставини: а) склад кримінального правопорушення сформульований як формальний або усічений (наприклад, ст. 114, ст. 257 КК України); б) в кримінальному законі міститься вказівка на спеціальну мету або мотив вчинення кримінального правопорушення (наприклад, ч. 3 ст. 114, ст. 258, ст. 296 КК України); в) вказівка на завідомість. Застосування в кримінальному законі терміну „завідомість” є особливим технічним прийомом, вживаним для характеристики суб'єктивної сторони кримінального правопорушення. Він означає, що суб'єкту при вчинення суспільно небезпечного діяння було відомо про наявність тих чи інших обставин, що мають істотне значення для кримінально-правової кваліфікації, тобто він достовірно знав (усвідомлював) про ці обставини (наприклад, притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372 КК України); г) характер кримінального правопорушення (згвалтування), спосіб його вчинення (обман, зловживання довірою), характер використовуваних термінів (самоправство).

Злочини з двома формами вини в цілому визнаються умисними. Всі інші склади кримінальних правопорушень можуть характеризуватися як умисною, так і необережною формами вини.

Кримінальне законодавство не містить ніяких підстав для різної кваліфікації закінченого кримінального правопорушення залежно від того, чи скоєне воно з прямим або непрямим умислом. Вид умислу може вплинути лише на кваліфікацію незакінченого кримінального правопорушення.

Крім форми вини на кваліфікацію кримінальних правопорушень значний вплив має спрямованість умислу. Під спрямованістю умислу розуміється мобілізація інтелектуально-вольових зусиль винного на вчинення діяння, що посягає на певний об'єкт, здійснюється певним способом, заподіює конкретні суспільно небезпечні наслідки тощо. Так, труднощі в розмежуванні умисного вбивства (ст. 115 КК України) і умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК України) пояснюються передусім тим, що об'єкти цих кримінальних правопорушень схожі. Якщо при умисному вбивстві життя людини є основним безпосереднім об'єктом, то при спричиненні тяжкого тілесного ушкодження, що потягло смерть потерпілого, життя теж належить його об'єктів, проте є не основного, а додаткового. Ознаки об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, передбачених ст. 115 і ч. 2 ст. 121 КК України, також можуть співпадати. Об'єктивна сторона цих кримінальних правопорушень, що описана в їх диспозиціях, містить вказівку на наслідок – смерть потерпілого. Що ж до способів спричинення смерті, то вони можуть бути ідентичними. Тривалість часу, що минув від завершення діяння до настання наслідків, що настали (смерть потерпілого), не є ознакою, що розмежовує ці кримінальні правопорушення. Як тривалий проміжок часу, що минув до моменту настання смерті, не виключає умислу на позбавлення життя, так само і смерть, що миттєво настала після завдання тяжкого тілесного ушкодження, не завжди свідчить про наявність умислу на вбивство. Розмежування цих кримінальних правопорушень слід проводити за ознаками їх суб'єктивної сторони. Для кваліфікації скоєного за ст. 115 КК України має бути умисел саме на спричинення смерті потерпілого. Для кваліфікації ж за ч. 2 ст. 121 КК України необхідно довести наявність умислу на спричинення тяжкого тілесного ушкодження і необережності до настання смерті потерпілого, тобто

ознакою, що розмежовує ці кримінальні правопорушення, є спрямованість умислу винного. Обставинами, що свідчать саме про умисел на вбивство, можуть бути а) спрямованість дій винного на порушення функцій або анатомічної цілісності життєво важливих органів (голови, шиї, лівої сторони грудей, печінки, паху); б) застосування таких знарядь або засобів (знарядь), якими може бути заподіяна смерть; в) інтенсивність дій винного, достатня для порушення функцій або анатомічної цілісності життєво важливих органів людини. Про спрямованість умислу може свідчити також попередня (до факту посягання) і подальша поведінка винного.

Встановлення спрямованості умислу дозволяє провести розмежування і інших кримінальних правопорушень. Наприклад, при розмежуванні крадіжки і грабежу вирішальне значення має спрямованість умислу винного на вчинення викрадення таємним або відкритим способом, які є конструктивними ознаками основного складу цих кримінальних правопорушень.

Спрямованість умислу може вплинути на кримінально-правову кваліфікацію, пов'язану із способом, який є не обов'язковою, а кваліфікуючою ознакою складу кримінального правопорушення. Так, кваліфікація за п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України можлива лише тоді, коли умисне вбивство вчинено з особливою жорстокістю тобто способом, який свідомо для винного був пов'язаний із спричиненням потерпілому особливих страждань в процесі позбавлення життя.

Спрямованість умислу на спричинення певних наслідків впливає на кваліфікацію, коли законодавцем відповідальність ставиться в залежність від ступеня тяжкості наслідків, рамки яких конкретно визначені у кримінальному законі. Кримінально-правова кваліфікація в таких випадках залежить від спрямованості умислу винного, і недосягнення бажаного результату, що свідчить про незавершеність кримінального правопорушення і необхідність його кваліфікації як замаху. Так, якщо винний мав умисел таємно викрасти майно у великих розмірах, проте це йому не вдалося, необхідна кваліфікація за ч. 1 ст. 15 та ч. 4 ст. 185 КК України.

В судовій практиці непоодинокі випадки, коли в процесі скоєння конкретного кримінального правопорушення, до його закінчення, спрямованість умислу винного змінюється, трансформується в умисел, що відповідає за змістом іншоу складу кримінального правопорушення. Так, якщо винний мав умисел таємно викрасти майно, але в процесі його вилучення був помічений потерпілим або іншими особами, все ж продовжив свої дії, в наявності переростання крадіжки в грабіж, тобто умисел на вчинення крадіжки змінився в процесі посягання в умисел на відкрите викрадення майна (грабіж). Кримінально-правова кваліфікація в таких випадках відбувається за статтею, яка передбачає відповідальність за більш тяжке кримінальне правопорушення. Дії, початі як погроза вбивством (ст. 129 КК України), можуть перерости у замах на вбивство або навіть у позбавлення життя. Тому при переростанні менш тяжкого кримінального правопорушення в інше, більш тяжке, кваліфікації за сукупністю не потребується.

В теорії кримінального права прямий умисел поділяється на визначений (конкретизований) і невизначений (неконкретизований).

Визначений умисел полягає в тому, що особа має конкретне уявлення про якісні і кількісні показники найважливіших властивостей діяння та його наслідків. Якщо у суб'єкта є чітке уявлення про один можливий чи неминучий наслідок свого діяння, умисел є простим визначеним. Якщо усвідомленням винного охоплюється можливість настання двох або більшого числа індивідуально визначених наслідків або можливість спричинення шкоди одному з двох об'єктів, умисел є альтернативним.

Невизначений умисел виражається в тому, що об'єктивні властивості діяння хоча і охоплюються усвідомленням винного, але індивідуально не визначені, особа має лише узагальнене уявлення про них. Невизначений умисел притаманний, наприклад, кримінальним правопорушенням про життя і здоров'я особи. Так, особа, умисне завдаючи ударів потерпілому в різні частини тіла, передбачає, що своїми діями заподіє шкоду здоров'ю, але ступінь тяжкості спричинення цієї шкоди може не усвідомлюватися.

Значення поділу умислу за ступенем визначеності (конкретизації) на визначений і невизначений полягає в наступному. При простому визначеному умислу кримінально-правова кваліфікація відбувається за спрямованістю умислу. Наприклад, якщо особа бажала заподіяти смерть, проте з не залежних від неї причин було спричинено тяжке тілесне ушкодження, потрібна кваліфікація за спрямованістю умислу як замаху на умисне вбивство.

Якщо особа намагалася таємно викрасти майно, проте в процесі здійснення викрадення її дії були помічені сторонніми, але винний це не усвідомлював, вчинене підлягає кваліфікації як крадіжка, а не грабіж.

Питання про правила кваліфікації кримінальних правопорушень за наявності альтернативного умислу в спеціальній літературі є дискусійним. Існує думка, що діяння, яке вчинене з альтернативним умислом, слід кваліфікувати як замах на спричинення найбільш тяжких наслідків з числа тих, які охоплювалися усвідомленням винного. Така позиція обґрунтовується тим, що наслідки, що ставляться в вину суб'єкту, охоплювалися його усвідомленням, а його воля була спрямована на досягнення цих, більш тяжких наслідків.

При вчиненні конкретного кримінального правопорушення зміст вини утворює не умисел або необережність взагалі, а умисел або необережність, наповнені певним змістом, специфічним для кримінальних правопорушень певного виду. Психічне ставлення до об'єктивних ознак, що мають місце під час вчинення діяння, не може бути охарактеризовано як „умисел” або „необережність”, оскільки кримінальний закон вживає ці поняття лише для узагальненої характеристики кримінального правопорушення загалом.

Психічне ставлення до окремих об'єктивних властивостей вчинюваного діяння, таких як місце, час, спосіб, обстановка, засоби та знаряддя його вчинення, сукупність яких істотним чином впливає на характеристику ступеня суспільної небезпеки, завжди повинна відкарбовуватися в їх усвідомленні. Так, при вчиненні крадіжки особа повинна не тільки усвідомлювати, що діяння здійснюється у формі вилучення, але і те, що майно є чужим для винного, а

спосіб його викрадення – таємний. Відсутність усвідомлення обставин, що відіграють роль обов'язкових ознаки основного складу кримінального правопорушення, виключає кваліфікацію скоєного за цією статтею Особливої частини КК України.

З'ясовуючи питання про суб'єктивне ставлення винного до кваліфікуючих ознак скоєного, слід зазначити, що відповідно до законодавчого опису умислу і необережності (ст.ст. 24, 25 КК України), вони повинні встановлюватися тільки до такої кваліфікуючої ознаки як наслідок. Ставлення до кваліфікуючих наслідків в необережних кримінальних правопорушеннях може бути тільки необережним, інакше кримінальне правопорушення в цілому трансформується в умисне.

Деякі склади умисних кримінальних правопорушень як кваліфікуючу ознаку передбачають наслідки, ставлення до яких може бути різним. Спричинення такого наслідку умисно повністю охоплюється відповідною статтею Особливої частини КК України тільки за умови, що в статті КК про умисне спричинення також ж наслідку кримінальний закон не передбачає більш суворе покарання, ніж за умисне кримінальне правопорушення, в якому цей наслідок відіграє роль кваліфікуючої ознаки. Якщо ж нормою про умисне спричинення певного наслідку передбачене більш суворе покарання, ніж нормою, в якій цей наслідок відіграє роль кваліфікуючої ознаки умисного кримінального правопорушення, потрібна кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень.

Так, ч. 4 ст. 189 КК України передбачає відповідальність за вимагання, поєднаного із заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, не уточнюючи форму вини стосовно цього наслідку. Порівняльний аналіз санкцій ч. 4 ст. 189 і ст.ст. 121, 123 КК України дозволяє зробити висновок, що спричинення як умисної, так і через необережність тяжкої шкоди здоров'ю, вимагає кваліфікації за сукупністю.

Ставлення винного до інших кваліфікуючих ознак умисного кримінального правопорушення – не наслідкам, повинно усвідомлюватися

винним. Особа повинна усвідомлювати (знати) наявність цих обставин. Кваліфікуючі ознаки, що впливають на підвищення рівня суспільної небезпеки скоєного, можуть ставитися в вину тільки за умови усвідомлення винним факту їх наявності. Так, для кваліфікації дій сексуального характеру за ч. 3 ст. 153 КК України необхідно встановити, що винний усвідомлював факт неповноліття потерпілої особи. Таким чином, кваліфікуючі обставини, що характеризують особливі властивості об'єкта або об'єктивної сторони кримінального правопорушення, за винятком наслідків, можуть бути поставлені в вину особі лише за умови усвідомленні нею їх наявності.

Мотив і мета як факультативні ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення мають значення для кримінально-правової кваліфікації при скоєнні умисних злочинів. У необережних кримінальних правопорушеннях мотив і мета встановлюються лише для з'ясування причин і умов вчинення кримінального правопорушення, характеристики особи винного і можуть лише вплинути на призначення покарання.

Вказівка на мотив і мету як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є свідченням того, що таке кримінальне правопорушення може бути лише умисним.

Мотиви і мета можуть бути вказані як конструктивні ознаки основного складу кримінального правопорушення. Так, підміна дитини є кримінальним правопорушенням, якщо здійснена з корисливих або інших особистих мотивів (ст. 148 КК України). Метою вчиненні терористичного акту є порушення громадської безпеки, залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, міжнародними організаціями, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста (ст. 258 КК України). Відсутність вказаного в кримінальному законі мотиву або

мети в таких випадках свідчить про відсутність складу цього кримінального правопорушення.

Мотив і мета можуть бути ознаками, що розмежують кримінальні правопорушення, схожі за своїми об'єктивними ознаками. Так, посягання на життя судді з мотивів діяльності, пов'язаної із здійсненням правосуддя кваліфікується за ст. 379 КК України. Якщо ж вбивство судді вчинено з особистих мотивів, наприклад, ревнощів, кваліфікація за цією статтею виключається, а потрібна кваліфікація за ч. І ст. 115 КК України.

Розмежуванню складів насильницького грабежу, розбою і вимагання сприяє з'ясування питання про те, з якою метою винний погрожує застосуванням насильства або застосовує його до потерпілої особи. При насильницькому грабежі або розбої насильство або загроза його застосування використовуються як засіб негайного заволодіння майном або його утримання, а при вимаганні – як засіб залякування, призначеного для того, щоб забезпечити виконання майнових вимоги не негайно, а в майбутньому.

Найчастіше мотив і мета виконують роль кваліфікуючої ознаки певного складу кримінального правопорушення (наприклад, п.п. 6, 7, 9 та 14 ст. 115 КК України).

Якщо в статті альтернативно вказані мотиви і цілі вчинення кримінального правопорушення, то може постати питання про так звану „конкуренцію” мотивів і цілей. В таких випадках у поведінці особи має бути виявлений домінуючий мотив, на користь якого обирається кваліфікація. Тому, якщо встановлено, що вбивство потерпілого було вчинено, наприклад, з корисливих або хуліганських мотивів, воно не може одночасно кваліфікуватися за п. 9 ч. 2 ст. 115 КК України.

В той же час мотив або мета можуть поєднуватися з іншими кваліфікуючими ознаками, що характеризують об'єктивні властивості діяння. Так, вбивство, вчинене за попередньою змовою групою осіб з особливою жорстокістю з хуліганських мотивів кваліфікується за п.п. 4, 7 та 12 ч. 2 ст. 115 КК України. Якщо мотиви або цілі альтернативно вказані як обов'язкові ознаки

основного складу, для кваліфікації скоєного по відповідній статті потрібна наявність однієї з цих ознак.

Резюмуючи викладене, до правил кримінально-правової кваліфікації за ознаками суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення можна віднести наступні:

1. При визначеному умислі кваліфікація відбувається в залежності від спрямованості умислу на певний об'єкт, на вчинення діяння певним способом, на спричинення визначених у кримінальному законі наслідків.

2. При невизначеному умислі кваліфікація відбувається залежно від тих наслідків, які фактично настали.

3. При трансформації умислу в процесі скоєння кримінального правопорушення в умисел, що відповідає за змістом іншому складу, який передбачає більш небезпечне кримінальне правопорушення, кваліфікація відбувається за статтею, що передбачає відповідальність за вчинення більш небезпечного кримінального правопорушення.

4. Ставлення до кваліфікуючого наслідку умисного кримінального правопорушення може бути як умисним, так і необережним і повністю охоплюється кримінально-правовою лише за умови, що в статті КК про умисне спричинення того ж самого наслідку закон не передбачає більш суворе покарання, ніж за умисне кримінальне правопорушення, в якому цей наслідок відіграє роль кваліфікуючої ознаки. Якщо ж кримінально-правовою нормою про умисне спричиненні певного наслідку передбачено більш суворе покарання, ніж нормою, в якій цей наслідок відіграє роль кваліфікуючої ознаки умисного кримінального правопорушення, скоєне слід кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.

5. Кваліфікуючі об'єктивні ознаки, що не є наслідком, можуть ставитися в вину особі лише у разі усвідомлення їх наявності. Якщо особа не усвідомлює ту чи іншу об'єктивну кваліфікуючу ознаку умисного кримінального правопорушення, за винятком наслідку, то скоєне підпадає під статтю про умисне кримінальне правопорушення без вказаної ознаки.

6. Якщо в диспозиції статті Особливої частини КК як обов'язкові ознаки основного складу вказані альтернативно мотиви або цілі, для кваліфікації за цією статтею достатньо наявності хоча б одного з них.

7. Якщо в диспозиції статті Особливої частини КК як кваліфікуючі ознаки передбачені кілька мотивів або цілей вчинення кримінального правопорушення, кваліфікація відбувається за домінуючим мотивом або домінуючою метою.

3. Суб'єктивна помилка та її вплив на кримінально-правову кваліфікацію.

Суб'єктивна помилка – це неправильне уявлення особи про об'єктивні властивості суспільно небезпечного діяння або його протиправність. Залежно від предмета, відносно якого виникає помилка особи, суб'єктивну помилку прийнято поділяти на юридичну або фактичну.

Юридична помилка – це помилкою особи відносно юридичних властивостей і юридичних наслідків вчинюваного діяння, вона не впливає на кримінально-правову кваліфікацію. Фактична помилка – це неправильне уявлення особи відносно фактичних обставин, які є об'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення і визначають характер цього кримінального правопорушення та ступінь його суспільної небезпеки. Залежно від змісту неправильних уявлень особи фактичні помилки поділяються на певні види. Розглянемо правила кримінально-правової кваліфікації стосовно кожної з них.

1. Якщо особа помилково вважає, що посягає на один об'єкт, а фактично завдає шкоди іншому об'єкту, скоєне кваліфікується відповідно до спрямованості умислу винного як замах на те кримінальне правопорушення, вчинення якого охоплювалося умислом винного.

2. Якщо особа помилково вважає, що посягає тільки на один об'єкт, тоді як фактично потерпають два і більше об'єктів, скоєне слід кваліфікувати за сукупності кримінальних правопорушень як закінчене кримінальне правопорушення проти того об'єкта, на який були спрямовані дії (бездіяльність) винного і необережне кримінальне правопорушення, що

порушує інший об'єкт, якщо винний повинен був і міг передбачити можливість спричинення шкоди іншого об'єкту.

Якщо в таких випадках спричинення шкоди іншому об'єкту через необережність є кваліфікуючою ознакою даного умисного кримінального правопорушення, кваліфікація за сукупністю не потрібна.

3. Якщо умисел винного був спрямований на спричинення шкоди кільком об'єктам, а фактично постраждав тільки один з них, скоєне кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення проти об'єкту, якому фактично причинна шкода, і замах на кримінальне правопорушення проти об'єкту, якому шкоди не завдана, за сукупністю.

4. Неправильне уявлення особи про предмет кримінального правопорушення, яке не супроводжується помилкою в об'єкті, не впливає на кримінально-правову кваліфікацію. Якщо помилка в предметі кримінального правопорушення супроводжується помилкою в об'єкті, потрібна кваліфікація за спрямованість умислу як замаху на той об'єкт, спричинення шкоди якому охоплювалося умислом винного.

5. Помилка в особі потерпілого, якщо вона не супроводжується помилкою в об'єкті кримінального правопорушення, не впливає на кримінально-правову кваліфікацію.

6. Посягання на „непридатний” об'єкт, тобто об'єкт, який не має властивостей, на наявність яких розраховував винний, кваліфікується за спрямованістю умислу як замах на відповідне кримінальне правопорушення.

7. Якщо винний використав для скоєння кримінального правопорушення непридатний в даному випадку засіб, який він вважав цілком придатним, кваліфікація відбувається відповідно до спрямованості умислу як замах на кримінальне правопорушення.

8. Якщо винний використовує для скоєння кримінального правопорушення абсолютно непридатні засоби, які він вважав придатними через своє невігластво або забобони (молитви, заклинання, чаклунство тощо), скоєне не тягне кримінальної відповідальності.

9. Якщо винний помиляється у способі вчинення кримінального правопорушення, який є ознакою складу, скоєне кваліфікується залежно від спрямованості умислу на вчинення кримінального правопорушення певним способом.

10. Якщо винний, маючи намір скоїти кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність за яке в кримінальному законі диференціюється в залежності від тяжкості заподіяних наслідків, завдав меншої шкоди, ніж тієї, що охоплювалася його умислом, скоєне підлягає кваліфікації як замах на кримінальне правопорушення в залежності від спрямованості умислу.

11. Якщо суспільно небезпечний наслідок, який охоплювався умислом винного, настав в результаті не тих дій, якими передбачалося заподіяти цей наслідок, а інших, вчинене кваліфікується як замах на кримінальне правопорушення, що охоплювалося умислом винного, і необережне спричинення наслідків, що настали.

12. Якщо винний при вчиненні кримінального правопорушення помилково припускає наявність об'єктивних обставин, що посилюють ступінь суспільної небезпеки скоєного, діяння підлягає кваліфікації як замах на кримінальне правопорушення за наявності цих кваліфікуючих обставин.

13. Якщо винний при вчиненні кримінального правопорушення не усвідомлює наявності об'єктивних обставин, що посилюють ступінь суспільної небезпеки скоєного, діяння повинне кваліфікуватися як вчинене без обтяжливих обставин.

15. Від фактичної помилки слід відрізнити так зване відхилення дії, винний правильно спрямовує свої дії на заподіяння шкоди одній особі, але з причин, що не залежали від його волі, шкода фактично заподіюється іншій особі. Вчинене при відхиленні дії прийнято кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень – як замах на вчинення кримінального правопорушення за спрямованістю умислу та як фактичне заподіяння шкоди іншій особі умисно або через необережність, залежно від конкретних обставин справи.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: постанова Пленуму Верховного суду України від 1 листопада 1996 року № 9. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 9 – 14.
5. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного суду України від 24 квітня 2002 року № 3. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 214 – 221.
6. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 244 – 255.
7. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх: постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 279 – 287.

8. Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також про адміністративні правопорушення на транспорті: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 5 (із змінами, внесеними згідно з постановою від 19 грудня 2008 року № 18). *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 325 – 334.
9. Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного суду України від 22 грудня 2006 року № 10. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 335 – 340.

Література

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 244 с.
2. Борисов В. І. Необережність та її види: текст лекції. Х.: ХЮІ, 1991. 23 с.
3. Бурдін В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: монографія. Львів: ПАІС, 2006. 200 с.
4. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: Львів. нац. ун- т ім. І. Франка, 2010. 780 с.
5. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: монографія. К.: Атіка, 2005. 224 с.
6. Вереша Р. В. Проблеми вини в теорії кримінального права: навч. посібник. К.: Атіка, 2005. 464 с.
7. Вереша Р. В. Суб'єкт злочину: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2014. 44 с.
8. Вереша Р. В. Випадок та помилка у кримінальному праві: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2016. 52 с.
9. Вереша Р. В. Мотив та мета злочину: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2016. 56 с.

10. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.
11. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 432 с.
12. Лень В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія; передм. д.ю.н., проф. Ю. М. Антоняна. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
13. Магарін М. С, Бараненко Д. В. Суб'єкт злочину за новим кримінальним законодавством України: монографія / Під ред. д-ра юрид. наук, професора Є. Л. Стрельцова. Одеса: Астропринт, 2001. 104 с.
14. Марітчак Т. М. Помилки у кваліфікації злочинів: монографія. К.: Атіка, 2004. 188 с.
15. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. К.: Атіка, 2002. 144 с.
16. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты. М.: Юрид. лит., 1974. 224 с.
17. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130 – 136.

Змістовий модуль 2.

Спеціальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації.

Практичне заняття 4

Тема: Кримінально-правова кваліфікація незакінченої злочинної діяльності.

Питання для обговорення:

1. Поняття та види стадій вчинення умисного кримінального правопорушення.
2. Поняття закінченого кримінального правопорушення та його види.

3. Поняття та види незакінченої злочинної діяльності.

4. Готування до кримінального правопорушення, його види та кваліфікація.

5. Замах на злочин, його види та кваліфікація.

6. Добровільна відмова від вчинення кримінального правопорушення та її значення для кваліфікації.

Розв'язати задачу:

Задача 1. Боженко, маючи боргові зобов'язання перед своїм знайомим Лисенком, і бажаючи позбавитись від їх виконання, вирішив його вбити. Про свій намір він розказав Мельничуку і запропонував допомогти йому у вбивстві, пообіцявши за це 100 дол. США. Разом вони розробили план своїх дій. 23 травня 2008 року Боженко і Мельничук викопали яму в лісопосадці біля с. Дубове, наступного дня з мотузки гойдалки доньки Боженка виготовили зашморг, а також поклали в автомашину Боженка обріз мисливської рушниці, який незаконно зберігав Мельничук. У день запланованого вбивства, Мельничук звернувся до дільничного інспектора і все йому розповів. Того ж дня Боженко був затриманий працівниками поліції.

Чи є вчинене Боженком і Мельничуком закінченим кримінальним правопорушенням?

Задача 2. Добрянський і Ігнатов, побачивши Никітіна, що знаходився у стані сп'яніння, вирішили відібрати у нього гроші. Вони разом підійшли до Никітіна, Добрянський притиснув його до стіни будинку і затулив рота, а Ігнатов намагався витягнути з кишені потерпілого гаманець. У цей момент нарядом патрульної поліції за допомогою сторонніх громадян вони були затримані.

Чи є вчинене Добрянським і Ігнатовим закінченим кримінальним правопорушенням?

Задача 3. Озернюк прийшла у взуттєву секцію торгового центру. Скориставшись тим, що продавці обслуговували інших покупців, вона поклала

у сумку туфлі, які їй дали приміряти, але на виході з секції була затримана працівниками служби охорони центру.

Чи є вчинене Озернюк закінченим кримінальним правопорушенням?

Задача 4. Катеринчук прийшов у приміщення камери схову залізничного вокзалу. Скориставшись неуважністю Дурдинця, який ставив в автоматичну камеру схову чемодан, він запам'ятав її код. За півгодини Катеринчук знову прийшов у камеру схову, де викрав чемодан Дурдинця. Коли Катеринчук виходив з приміщення камери схову, він був затриманий працівниками міліції.

Чи є вчинене Катеринчуком закінченим кримінальним правопорушенням?

Задача 5. Буряченко проник в приміщення м'ясопереробного цеху, де викрав 30 кг. м'яса. Поклавши його в сумку, він переліз через паркан, що огорожував територію м'ясокомбінату і пішов до своєї автомашини ВАЗ-2101, але був затриманий працівниками міліції.

Чи є вчинене Буряченком закінченим кримінальним правопорушенням?

Реферати, доповіді:

1. Індивідуалізація відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення.
2. Механізм формування мотивів добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення.
3. Добровільна відмова від кримінального правопорушення та її відмінність від дійового каяття.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Диспозиції статей Особливої частини КК України містять опис закінчених складів кримінальних правопорушень. Відповідно до ч. 1 ст. 13 КК України закінченим кримінальним правопорушенням визнається діяння, яке містить усі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК .

Поняття нескінченого кримінального правопорушення кримінальний злочину закон не містить, але вказує, що незакінченим кримінальним

правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення (ч. 2 ст. 13 КК України). Поняття „готування” та „замах” розкриваються в ст.ст. 14 і 15 КК України.

В ст. 16 КК України встановлено загальне правило, відповідно до якого кримінальна відповідальність за готування до кримінального правопорушення і замах на кримінальне правопорушення настає за статтею 14 або 15 і за статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне. Разом з тим, для правильної кваліфікації незакінченого кримінального правопорушення недостатньо посилання лише на ст. 14 або 15 КК України без вказівки на її відповідну частину.

Для правильної кримінально-правової кваліфікації незакінченої злочинної діяльності необхідно з'ясувати питання про можливість готування і замаху на будь-яке кримінальне правопорушення. Сам текст кримінального закону, вказуючи на те, що готування – це „умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення”, а замах – це „вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення”, виключає можливість готування і замаху на необережні кримінальні правопорушення.

В теорії кримінального права загально визнано, що попередня злочинна діяльність (готування і замах) можлива тільки з прямим умислом. При готуванні вчиняються суспільно небезпечні дії, що створюють умови для скоєння кримінального правопорушення, при замаху – дії, безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення. Тобто йдеться про цілеспрямовану діяльність для досягнення певного суспільно небезпечного результату. При непрямому ж умислі суспільно небезпечні наслідки, що настали, є побічним продуктом дій (бездіяльності) особи, тому кваліфікація вчиненого залежно від тих суспільно небезпечних наслідків, що реально настали. Таким чином, якщо не встановлений прямий умисел на спричинення передбачених кримінально-правовою нормою суспільно небезпечних наслідків,

вчинене не може кваліфікуватися як готування до цього кримінального правопорушення або замах на нього.

Готування і замах на кримінальне правопорушення є етапами реалізації злочинного умислу, за яких відбувається поступове збільшення суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Для кримінально-правової кваліфікації має значення тільки та стадія реалізації умислу, на якій кримінальне правопорушення було перерване. У межах одного складу кожна наступна стадія поглинає попередню, тобто замах охоплює готування, а закінчене кримінальне правопорушення – готування, і замах на кримінальне правопорушення.

Як вже відзначалося, кваліфікація діяння як замаху можлива при визначеному прямому умислі. При невизначеному прямому умислі, а також при альтернативному умислі, кримінально-правова кваліфікація відбувається залежно від суспільно небезпечних наслідків, що настали.

Якщо при прямому невизначеному умислі суспільно небезпечні наслідки не настали з причин, що не залежали від волі винного, то вчинене слід кваліфікувати як замах на спричинення найменш суспільно небезпечного з усіх бажаних наслідків. Така позиція щодо кваліфікації при невизначеному прямому умислі ґрунтується на принципі тлумачення будь-якого сумніву в користь винного.

Складним є питання про можливість незакінченої злочинної діяльності у кримінальних правопорушеннях із змішаною (подвійною, складною) формою вини. В спеціальній літературі така можливість або категорично відкидається або визнається. У кримінальних правопорушеннях із змішаною формою вини, для яких характерна наявність умислу в основному складі і необережне ставлення до кваліфікуючих наслідків, підготовчі дії дійсно не можуть мати місця, оскільки не можуть послужити причиною кваліфікуючих наслідків. Що ж до замаху, то питання вирішується залежно від типу складу кримінального правопорушення із змішаною формою вини.

Перший сконструйований таким чином, що основний склад встановлює відповідальність за спричинення первинного наслідку, відношення до якого умисне; у кваліфікованому складі встановлена відповідальність за настання похідного наслідку, ставлення до якого є необережним (ч. 2 ст. 121 КК України). За такої конструкції складу первинний наслідок є причиною настання кваліфікуючого наслідку. За відсутності первинного наслідку, що характерно для замаху, неможливо настання похідного наслідку. Отже, за такого типу конструкції складу кримінального правопорушення із змішаною формою вини замах неможливий.

Другий тип складів злочинів із змішаною формою вини полягає в тому, що в основному складі встановлюється кримінальна відповідальність за вчинення умисних дій незалежно від настання будь-яких наслідків. У кваліфікованому складі вказуються наслідки, що підвищують ступінь суспільно небезпеки скоєного, ставлення до яких є необережним. Дії, вказані в основному складі кримінального правопорушення, можуть послужити причиною настання кваліфікуючих наслідків не лише у випадках доведення їх до кінця, але і при частковому їх виконанні. Так, можлива ситуація, коли для здолання спротиву при згвалтуванні винний завдає потерпілій особі тяжку шкоду її здоров'ю, проте дії сексуального характеру, пов'язані із вагінальним, анальним або оральним проникненням в тіло іншої особи здійснені не були з причин, не залежних від його волі. У такому випадку необхідно кваліфікувати діяння як замах на згвалтування з спричиненням тяжких наслідків (ч. 2 ст. 15, ч. 5 ст. 152 КК України). Таким чином, якщо основний склад кримінального правопорушення сконструйований за типом формальних, можливий замах на вчинення такого кримінального правопорушення.

Визначення моменту закінчення кримінального правопорушення, а отже, і правила кваліфікації незакінченої злочинної діяльності нерозривно пов'язані з питанням про конструкцію складу. Готувальні дії можливі при будь-якій конструкції об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Замах можливий в усіх кримінальних правопорушеннях, побудованих за типом

матеріальних. Незавершеність кримінального правопорушення може бути виражена: а) в невиконанні усіх дій, які збирався вчинити винний і, отже, ненастанні наслідків (наприклад, особа, яка збиралася викрасти майно, не встигла винести речі з квартири); б) в ненастанні бажаних наслідків (наприклад, особа бажала вбити іншу людину, проте не поцілила в потерпілого); в) в настанні наслідків, менш суспільно небезпечних, ніж очікувані (наприклад, особа хотіла убити іншу людину, проте тільки поранила). В усіх розглянутих ситуаціях правило кваліфікації одно – за спрямованістю умислу винного.

Замах можливий в кримінальних правопорушеннях з формальним складом, в яких дії є складними, неодноактними. Так, надання неправомірної вигоди службовій особі у разі відмови останньої вчинити певні дії з використанням наданої влади чи службового становища, є замахом на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369 КК України.

Замах можливий і при вчиненні кримінального правопорушення з усіченим складом. Так, якщо дії, на створення стійкої озброєної групи через їх своєчасне припинення правоохоронними органами або з інших, незалежних від особи обставин, не призвели до виникнення банди, вони повинні бути кваліфіковані як замах на створення банди (ст. 257 КК України). Те ж можна сказати і про можливість замаху при створенні злочинної спільноти або злочинної організації (ст. 255 КК України), створенні не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 УУ України) тощо. У той же час при вчиненні інших кримінальних правопорушень з усіченим складом, наприклад розбою (ст. 187 КК України), коли сама дія утворює закінчений склад кримінального правопорушення, замах неможливий.

Триваюче кримінальне правопорушення можна визначити як одиничне кримінальне правопорушення, яке розпочавшись дією або бездіяльністю, характеризується безперервним здійсненням складу кримінального правопорушення (триває у часі) на стадії закінченого кримінального правопорушення. До таких кримінальних правопорушень можна віднести, наприклад, ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК

України), ухилення від сплати податків (ст. 212 КК України), ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі та у виді позбавлення волі (ст. 390 КК України) тощо. Початковим моментом триваючого кримінального правопорушення є момент вчинення передбаченої кримінальним законом дії або бездіяльності, а кінцевим моментом такого кримінального правопорушення є момент припинення „злочинного стану” з об’єктивних чи суб’єктивних причин. Проте точки зору стадій кримінального правопорушення триваюче кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту початку безперервного здійснення складу кримінального правопорушення. Однак, в спеціальній літературі є думка, відповідно до якої триваючі кримінальні правопорушення вважаються закінченими з моменту припинення злочинного стану. При вирішенні цього питання слід виходити з того, юридичний і фактичний моменти закінчення кримінального правопорушення можуть не співпадати. Юридично триваючі кримінальні правопорушення є закінченими з первинного моменту дії (бездіяльності), а фактично – з припинення злочинного стану з тих чи інших причин.

Триваючі кримінальні правопорушення є кримінальними правопорушеннями з формальним складом, тому можливість замаху на їх вчинення розглядається за загальними правилами про можливість замаху в кримінальних правопорушеннях з формальним складом. Якщо діяння має складний характер, замах можливий. Так, особа, яка збиралася вчинити втечу з місця позбавлення волі або з-під варті шляхом підкопу, проте була затримана, її дії підлягають кваліфікації за ст. 15 та ч. 2 ст. 393 КК України як замах на втечу.

Продовжуване кримінальне правопорушення – це одиничне кримінальне правопорушення, яке складається з кількох юридично тотожних діянь, об’єднаних єдиним умислом. Початковим моментом продовжуваного кримінального правопорушення є момент вчинення першого з юридично тотожних діянь, що об’єднані єдиним умислом. Момент закінчення продовжуваного кримінального правопорушення залежить від виду умислу –

якщо він визначений, то продовжуване кримінальне правопорушення визнається закінченим у момент вчинення останнього з діянь, які охоплювали б єдиний умисел винного, чи із моменту настання наслідку, на спричинення якого було спрямовано умисел винного. Якщо умисел невизначений, то кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту фактичного припинення (переривання) останнього із вчинених винним тотожних діянь.

Певні питання виникають при кваліфікації кримінальних правопорушень з альтернативними діями (актами бездіяльності). За наявності в диспозиції статті Особливої частини КК кількох альтернативно вказаних дій (актів бездіяльності) здійснення хоч би одного з них є достатнім для кваліфікації кримінального правопорушення як закінченого. В той же час вчинення кількох перерахованих в диспозиції статті Особливої частини КК дій також є одиничним кримінальним правопорушенням і їх сукупність не утворюється.

Практичним є питання про те, чи можлива кваліфікація кримінального правопорушення як закінченого, якщо винному не вдалося реалізувати свій умисел на вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими ознаками. Якщо свідомістю винного охоплювалися кваліфікуючі ознаки, що відносяться до об'єкту і об'єктивної сторони кримінального правопорушення, і його умисел був спрямований на вчинення кримінального правопорушення саме з цими кваліфікуючими обставинами, кваліфікація відбувається за спрямованістю умислу. Так, якщо винний хотів вбити вагітну жінку, проте це йому не вдалося з причин, які від нього не залежали, потрібна кваліфікація скоєного як замах на вбивство вагітної жінки (ст. 15, п. 2 ст. 2 ст. 115 КК України).

Проте, якщо при цьому тяжкість наслідків обмежується законодавцем певними рамками і особа не виходить за встановлені кримінальним законом межі, вчинене кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення. Так, викраденням у великих розмірах визнається викрадення на суму, яка в двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення кримінального правопорушення (п. 3 примітки

до ст. 185 КК України). Якщо умисел винного був спрямований на викрадення у цих межах, скоєне укладається у встановлені кримінальним законом межі і кваліфікується як закінчене кримінальне правопорушення, вчинене у великому розмірі.

Якщо ж кваліфікуюча ознака передбачена в кримінальному законі як мета діяння, недосягнення цієї мети не перетворює кримінальне правопорушення в незакінчене. Так, якщо винний мав умисел при вчиненні розбійного нападу заволодіти майном у великих чи особливо великих розмірах, проте йому це не вдалося, вчинене підлягає кваліфікації як закінчене кримінальне правопорушення за ч. 4 ст. 187 КК України.

Недосягнення мети, передбаченої як конструктивна ознака основного складу кримінального правопорушення, також не свідчить про незавершеність злочинного діяння. Так, обов'язковою ознакою складу захоплення заручників (ст. 147 КК України) є спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови для звільнення заручника. Оскільки вимоги в цьому складі кримінального правопорушення є метою дій винного, недосягнення цих цілей, не впливає на кваліфікацію вчиненого як закінченого правопорушення. Наприклад, якщо особа, яка захопила заручника, не встигла висунути свої вимоги внаслідок того, що була затримана правоохоронними органами, вчинене слід кваліфікувати як закінчене кримінальне правопорушення.

Можливі ситуації, коли підготовчі дії носять самостійний характер і утворюють склад окремого закінченого кримінального правопорушення. Така ситуація має місце в випадках, коли готування до вчинення певного кримінального правопорушення містить ознаки посягання на інший об'єкт кримінально-правової охорони. Наприклад, якщо винний придбав вогнепальну зброю для вчинення умисного вбивства, скоєне підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень, як закінчене придбання зброї (ч. 1

ст. 263 КК України) і готування до умисного вбивства (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115 КК України).

Незакінчена злочинна діяльність не виключає можливості добровільної відмови доведення кримінального правопорушення до кінця. При цьому відповідно до ч. 2 ст. 17 КК України особа, яка добровільно відмовилася від кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише у тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення.

Законодавець не виключає можливість добровільної відмови на будь-якій стадії незакінченого кримінального правопорушення. При цьому теорія кримінального права виходить з того, що добровільна відмова завжди можлива при готуванні до кримінального правопорушення і при незакінченому замаху на його вчинення. При закінченому замаху добровільна відмова можлива лише тоді, коли є розрив в часі між вчиненим діянням настанням злочинного результату. В такому разі, якщо винний втручається в розвиток причинного зв'язку і не допускає настання злочинних наслідків, йдеться про добровільну відмову від скоєння кримінального правопорушення. Так, якщо особа намагалася вбити свого сусіда шляхом підпалу його домівки, проте, почувши крики жертви про допомогу, відмовився від свого наміру і загасила пожежу, скоєне підлягає кваліфікації лише як умисне пошкодження майна шляхом підпалу за ч. 2 ст. 104 КК України, але не як замах на вбивство.

Резюмуючи викладене, можна сформулювати такі правила кримінально-правової кваліфікації незакінченої злочинної діяльності:

1. Кваліфікація незакінченого кримінального правопорушення повинна відбивати ту стадію, на якій це кримінальне правопорушення було перервано, тобто містити посилання не лише на ст.ст. 14 та 15 КК України, але і на конкретну частину відповідних статей.

2. Якщо при кваліфікації кримінального правопорушення не встановлений прямий умисел, то діяння не може бути розцінене як готування до кримінального правопорушення або замах на нього.

3. Кожна подальша стадія вчинення кримінального правопорушення поглинає попередню і не вимагає самостійної кваліфікації.

4. Кваліфікація скоєного як замаху можлива лише за наявності прямого визначеного умислу.

5. У разі ненастання наслідків у кримінальному правопорушенні з прямим невизначеним умислом скоєне кваліфікується як замах на кримінальне правопорушення з найменш небезпечними з усіх бажаних наслідків.

6. У кримінальних правопорушеннях із змішаною (подвійною, складною) формою вини, в яких основний склад сформульований за типом формальних, можливий замах на кримінальне правопорушення.

7. При незакінченій злочинній діяльності кваліфікація відбувається за спрямованістю умислу винного. Якщо при замаху на кримінальне правопорушення у скоєному наявні ознаки мети вчинення суспільно небезпечного діяння, що відбиває часткову реалізацію умислу винного, кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень не потрібна.

8. У кримінальних правопорушеннях з формальним складом кваліфікація вчиненого як замаху можлива у разі вчинення винним лише частини дій, що утворюють об'єктивну сторону кримінального правопорушення.

9. Продовжуване кримінальне правопорушення кваліфікується як закінчене з моменту здійснення останнього з усіх злочинних дій, спрямованих до досягнення єдиної мети.

10. Здійснення хоч б однієї з дій, альтернативно вказаних в диспозиції статті Особливої частини КК, в повному об'ємі, виключає кримінально-правову оцінку як замаху на кримінальне правопорушення іншого з них, виконаного лише частково.

11. Якщо винний не реалізував свій умисел на вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючою ознакою, що відноситься до об'єкту або об'єктивної сторони, діяння кваліфікується як незакінчена злочинна діяльність (готування або замах) з цією кваліфікуючою ознакою.

12. Якщо конструктивною або кваліфікуючою ознакою є мета діяння, її недосягнення не може свідчити про незакінченість кримінального правопорушення.

13. Якщо готування до вчинення кримінального правопорушення утворює склад самостійного закінченого кримінального правопорушення, скоєне підлягає кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень.

14. Діяння особи, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінально-правовій кваліфікації лише у тому випадку, якщо фактично вчинене нею містить ознаки іншого складу кримінального правопорушення.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи: постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 244 – 255.
5. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 398 – 411.

Література

1. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.
2. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин: монографія. Х.: Юрайт, 2013. 232 с.
3. Красницький І. В., Щутяк Л. С. Відповідальність за замах на злочин за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2015. 224 с.
- Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія. Х.: Право, 2010. 232 с.
4. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. 264 с.
5. Шевчук А. В. Розмежування добровільної відмови від вчинення злочину та дійового каяття. *Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича. Серія: Правознавство*. Чернівці: Рута, 2001. Вип. 121. С. 109 – 112.

Практичне заняття 5

Тема: Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті.

Питання для обговорення:

1. Поняття та ознаки співучасті у злочині.
2. Види співучасників та їх ознаки.
3. Форми співучасті у злочині та їх ознаки.
4. Кваліфікація дій учасників організованої групи чи злочинної організації.
5. Спеціальні питання відповідальності за співучасть:
 - а) співучасть у кримінальних правопорушеннях із спеціальним суб'єктом;
 - б) провокація кримінального правопорушення;
 - в) ексцес виконавця;
 - г) безнаслідкова співучасть;

- д) невдале підбурювання або пособництво;
- е) добровільна відмова співучасників.

6. Причетність до кримінального правопорушення: поняття, види та значення.

Розв'язати задачі:

Задача 1. Балтак, 15 років, і Шаркова, 13 років, домовилися заволодіти майном Сотник. Під приводом розпитати дорогу, вони зайшли до подвір'я приватного будинку, в якому проживала Сотник, зтягнули її у підвальне приміщення, зв'язали і замкнули двері. Потім Балтак і Шаркова обшукали кімнати, знайшли гроші та відібрали найбільш цінні речі потерпілої (золоті та срібні прикраси, мельхіоровий столовий набір, телефон, ноутбук) і покинули місце події.

Чи є в діях Балтака і Шаркової ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні?

Задача 2. Бобринець, охоронець складу комп'ютерної техніки, під час чергування робив підкоп під приміщення складу. Шевцов, робочий складу, випадково дізнавшись про це, скористався підкопом і викрав із складу 5 ноутбуків та 15 телефонів.

Чи є в діях Бобринця і Шевцова ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні?

Задача 3. Золенко і Чорний у стані алкогольного сп'яніння, йшли по вулиці. Попереду них, метрів за 25 – 30, йшов Сотник, в руці якого був портфель типу “дипломат”. Золенко сказав Чорному: “Зараз побачимо, що у нього у дипломаті”, підбіг до Сотника, збив його з ніг, вдарив в обличчя ногою, схопив дипломат і побіг у сторону будівельного майданчику. Чорний підбіг до Сотника, який лежав на землі, схопив його хутряну шапку і зник у прохідному дворі. За годину Золенко і Чорний зустрілися у кафе, де їх затримали працівники міліції. В результаті посягання Сотнику були спричинені легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я та майнова шкода у

розмірі 2100 гривень (гроші у сумі 800 гривень, які знаходилися у портфелі і вартість шапки 1300 гривень).

Чи є в діях Золенка і Чорного ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні? Якщо так, то яку роль кожен з них відіграв у його вчиненні?

Задача 4. Богун, робочий сортувальної ділянки станції Одеса-товарна, розказав своїм знайомим Калашнікову і Гривнаку, що на ділянку має бути поданий потяг з кількома цистернами спирту-сирцю, які не охороняються та запропонував їм разом викрасти спирт, на що ті погодилися. Богун сказав, що підготує приладдя для відкачування спирту з цистерни та дві каністри. А Калашнікову і Гривнаку доручив придбати ще чотири каністри. За добу, близько 1 годині, Калашніков і Гривнак прийшли до Богуна, але той відмовився піти з ними тому, що нібито захворів, але накреслив план розташування потягу та цистерн із спиртом-сирцем на сортирувальній ділянці. Коли вони пішли, Богун телефоном повідомив начальника охорони про те, що вночі можливе викрадення спирту. За кілька годин Калашніков і Гривнак були затримані працівниками охорони в момент, коли вони наповнили спиртом 4 каністри.

Чи є в діях Богуна, Калашникова і Гривнака ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні? Якщо так, то яку роль кожен з них відіграв у його вчиненні?

Задача 5. Левченко, знаючи про намір Курка і Пишного вчинити розбійний напад на Курченка, доставив їх на своєму автомобілі “Ауді” до будинку, де мешкав останій. Згідно домовленості, дочекавшись повернення Курка і Пишного, Левченко відвіз їх додому.

Чи є в діях Левченка, Курка і Пишного ознаки співучасті у кримінальному правопорушенні? Якщо так, то яка роль кожного з них у його вчиненні?

Реферати, доповіді:

1. Теорія акцесорності та межі відповідальності співучасників.
2. Необережне співпричинення в теорії кримінального права та судовій практиці.

3. Необхідна співучасть, її ознаки та питання кваліфікації

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Відповідно до ст. 26 КК України співучастю у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного кримінального правопорушення. Співучасть не створює якихось особливих підстав кримінальної відповідальності. Виходячи з цього, для притягнення кожного із співучасників до кримінальної відповідальності необхідно встановити, що особа брала участь у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, тобто діяння, прямо передбаченого як кримінальне правопорушення в Особливій частині КК України.

Як випливає з визначення співучасті, для її наявності потрібна участь у кримінальному правопорушенні як мінімум двох осіб, які мають ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Скоєння кримінального правопорушення з використанням особи, яка не підлягає кримінальній відповідальності через вік (ст. 22 КК України) або неосудність (ст. 19 КК України), не створює співучасті.

Чинне кримінальне законодавство і наука кримінального права виходять з того, що співучасть можливо лише в умисних кримінальних правопорушеннях. Вживання законодавцем у визначенні співучасті в ст. 26 КК України двічі слова „умисне” вказує на те, що співучасть можлива при вчиненні лише умисного кримінального правопорушення при умисному об'єднанні зусиль двох або більше за осіб для досягнення спільного злочинного результату. Заподіяння суспільно небезпечних наслідків спільними необережними діями двох або більше за осіб в спеціальній літературі отримало найменування необережного співпричинення, хоча в кримінальному законі воно не відображено.

Кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті, безпосередньо пов'язана із з'ясуванням питань про форми і види співучасті, які в теорії кримінального права належать найбільш дискусійних. При розгляді правил кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті,

необхідно виходити з позиції, що види співучасті виділяються залежно від характеру функцій, які виконують співучасники. До них відноситься проста (співвиконвство, співвинність) і складна співучасть (співучасть з розподілом ролей).

У простій співучасті залежно від ступеня узгодженості дій співучасників можна виділити наступні форми співучасті: група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група, злочинна організація.

При співучасті у кримінальному правопорушенні з розподілом ролей лише виконавець є особою, яка безпосередньо виконує об'єктивну сторону кримінального правопорушення. Зважаючи на те, що в диспозиціях статей Особливої частини КК описані дії виконавця, при кваліфікації не потрібне посилення на ч. 1 ст. 27 КК України. Інші співучасники (організатор, підбурювач, посібник) самі об'єктивну сторону кримінального правопорушення не виконують, вони лише сприяють діям виконавця. Тому для кваліфікації їх дій і відображення виконуваних ними функцій потрібне посилення на відповідну частину ст. 27 КК України.

Якщо організатор, підбурювач або посібник одночасно є співвиконавцем кримінального правопорушення, то їх дії кваліфікуються за статтею Особливої частини КК, яка передбачає відповідальність за це кримінальне правопорушення, без посилення на ст. 27 КК України.

Визнання особи співучасником кримінального правопорушення потребує усвідомлення нею юридично значущих ознак кримінального правопорушення, яке вчиняє виконавець. Для вирішення питання про кримінально-правову кваліфікацію дій співучасника необхідно встановити, що особа знала не лише про факт вчинення кримінального правопорушення, але і про його найважливіші особливості. Мова йде про обставини спосення кримінального правопорушення, які складають ознаки складу кримінального правопорушення. Іншими словами, все, що ставиться в вину співучаснику, повинно охоплюватися його умислом.

Ознаки, усвідомлення яких є необхідним для кваліфікації діяння як вчиненого у співучасті, можуть відноситися до будь-кого елементу складу кримінального правопорушення (як до об'єкту і об'єктивної сторони, так і до суб'єкта і суб'єктивної сторони кримінального правопорушення), бути як конструктивними, так і кваліфікуючими (як пом'якшуючими, так і обтяжуючими).

Так, особа, що надала зброю виконавцю, може бути визнана пособником умисного вбивства тільки у тому випадку, якщо вона усвідомлювала, що об'єктом кримінального правопорушення, яке вчинить виконавець, є саме життя потерпілого. Для кваліфікації дій співучасників при викраденні необхідне усвідомлення ними способу, який застосує виконавець (наприклад, таємний, відкритий, із застосуванням насильства).

Для ставлення співучаснику кваліфікуючої ознаки, що відноситься до об'єктивної сторони кримінального правопорушення, також необхідне її усвідомлення винним. Наприклад, підбурювачем крадіжки в особливо великих розмірах може бути лише особа, яка схилила виконавця вчинити саме викрадення у таких розмірах (ч. 4, ст. 27, ч. 5 ст. 185 КК України).

Питання про правила кваліфікації вчинених у співучасті кримінальних правопорушень, в яких роль конструктивної або кваліфікуючої ознаки виконують факультативні ознаки суб'єктивної сторони (мотив і мета), в спеціальній літературі вирішується по-різному. Так, існує позиція, що відмінність мотивів злочинної поведінки співучасників може вплинути на кваліфікацію їх дій за різними статтями КК, наприклад, при вбивстві, коли підбурювач керується мотивом ревнощів, а виконавець, якому обіцяна винагорода, – корисливим мотивом. Проте при кваліфікації подібних ситуацій треба виходити з того, що для однакової кваліфікації дій виконавця і інших співучасників, не потрібне співпадіння мотивів і мети (цілей), що посилюють відповідальність, але обов'язковою є обізнаність інших співучасників про те, що виконавець кримінального правопорушення вчиняє його за вказаними в кримінальному законі мотивами або із спеціальною метою.

Якщо виконавець скоїв кримінальне правопорушення з визначеними мотивами або метою (цілями), які є конструктивними або кваліфікуючими ознаками, дії співучасника, який усвідомлював ці мотиви і цілі, слід кваліфікувати як співучасть у кримінальному правопорушенні з цими мотивами або метою.

Що ж до впливу на кваліфікацію поведінки співучасників ознак, що відносяться до суб'єкта кримінального правопорушення, воно залежить від характеру цих ознак. Ознаки, що відносяться до особи виконавця, можуть бути двох видів. Перші з них, хоча і відносяться до особи виконавця, проте характеризують підвищену або знижену суспільну небезпеку вчиненого кримінального правопорушення. Так, ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України зростає, якщо прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди вчинено службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище (ч.ч. 3, 4 ст. 368 КК України). Інші ж ознаки не впливають на ступінь суспільної небезпеки самого діяння і відносяться виключно до особи конкретного виконавця, характеризуючи її особистість.

В той же час у деяких складах кримінальних правопорушень є конструктивні ознаки, які відносяться лише до особи винного, вказують на її меншу суспільну небезпеку, що дозволяє віднести ці кримінальні правопорушення до складів з пом'якшуючими обставинами. Так, і умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК України) і вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини (ст. 117 КК України), належать до привілейованих складів. І у тому, і в іншому випадку наслідком діяння особи є смерть людини, але пом'якшення відповідальності при вчиненні цих кримінальних правопорушень пояснюється або станом сильного душевного хвилювання, що виник раптово або особливим станом матері після народження дитини. Тому поширення ознак, які мають суто особистий характер, на інших співучасників неможливе і не може пом'якшити їх відповідальності. Однак, обставини, що відносяться до особи виконавця, але впливають на суспільну

небезпечність вчиненого діяння, враховуються при кваліфікації дій інших співучасників, умислом яких ці обставини охоплювалися.

Кваліфікуючі обставини, що характеризують дії організатора, підбурювача і пособника, мають значення для кваліфікації дій лише тих з них, до яких вони відносяться, і не ставляться в вину іншим співучасникам. Так, якщо підбурювач схилив виконавця до вчинення умисного вбивства способом, небезпечним для життя багатьох осіб, а виконавець обрав спосіб, що не мав таких ознак, дії підбурювача слід кваліфікувати за ч. 4 ст. 27, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, а виконавця – за ч. 1 ст. 115 КК України

Якщо виконавець з причин, що не залежали від його волі, не довів задумане спільно з іншими співучасниками кримінальне правопорушення кінця, його дії кваліфікуються як готування або замах на кримінальне правопорушення. Дії інших співучасників слід кваліфікувати з посиланням на відповідні частини ст. 27 КК України.

Якщо підбурювачу не вдалося схилити іншу особу до вчинення кримінального правопорушення, має місце так зване невдале підбурювання. Дії підбурювача в такому випадку повинні кваліфікуватися як готування до кримінального правопорушення.

Загальне правило кваліфікації кримінальних правопорушень із спеціальним суб'єктом, вчинених у співучасті, полягає в тому, виконавцем кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом може бути лише особа, яка має спеціальні ознаки, а кваліфікація дій інших осіб, які брали участь у вчиненні кримінального правопорушення, можлива лише з посиланням на відповідну частину ст. 27 КК України як організатора, підбурювача або пособника.

При простій співучасті (співвиконавстві) кожен співучасник є співвиконавцем і вчиняє дії, які в сукупності з діями інших співучасників утворюють склад кримінального правопорушення. Формами простої співучасті (співвиконавства) слід вважати групу осіб, групу осіб за попередньою змовою, організовану групу і злочинну організацію (ст. 28 КК України).

Вчинення кримінального правопорушення з використанням будь-якої форми співучасті є груповим кримінальним правопорушенням, при якому винні спільно здійснюють загальну для них „злочинну справу” і тому є співвиконавцями кримінального правопорушення незалежно від конкретних функцій, що виконуються ними. Так, якщо учасник вчинення кримінального правопорушення відповідно до розподілу ролей здійснював узгоджені дії, спрямовані на надання безпосередньої допомоги виконавцю (наприклад, особа не проникала в приміщення, але за попередньою домовленістю підстраховувала інших співучасників від можливого викриття кримінального правопорушення) скоєне ним є співвиконавством і не потребує кваліфікації за ст. 27 КК України.

Якщо в статті Особливої частини КК є вказівка на відповідну форму співучасті, діяння кваліфікується за тим пунктом або частиною статті, де вона передбачена. При цьому відповідний пункт і частина статті можуть містити вказівку як на одну, так і на кілька форм співучасті. Так, с. 2 ст. 201-1 КК України передбачає відповідальність за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України, вчинене за попередньою змовою групою осіб, а ч. 3 цієї ж статті – вчинені організованою групою.

Якщо стаття Особливої частини КК не містить кваліфікуючої ознаки, що вказує на вчинення кримінального правопорушення злочинною групою, за відсутності інших кваліфікуючих ознак скоєне кваліфікується за ознаками основного складу кримінального правопорушення. Якщо стаття Особливої частини КК не містить вказівки на певну форму співучасті в злочинній групі, але передбачає небезпечнішу форму, діяння за відсутності інших кваліфікуючих ознак кваліфікується за ознаками основного складу кримінального правопорушення.

Якщо в статті Особливої частини КК не вказана певна форма співучасті, але в якості кваліфікуючої ознаки передбачена менш небезпечна форма, скоєне

за відсутності інших кваліфікуючих ознак кваліфікується за тієї частиною статті, яка передбачає цю менш небезпечну форму. Так, ч. 2 ст. 212 КК України (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) передбачає таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб. У разі скоєння цього ж кримінального правопорушення організованою групою, вчинене кваліфікується за ч. 2 ст. 212 КК України.

Якщо факт створення організованої групи утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення (ст.ст. 255, 257, 258-3, 260 КК України), вчинене підлягає кваліфікації за цими статтями. У разі ж вчинення учасниками цих організованих груп дій, які утворюють самостійні склади кримінальних правопорушень, потрібна кваліфікація за сукупністю кримінальних правопорушень.

Якщо факт створення організованої групи не передбачений в Особливій частині КК в якості самостійного складу кримінального правопорушення, її створення потребує кваліфікації як готування до тих кримінальних правопорушень, для здійснення яких вона створена.

Вчинення кримінальних правопорушень злочинною організацією не передбачено кримінальним законом як кваліфікуюча ознака окремих складів кримінальних правопорушень. Сам факт створення злочинної спільноти або злочинної організації утворює самостійний склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 255 КК України. Кожне кримінальне правопорушення, що здійснюється злочинною спільнотою або організацією, вимагає самостійної кримінально-правової кваліфікації.

У тих випадках, коли членами злочинної організації вчинюються кримінальні правопорушення, диспозиції яких містять кваліфікуючу ознаку „вчинення діяння організованою групою”, кваліфікація відбувається з посиланням на цю кваліфікуючу ознаку, оскільки злочинна організація є видом організованої групи, що і повинно знайти відображення в кваліфікації.

При вчиненні кримінальних правопорушень у співучасті можливі ситуації, коли особа, яка не є членом злочинної групи, проте допомагає або підбурює іншу особу або групу осіб до створення злочинної групи для вчинення конкретних кримінальних правопорушень. При цьому відбувається поєднання простої співучасті в одній з передбачених кримінальним законом форм і співучасті з розподілом ролей. При кваліфікації подібних дій потрібне посилення на ту частину ст. 27 КК України, яка відповідає виконаній співучасником і кваліфікація за тією частиною статті Особливої частини КК, яка як кваліфікуючу ознаку передбачає ту або іншу форму співучасті. Так, якщо особа підбурювала іншу особу або групу осіб до створення організованої групи для вчинення конкретних кримінальних правопорушень, але не брало безпосередньої участі в підборі її учасників, плануванні і підготовці до скоєння кримінальних правопорушень (або в їх скоєнні), його діє слід кваліфікує як співучасть у вчиненні кримінального правопорушення організованою групою з посиланням на ч. 4 ст. 273 КК України.

При вчиненні кримінального правопорушення групою осіб, лише одна з яких має ознаки суб'єкта, кваліфікація її діянь з використанням кваліфікуючої ознаки, що відбиває ту чи іншу форму співучасті, неможлива. Для співучасті потрібна наявність як мінімум двох осіб, які мають ознаки суб'єкта кримінального правопорушення. Якщо така особа одна, то, відповідно, співучасті не утворюється, неможливе і ставлення цій особі в вину тих кваліфікуючих ознак, що відбивають вчинення кримінального правопорушення за наявності організованої групи.

При скоєнні кримінального правопорушення виконавцем можуть бути вчинені суспільно небезпечні дії, що виходять за межі умислу співучасників, тобто має місце ексцес виконавця. Такий ексцес можливий як при співучасті з розподілом ролей, так і при співвиконавстві. За ексцес виконавця інші співучасники кримінальної відповідальності не підлягають. Це пояснюється тим, що при виході виконавця за межі загального умислу кримінальне правопорушення перестає бути спільним для співучасників. Втрачається

суб'єктивний зв'язок між співучасниками, наслідок, що настав, також для них не є спільним.

При ексцесі виконавця під час вчинення кримінального правопорушення дії інших співучасників кваліфікуються за спрямованістю їх умислу виходячи з принципу суб'єктивного ставлення в вину. Це правило кваліфікації за спрямованістю умислу при ексцесі виконавця поширюється на будь-які ситуації виходу виконавця за межі спільного умислу.

Так, якщо виконавець вчинив менш суспільно небезпечне кримінальне правопорушення, ніж те, про яке була досягнута домовленість, то його дії кваліфікуються за статтею КК, яка передбачає відповідальність за фактично ним скоєне, а дії організатора, підбурювача і пособника як готування до більш тяжкого кримінального правопорушення. Якщо виконавець скоїв інше неоднорідне кримінальне правопорушення, про вчинення якого не було досягнуто домовленості між співучасниками, дії виконавця кваліфікуються за фактично ним скоєним, а дії інших співучасників кваліфікуються як невдала співучасть – готування до кримінального правопорушення. Наприклад, якщо між виконавцем і пособником була досягнута домовленість про вчинення розбою, а виконавець вчинив умисне вбивство, то дії виконавця слід кваліфікувати як вбивство, а дії пособника – як готування до розбійного нападу.

Викладене дозволяє сформулювати такі правила кваліфікації кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті:

1. При співучасті з розподілом ролей дії виконавця кваліфікуються без посилання на ст. 27 КК України.

2. При кваліфікації дій організатора, підбурювача і пособника потрібне посилання на ст. 27 КК України із вказівкою конкретної частини цієї статті, відповідної виконуваної співучасником ролі.

3. Якщо організатор, підбурювач або пособник одночасно є співвиконавцями кримінального правопорушення, то їх дії кваліфікуються за відповідною частиною статті Особливої частини КК, що передбачає

відповідальність за це кримінальне правопорушення, без посилання на ст. 27 КК України.

4. Дії особи, яка використала для вчинення кримінального правопорушення іншу особу, що не має ознак суб'єкта кримінального правопорушення, кваліфікуються як скоєні одноосібно таким суб'єктом кримінального правопорушення.

5. Конструктивні і кваліфікуючі ознаки кримінального правопорушення, вчиненого виконавцем, що мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер, враховуються при кваліфікації дій усіх співучасників, усвідомлення яких вони охоплювалися, за виключенням ознак, що відносяться виключно до особи виконавця.

6. Кваліфікуючі обставини, що відносяться до організатора, підбурювача і пособника, мають значення для кваліфікації дій лише тих з них, до яких вони відносяться, і не ставляться в вину іншим співучасникам.

7. Якщо виконавець не доводить кримінальне правопорушення до кінця з причин, що не залежали від його волі, дії інших співучасників слід кваліфікувати з посиланням на відповідні частини ст.ст. 15 і 27 КК України.

8. Якщо підбурювачу не вдалося залучити іншу особу до вчинення кримінального правопорушення, його дії слід кваліфікувати як готування до кримінального правопорушення за ч. 1 ст. 14 і відповідною статтею Особливої частини КК України.

9. Дії осіб, що безпосередньо брали участь у вчиненні кримінального правопорушення із спеціальним суб'єктом, як правило, кваліфікуються з посиланням на відповідні частини ст. 27 КК України як дії організатора, підбурювача або пособника.

10. При вчиненні кримінального правопорушення злочинною групою, посилання на ч. 2 ст. 27 КК України не потрібне.

11. Якщо в статті Особливої частини КК вказано як на кваліфікуючу ознаку на відповідну форму співучасті, кваліфікація відбувається за тим пунктом чи частиною статті Особливої частини, де ця ознака передбачена.

Якщо стаття Особливої частини КК не містить кваліфікуючої ознаки, що вказує форму співучасті, кваліфікація відбувається за ознаками основного складу кримінального правопорушення.

Якщо в статті Особливої частини КК не вказана певна форма співучасті, але передбачена більш небезпечна, діяння кваліфікується за ознаками основного складу кримінального правопорушення.

Якщо в статті Особливої частини КК не вказана певна форма співучасті, але передбачена менш небезпечна форма, діяння кваліфікується за пунктом чи частиною статті, яка передбачає цю форму співучасті.

12. Якщо факт створення організованої групи утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення, вчинене підлягає кваліфікації за цими статтями, а у разі споєння членами організованої групи кримінальних правопорушень, які мають ознаки самостійних складів, – за сукупністю кримінальних правопорушень.

13. Якщо створення організованої групи не передбачене в Особливій частині КК як самостійного складу кримінального правопорушення, створення організованої групи слід кваліфікувати як готування до кримінальних правопорушень, для здійснення яких вона була створена.

14. Факт створення злочинної спільноти або злочинної організації кваліфікується за ст. 255 КК України. Вчинення злочинною організацією інших кримінальних правопорушень кваліфікуються самостійно у сукупності із ст. 255 КК України.

15. Дії осіб, які не є членами злочинної групи, але сприяли її діяльності, слід кваліфікувати як співучасть злочинній групі за відповідною частиною ст. 27 КК України і статтею, що передбачає відповідальність за вчинення кримінального правопорушення злочинною групою.

16. Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб, якщо лише одна з яких має ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, відбувається без посилання на кваліфікуючу ознаку, що відбиває скоєння кримінального правопорушення злочинною групою.

17. При ексцесі виконавця дії інших співучасників кваліфікуються відповідно до спрямованості їх умислу. Кваліфікуючі ознаки, що передбачають скоєння кримінального правопорушення злочинною групою, при цьому не враховуються.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями: постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року № 13. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 138 – 145.
5. Про судову практику у справах про злочини проти власності: постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 року № 10. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 398 – 411.

Література

1. Вереша Р. В. Співучасть у злочині: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2014. 56 с.
2. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.
3. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 928 с.

4. Гуторова Н. О. Соучастие в преступлении по уголовному праву Украины: учеб. пособие. Х.: Рубикон, 1997. 102 с.
5. Кваша О. О. Организатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 216 с.
6. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монографія. Луганськ: РВВЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 559 с.
7. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Х.: ФІНН, 2003. 160 с.
8. Митрофанов І. І., Слободяник Т. М. Кримінальна відповідальність осіб, які вчинили злочин у співучасті: монографія. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2009. 280 с.
9. Митрофанов І. І., Притула А. М. Співучасть у злочині: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2012. 208 с.
10. Невідома Н. В. Вчинення злочину організованою групою: монографія. Х: Право, 2017. 224 с.
11. Новицький Г. В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України: наук.-практ. посібник. К.: Вища школа, 2001. 96 с.

Практичне заняття 6

Тема: Кримінально-правова кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.

Питання для обговорення:

1. Поняття та значення множинності кримінальних правопорушень.
2. Одиничне кримінальне правопорушення як складовий елемент множинності кримінальних правопорушень. Види одиничних кримінальних правопорушень.
3. Кваліфікація одиничних кримінальних правопорушень.
4. Повторність кримінальних правопорушень, її види та кваліфікація.
5. Сукупність кримінальних правопорушень, її види та кваліфікація.

6. Рецидив кримінальних правопорушень, його види та кваліфікація.

Розв'язати задачі:

Задача 1. Нагорний викрав нарізний мисливський карабін і набої, приніс його на подвір'я дому та заховав у сараї. За кілька тижнів, під час вживання спиртних напоїв, він запропонував Болотіну купити карабін і набої за 2500 гривень, на що той погодився.

Чи є вчинене Нагорним одиничним кримінальним правопорушенням?

Задача 2. Охрименко в кабінеті завідуючого дитячим відділенням лікарні викрала із сумочки Власенко пластикову картку на ім'я останньої (на рахунок було 569 гривень). Того ж дня Охрименко в банку отримала за карткою потерпілої 300 гривень. Наступного дня вона намагалася у тому ж відділенні банку тією ж карткою отримати ще 269 гривень, але була затримана працівниками служби охорони банку.

Чи є вчинене Охрименко одиничним кримінальним правопорушенням?

Задача 3. На платформі “Ксенівка” Кальченко у невстановленої особи без мети збуту придбала наркотичну речовину – опій ацетильований, у кількості 3,0 мл. Вдома Кальченко виготовила з макової соломки наркотичний засіб – опій екстракційний у кількості 0,19 г. та 0,32 г. у перерахунку на суху вагу, який разом з опієм ацетильованим зберігала у себе для власних потреб.

Чи є в діях Кальченко ознаки множинності кримінальних правопорушень? Якщо так, то яка її форма?

Задача 4. Стасов, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вживав пиво біля універсаму “Копійка”. На стоянку під'їхав автомобіль “Пежо”, водій якого вийшов із машини та попрямував до магазину. Стасов підійшов до місця водія, відкрив дверцю автомобіля і побачив у замку запалення ключ. Запустивши двигун, Стоянов вирушив “покататися” вулицями міста. На перехресті він не впорався з кермуванням, виїхав на тротуар та наїхав на пішохода, спричинивши йому легкі тілесні ушкодження з короткочасним розладом здоров'я.

Чи є в діях Стасова ознаки множинності кримінальних правопорушень? Якщо так, то яка її форма?

Задача 5. Пономаренко їхав додому в маршрутному автобусі. Перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, він нецензурно лявся, чіплявся до пасажирів, штовхався. У відповідь на зауваження пасажирів Голуба припинити такі дії, Пономаренко ударив його в обличчя, збив з ніг і почав наносити удари ногами у різні частини тіла, спричинивши потерпілому тілесні ушкодження середньої тяжкості.

Чи є в діях Пономаренка ознаки множинності кримінальних правопорушень? Якщо так, то яка її форма?

Реферати, доповіді:

1. Кваліфікація триваючих та продовжуваних кримінальних правопорушень.
2. Неодноразовість вчинення кримінального правопорушення та її співвідношення з повторністю, сукупністю та рецидивом.
3. Рецидив в історії кримінального права та його значення.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

Чинний КК містить норми, які присвячені множинності кримінальних правопорушень – вони об'єднані в розділ VII Загальної частини. Не використовуючи терміну “множинність кримінальних правопорушень”, закон дає поняття окремих її видів (форм) – повторності, сукупності та рецидиву кримінальних правопорушень.

Множинність кримінальних правопорушень має місце при вчиненні однією особою двох чи більше кримінальних правопорушень, кожне з яких утворює ознаки самостійного складу кримінального правопорушення і за які особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності. В багатьох статтях Особливої частини КК України такі види множинності як повторність та рецидив передбачаються як кваліфікуюча чи особливо кваліфікуюча ознака відповідних кримінальних правопорушень.

Множинність складається з окремих кримінальних правопорушень, які й виступають її елементами. Кожний із елементів множинності повинен відповідати таким ознакам: а) становити собою самостійний склад кримінального правопорушення; б) не виступати необхідною складовою іншого кримінального правопорушення. Для одиничного кримінального правопорушення, як елемента множинності, характерно те, що він передбачений в Особливій частині КК України як одне самостійне посягання.

Особливою частиною КК України передбачаються різні види одиничних кримінальних правопорушень. Диспозиції одних статей вказують лише на одну однойменну ознаку – передбачають посягання на один об'єкт, містять вказівку на один вид предмета або одного потерпілого, одне діяння і один наслідок і т.д. Такі одиничні кримінальні правопорушення називаються простими (або унітарними).

В інших же статтях передбачені ними кримінальні правопорушення описані таким чином, що вони передбачають порушення водночас різних об'єктів, наявність різних видів предметів чи потерпілих, можуть бути вчинені шляхом виконання кількох діянь, заподіюють кілька наслідків і т.д. В таких статтях можлива значна кількість комбінацій ознак, які утворюють окремі види кримінальних правопорушень. Всі такі кримінальні правопорушення прийнято називати ускладненими.

До ускладнених відносять кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких виконується не одномоментно, а ніби-то “розтягнута” в часі – це триваючі та продовжувані кримінальні правопорушення. Крім того, ускладненими визнаються і кримінальні правопорушення, склад яких охоплює вчинення двох чи більше посягань, кожне з яких передбачене і самостійною нормою і становить собою окремий склад кримінального правопорушення – складені кримінальні правопорушення.

До ускладнених слід також відносити всі кримінальні правопорушення, в диспозиціях статей про які передбачаються по кілька однойменних ознак чи певні ознаки є складними за своєю структурою. Адже в зв'язку зі складною

структурою можливе різне поєднання ознак, які утворюють склад кримінального правопорушення, вчинення діянь чи заподіяння наслідків неодномоментно. Ускладненими вважати такі одиничні кримінальні правопорушення: 1) кримінальні правопорушення з двома чи більше обов'язковими діяннями; 2) кримінальні правопорушення з кількома альтернативними діяннями; 3) кримінальні правопорушення з кількома обов'язковими наслідками; 4) кримінальні правопорушення з кількома альтернативними наслідками; 5) кримінальні правопорушення з кількома альтернативними чи обов'язковими іншими ознаками складу; 6) триваючі кримінальні правопорушення; 7) продовжувані кримінальні правопорушення; 8) кримінальні правопорушення, об'єктивна сторона яких містить в собі вчинення іншого правопорушення (дисциплінарного чи адміністративного проступку); 9) складені кримінальні правопорушення.

Кваліфікація будь-якого з одиничних кримінальних правопорушень – як простих, так і ускладнених, характеризується тим, що вона здійснюється лише за однією статтею Особливої частини КК України.

Повторність кримінальних правопорушень (ст. 32 КК України) має такі ознаки: а) посягання вчиняється шляхом повторення, тобто неодноразового вчинення діянь, кожне з яких становить собою кримінальне правопорушення; б) за перше кримінальне правопорушення особа не була засуджена, або ж була засуджена, однак, цій судимості закон не надає кваліфікуючого значення. Інакше кажучи, повторність включає в себе рецидив кримінальних правопорушень у тому випадку, якщо рецидив не виступає ознакою складу кримінального правопорушення; в) у статті Особливої частини КК повторності надано значення ознаки складу кримінального правопорушення; г) кожне з двох чи більше діянь становить собою окреме кримінальне правопорушення (вони не є складовими одного і того ж посягання).

У кримінальному праві прийнято виділяти таке значення повторності кримінальних правопорушень: 1) загальне – повторність виступає як обставина, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України); 2) необхідне – повторення

діяння є обов'язковою ознакою простого (основного) складу кримінального правопорушення; 3) кваліфікуюче, коли повторності надане значення ознаки складу кримінального правопорушення, а її наявність впливає на кваліфікацію скоєного.

Повторність кримінальних правопорушень передбачає вчинення кримінального правопорушення, принаймні ще один раз. При цьому кримінальні правопорушення вчиняються в різний час (на відміну від ідеальної сукупності, для якої характерним є одномоментне вчинення посягань). Тому наявність повторності передбачає кваліфікацію як першого посягання, так і наступного чи кількох наступних. В залежності від виду попереднього і наступного кримінального правопорушення виділяють повторність тотожних кримінальних правопорушень та повторність однорідних кримінальних правопорушень.

При кваліфікації повторності кримінальних правопорушень потрібно керуватися такими правилами: 1) визначити, має місце повторення діянь, спрямованих на вчинення одного кримінального правопорушення, чи вчинення двох або більше кримінальних правопорушень; 2) дати кримінально-правову оцінку кожному кримінальному правопорушенню окремо, визначити, чи зберігаються його правові наслідки (не сплила давність кримінальної відповідальності або судимість не погашена чи не знята, немає процесуальних перепон для притягнення до кримінальної відповідальності); 3) визначити вид повторності; 4) встановити, чи надає КК повторності кваліфікуючого значення; 5) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням повторності другого кримінального правопорушення (наступних кримінальних правопорушень).

Сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли: 1) вчинене повністю не охоплюється будь-якою однією статтею Особливої частини КК України, тобто, скоєне потрібно кваліфікувати за кількома статтями Особливої частини; 2) кожне із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, підлягає кваліфікації за окремою статтею чи частиною статті Особливої частини КК України; 3) ці кримінальні правопорушення передбачені різними

статтями чи частинами статті. Таким чином, сукупність відрізняється від повторності, для якої характерним є вчинення кількох однорідних чи тотожних кримінальних правопорушень, тобто тих, які передбачені однією і тією ж чи спорідненими кримінально-правовими нормами. Немає сукупності при вчиненні одного кримінального правопорушення за наявності кількох кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, передбачених різними частинами або пунктами однієї статті Особливої частини КК України; 4) за жодне із кримінальних правопорушень, які утворюють сукупність, особу не було засуджено. Це означає, що всі такі кримінальні правопорушення вчинені до винесення вироку хоча за один із них. За цією ознакою сукупність кримінальних правопорушень відмежовується від так званої сукупності вироків.

В ст. 33 КК України види сукупності не виділяються. Однак в теорії кримінального права і правозастосовній практиці традиційно виділяються два види сукупності кримінальних правопорушень: реальна та ідеальна. Підставою поділу сукупності на види є кількість діянь, якими вчиняється два чи більше кримінальних правопорушень.

Реальна сукупність кримінальних правопорушень має місце тоді, коли одна і та ж особа спочатку вчиняє одне кримінальне правопорушення, а згодом, до засудження за перше посягання, вчиняє наступне кримінальне правопорушення (наступні кримінальні правопорушення). На відміну від ідеальної сукупності, при реальній між окремими кримінальними правопорушеннями є певний розрив у часі.

При ідеальній сукупності два або більше кримінальних правопорушень вчиняються одним і тим же діянням. При цьому, одне діяння вчиняється в один і той же час, в одному і тому ж місці. Таке діяння одночасно є ознакою складів різних кримінальних правопорушень, внаслідок чого утворюється сукупність кримінальних правопорушень.

Аналіз чинного законодавства дозволяє вказати такі випадки, коли одним діянням не можна вчинити кілька кримінальних правопорушень, тобто ідеальна

сукупність кримінальних правопорушень відсутня: 1) діянням заподіяні наслідки, які вказують на порушення підпорядкованих між собою об'єктів (коли одні об'єкти “входять” в більш широкі), причому має місце однакова форма вини; 2) діянням заподіяно кілька однакових наслідків відносяться до одного того ж об'єкта; 3) діянням заподіяні наслідки, які полягають у порушенні кількох тотожних об'єктів, причому, шкода заподіяна одному і тому ж потерпілому; 4) якщо злочин вчиняється лише шляхом активної поведінки – дії, а інший може вчинятися тільки шляхом бездіяльності, або ж навпаки – має місце бездіяльність, а інше кримінальне правопорушення вчиняється тільки шляхом дії; 5) в зв'язку з особливостями суб'єктивного ставлення до вчиненого діяння; 6) вчиненим діянням виконуються кримінальні правопорушення, які є обов'язковою (конститутивною) ознакою посягання, передбаченого однією статтею Особливої частини; 7) якщо вчинене діяння передбачене кількома кримінально-правовими нормами, які містять різні види складу одного і того ж кримінального правопорушення; 8) якщо вчинене діяння є попередньою стадією вчинення того самого кримінального правопорушення. Якщо ж діяння становить собою самостійне кримінальне правопорушення і, водночас, є готуванням чи замахом на інше кримінальне правопорушення, то скоєне належить кваліфікувати за сукупністю; 9) якщо вчинене діяння становить собою складову кримінального правопорушення, виконаного в співучасті і не передбачене як самостійне кримінально каране діяння. В той же час організаторські, підбурювальні чи пособницькі дії, які становлять собою самостійні кримінальні правопорушення кваліфікуються за сукупністю.

Рецидив становить собою повторність, пов'язану із засудженням за попереднє кримінальне правопорушення. Поняття рецидиву, яке міститься у ст. 34 КК України, обмежує його лише випадками вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, засудженою за умисне кримінальне правопорушення.

У чинному законодавстві види рецидиву не виділяються. Для кримінально-правової кваліфікації значення має: а) наявність чи відсутність

зв'язку між кримінальним правопорушенням, за яке особа була засуджена раніше та новим – рецидивним посяганням; б) вчинене нове кримінальне правопорушення після відбування покарання чи в ході його відбування.

Кваліфікуюче значення має рецидив: а) спеціальний – для нього характерно, що особа була засуджена за певне кримінальне правопорушення і знову вчинила кримінальне правопорушення, ознакою складу якого є вчинення його особою, раніше судимою за таке кримінальне правопорушення; б) пенітенціарний – має місце за умови, що нове кримінальне правопорушення вчинено в ході (під час) відбування покарання за раніше вчинене кримінальне правопорушення, причому це передбачене законом як ознака складу кримінального правопорушення.

Загальний рецидив – вчинення нового кримінального правопорушення особою, яка має непогашену або не зняту судимість, якщо КК України не передбачає цього як ознаку простого або кваліфікованого (особливо кваліфікованого) складу кримінального правопорушення, при кваліфікації, за єдиним винятком, не враховується. Він має таке ж значення, як і загальна повторність. Кваліфікуюче ж значення загальний рецидив має лише в складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 395 КК України “Порушення правил адміністративного нагляду”, оскільки такий нагляд встановлюється тільки щодо осіб, які мають судимість.

За загальним правилом, попередня судимість повинна враховуватися при встановленні рецидиву, якщо на момент вчинення другого (рецидивного) кримінального правопорушення діяння, за які особа була засуджена, залишаються злочинними.

Спеціальний рецидив за чинним КК України в усіх випадках виступає кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою. При кваліфікації цього виду рецидиву кримінальних правопорушень потрібно: 1) встановити, що особа вчинила нове кримінальне правопорушення у період після вступу в силу вироку за раніше вчинене кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості за нього; 2) кваліфікувати нове (рецидивне) кримінальне

правопорушення – встановити наявність ознак складу простого кримінального правопорушення, врахувати положення КК України про стадії вчинення кримінального правопорушення, форму співучасті та вид співучасника; 3) визначити, що раніше вчинене кримінальне правопорушення, за який особа була засуджена, є таким, на який вказує диспозиція статті про рецидивне кримінальне правопорушення; 4) остаточно кваліфікувати скоєне з врахуванням наявності спеціального рецидиву.

Пенітенціарний рецидив за чинним КК України виступає ознакою основного (простого) складу кримінального правопорушення. Кваліфікація пенітенціарного рецидиву включає в себе: 1) встановлення того, що кримінальне правопорушення вчинено особою в період відбування покарання за раніше вчинене кримінальне правопорушення; 2) підтвердження законності призначення особі покарання, в період відбування якого вона вчинила нове кримінальне правопорушення; 3) кваліфікація нового (рецидивного) кримінального правопорушення – встановлення наявності ознак складу простого кримінального правопорушення, кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак, врахування положень КК України про стадії вчинення кримінального правопорушення, форму співучасті та вид співучасника.

Викладнене дає можливість сформулювати такі правила кримінально-правової кваліфікації за наявності множинності кримінальних правопорушень:

1. Кримінальні правопорушення кваліфікуються за кваліфікуючою ознакою повторності відповідно до статті Особливої частини КК України, яка передбачає таку ознаку (ч. 2 ст. 186 КК України).

2. Якщо одне із кримінальних правопорушень було закінченим, а інше (інші) – ні, кваліфікація здійснюється окремо за відповідною частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 185 КК України), а наступне кримінальне правопорушення кваліфікується за ч. 1 ст. 14 (готування) або частинами 1, 2, 3 ст. 15 КК України (замах) і кваліфікуючою ознакою повторності цієї статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 185 КК України).

3. Якщо особа перше кримінальне правопорушення вчинила як виконавець, а друге (інші) – як організатор, підбурювач або пособник (при цьому була попередня змова між співучасниками), кваліфікація здійснюється окремо за відповідною частиною статті Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 185 КК України), а наступне кримінальне правопорушення кваліфікується за частинами 3, 4, 5 ст. 27 КК України і кваліфікуючою ознакою повторність цієї статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 185 КК України).

4. Якщо ж одне чи кілька з вчинених винним повторних кримінальних правопорушень підпадає під норми КК, які є особливо кваліфікованими складами (наприклад, частини 3, 4 ст. 190 КК України), вчинене кваліфікується за тією частиною відповідної статті, яка передбачає найбільш тяжке покарання. Окрема кваліфікація за ознакою повторності в такому разі не потрібна, проте у відповідних процесуальних документах (обвинувальному акті, вироку тощо) обов'язково має бути вказана і така ознака вчинених кримінальних правопорушень як повторність.

5. При зґвалтуванні потерпілої особи без обтяжуючих ознак цього кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 152 КК України), якщо потім вчинено повторне зґвалтування за наявності ознак, передбачених ч. 3 чи ч. 4 ст. 152 КК України, дії особи повинні кваліфікуватися за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 152 КК України та, відповідно, ч. 3 чи ч. 4 цієї ж статті.

6. При вчиненні однорідних кримінальних правопорушень перше кваліфікується окремо за відповідною частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 185 КК України), а наступне кримінальне правопорушення кваліфікується за кваліфікуючою ознакою повторності відповідної іншої статті Особливої частини КК (ч. 2 ст. 186 КК України) у випадках, передбачених нормами Особливої частини КК.

7. Правила кваліфікації повторності кримінальних правопорушень, пов'язаних із засудженням винного за раніше вчинене ним кримінальне

правопорушення, аналогічні правилам кваліфікації тотожних і однорідних повторних кримінальних правопорушень.

8. Якщо особа вчиняє кримінальні правопорушення, передбачені різними статтями Особливої частини КК, кожне із кримінальних правопорушень, які входять до сукупності, підлягає самостійній кваліфікації за відповідною частиною статті Особливої частини КК (ч. 1 ст. 115 і ч.1 ст. 190 КК України).

9. Якщо окремі частини статті Особливої частини передбачають самостійні склади кримінальних правопорушень і особа вчиняє ці діяння, кваліфікація здійснюється за різними частинами цієї статті Особливої частини КК України (ч.1 ст. 358 і ч. 3 ст. 358 КК України).

10. Кримінальне правопорушення кваліфікується за кваліфікуючою ознакою вчинення діяння особою раніше судимою за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею відповідної статті Особливої частини КК,Ю яка передбачає цю ознаку (ч. 3 ст. 296 КК України).

11. Якщо кримінальне правопорушення було незакінченим, кваліфікація здійснюється за ч. 1 ст. 14 КК України (готування) або частинами 1, 2, 3 ст. 15 КК України (замах) і з кваліфікуючою ознакою “рецидив” цієї статті Особливої частини КК України (ч. 3 ст. 296 КК України).

12. Якщо особа вчинила кримінальне правопорушення як організатор, підбурювач або пособник, кваліфікація здійснюється за частинами 3, 4, 5 ст. 27 КК України і з кваліфікуючою ознакою “рецидив” цієї статті Особливої частини КК України (ч.3 ст. 296 КК України).

13. При кваліфікації рецидиву однорідних або різнорідних кримінальних правопорушень кожне кримінальне правопорушення кваліфікується окремо за відповідними частинами статей Особливої частини КК України (ч. 1 ст. 121 і ч. 1 ст. 122 КК України). Такий рецидив не передбачений у статтях Особливої частини КК як кваліфікуюча ознака, тому, відповідно до п. 1 ст. 67 КК України, визнається обставиною, що обтяжує покарання.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про судову практику у справах про хуліганство: постанова Пленуму Верховного суду України від 22 грудня 2006 року № 10. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 335 – 340.
5. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 157 – 164.

Література

1. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія. Х.: ФІНН, 2008. 336 с.
2. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація: монографія. Харків: ФІНН, 2010. 256 с.
3. Зінченко І. О. Види множинності злочинів: кримінально-правовий зміст і співвідношення: наук. нарис. Х.: Юрайт, 2012. 64 с.
4. Зінченко І. О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм: навч. посібник. Харків: Право, 2017. 114 с.
5. Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 240 с.
6. Стрижевська А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 248 с.

7. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.

Практичне заняття 7

Тема: Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм.

Питання для обговорення:

1. Поняття конкуренції кримінально-правових норм.
2. Види конкуренції кримінально-правових норм.
3. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції загальної та спеціальної норм.
4. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції частин і цілого.
5. Кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції спеціальних норм:
 - а) складів кримінальних правопорушень одного виду з обтяжуючими та (або) особливо обтяжуючими обставинами;
 - б) складів кримінальних правопорушень одного виду з пом'якшуючими та обтяжуючими обставинами;
 - в) складів кримінальних правопорушень одного виду з пом'якшуючими та більш пом'якшуючими обставинами;
 - г) складів деяких однорідних кримінальних правопорушень.
6. Кваліфікація кримінальних правопорушень при особливих випадках конкуренції кримінально-правових норм.

Практичне завдання.

1. Випишіть номери статей Особливої частини КК, в яких передбачені спеціальні норми, які конкурують між собою (по 3 приклади).
2. Випишіть номери статей Особливої частини КК, в яких передбачені взаємопов'язані норми, одні з яких передбачають “частину”, а інші “ціле” посягання (на Ваш вибір, але крім норм, які передбачають основний і

кваліфікований, особливо кваліфікований види одного кримінального правопорушення).

3. Випишіть роз'яснення щодо кваліфікації злочинів при конкуренції кримінально-правових норм, які наводяться в постановах Пленуму Верховного Суду України.

4. Наведить 2 – 3 приклади кримінальних проваджень, в яких мала місце конкуренція за об'єктивними та суб'єктивними ознаками складу кримінального правопорушення.

Реферати, доповіді:

1. Колізії у кримінальному праві.
2. Темпоральна конкуренція кримінально-правових норм.
3. Конкуренція кримінально-правових норм у просторі.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

В правозастосуванні кримінального закону зустрічаються ситуації, коли вчинене діяння передбачене одночасно двома чи більше статтями його Особливої частини, по-різному регламентується статтями Загальної і Особливої частини КК України, охоплюється статтею кримінального закону і нормативно-правового акта іншої галузі законодавства. Такі випадки прийнято називати конкуренцією та колізією правових норм.

З викладеного можна зробити висновок, що конкуренція в кримінальному праві означає наявність кількох норм Особливої частини, які одночасно передбачають (охоплюють) діяння, яке підлягає кримінально-правовій кваліфікації. Тобто, конкуренція норм кримінального закону має місце тоді, коли одне діяння, яке підлягає кримінально-правовій кваліфікації за однією із статей Особливої частини містить ознаки або більше взаємопов'язаних статей (частин, пунктів статей) Особливої частини КК, кожна із яких потенційно може бути застосована до цього діяння.

Основні види конкуренції кримінально-правових норм: конкуренцію частини і цілого; конкуренцію загальної і спеціальної норм; конкуренцію кількох спеціальних норм.

При конкуренції загальної та спеціальної норм одна з них (загальна) охоплює визначене коло діянь, а інша (спеціальна) – частину цього кола, тобто різновиди діянь, передбачених загальною нормою. Взаємозв'язок між ними характеризується співвідношенням понять “рід – вид”. Співставлення загальних та спеціальних норм показує, що загальна норма ширша за об'ємом, тобто охоплює більше коло діянь, ніж спеціальна, але остання містить більше ознак, за рахунок яких вона і виділяється з загальної.

Формального критерію виявлення конкурентності принаймні двох кримінально-правових норм не існує й існувати не може. Будь яка норма сама по собі не може бути ні загальною, ні спеціальною; вона стає такою, що конкурує з іншою нормою, тільки при взаємодії між ними, за межами генетичного зв'язку спеціальна норма втрачає свої особливості і виступає як звичайна норма кримінального права. В спеціальній літературі пропонується досить простий спосіб встановити наявність конкуренції загальної та спеціальної норми: необхідно уявити, що певної норми в КК немає взагалі і поставити питання про те, чи залишаться караними передбачені нею діяння. Якщо знайдеться інший склад, який передбачає за них відповідальність, то наявні конкуруючі норми, причому більш широка за об'ємом виконує роль загальної, а більш вузька – спеціальної. Тому при конкуренції загальної та спеціальної норм повинна застосовуватись лише спеціальна норма.

Конкуренцію кількох спеціальних норм між собою можна визначити як вид конкуренції кримінально-правових норм, при якому вчинене одне діяння підпадає під ознаки двох (виділених з однієї загальної норми) спеціальних норм, які не знаходяться у підпорядкуванні ні за об'ємом, ні за змістом, але мають спільні ознаки, які можуть одночасно міститися у вчиненому.

В теорії кримінального права виділяють в основному три види конкуренції спеціальних норм між собою та правила їх вирішення:

а) при конкуренції кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення (за умови відсутності між ними підпорядкування) більш тяжка кваліфікуюча ознака поглинає менш тяжку; при

конкуренції кількох частин статті, які передбачають кваліфікуючі обставини, повинна застосовуватися та частина, яка передбачає найбільш небезпечні ознаки з числа наявних в даному конкретному випадку;

б) при конкуренції привілейованого та особливо привілейованого складів кримінального правопорушення ((за умови відсутності між ними підпорядкування) має застосовуватись норма про більш привілейований склад кримінального правопорушення. Обґрунтовується таке вирішення питання тим, зокрема, що наявність кількох пом'якшуючих обставин не повинно погіршувати становище винного порівняно з тим, якщо була б тільки одна з них;

в) при конкуренції привілейованого та кваліфікованого складів кримінального правопорушення (за умови відсутності між ними підпорядкування) застосовуватись повинна норма, що передбачає привілейований склад кримінального правопорушення. Це правило ґрунтується на тому, що всі сумніви при застосуванні кримінально-правових норм, зокрема про пріоритет однієї з конкуруючих норм, повинні тлумачитися на користь обвинуваченого (підсудного, засудженого).

Конкуренцію частини та цілого можна визначити як вид конкуренції кримінально-правових норм, при якому вчинене кримінальне правопорушення підпадає під дію двох (або більше) кримінально-правових норм, одна з яких – ціле, охоплює вчинене в цілому та разом, а інша (інші) – норми-частини, визнають як самостійні кримінальні правопорушення лише частини вчиненого суспільно небезпечного посягання.

Конкуренція частини і цілого виступає у кримінальному праві у таких основних формах: а) конкуренція норм про простий та складений склад кримінальних правопорушень; б) конкуренція норм про незакінчену злочинну діяльність та закінчене кримінальне правопорушення; в) конкуренція норм про співучасть у кримінальному правопорушенні та “самостійне” кримінальне правопорушення.

Загальне правило для кваліфікації кримінального правопорушення при конкуренції частини і цілого полягає в тому, що завжди повинна застосовуватись та норма, яка охоплює з найбільшою повнотою всі фактичні ознаки вчиненого діяння. Вона має перевагу перед нормою, яка передбачає лише частину того, що вчинив винний.

При конкуренції частини і цілого кримінально-правові норми, які є підставами кримінальної відповідальності особи, перебувають у підпорядкуванні за змістом, а саме: одна з них – ціле, охоплює все вчинене в цілому. При цьому слід мати на увазі той факт, що провідну роль тут відіграє об'єкт кримінально-правової охорони. У нормі про ціле він завжди ширший, повніший за об'єкт, який охороняється нормою про частину.

Диференціація кримінальної відповідальності відбувається через врахування і відображення в кримінальному законі ознак, які підвищують чи зменшують ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення. Зменшення ступеня суспільної небезпеки може відбуватися до такого рівня, коли діяння взагалі вже не визнається кримінальним правопорушенням. Тому можна виділити такі правові засоби диференціації кримінальної відповідальності: а) використання в диспозиціях статей Особливої частини КК кваліфікуючих чи привілеюючих ознак, і, відповідно, виділення різних видів складів кримінального правопорушення за ступенем суспільної небезпеки; б) встановлення підстав для звільнення від кримінальної відповідальності в зв'язку з позитивною посткримінальною поведінкою; в) визначення змісту малозначності як обставини, за наявності якої певні діяння не визнаються кримінальним правопорушенням.

В теорії кримінального права склади кримінальних правопорушень, які передбачають різні за суспільною небезпекою види одного і того ж посягання прийнято називати основними, кваліфікованими, особливо кваліфікованими та привілейованими складами.

Основний (або ж вчинений без кваліфікуючих та привілеюючих ознак) склад кримінального правопорушення – це склад, який містить мінімальну

кількість ознак, достатніх для того, щоб визнати діяння кримінальним правопорушенням. Такі ознаки виражають типову ступінь суспільної небезпеки посягання. Склади кримінальних правопорушень, які передбачають більш небезпечні посягання – кваліфіковані чи особливо кваліфіковані, чи менш небезпечні – привілейовані, обов'язково містять в собі ознаки основного складу цього ж кримінального правопорушення.

Кваліфікований склад кримінального правопорушення – це склад, який містить ознаки основного складу і одну чи кілька додаткових ознак, які підвищують суспільну небезпеку посягання. Ці ознаки можуть бути альтернативними, або ж становити собою обов'язкове поєднання (комбінацію) кількох ознак.

Особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення передбачає наявність ознак, обов'язкових для основного чи кваліфікованого складу кримінального правопорушення та особливо кваліфікуючих ознак. Тобто, за частиною 3, 4 або 5 статей (в яких звичайно і передбачається відповідальність за особливо кваліфіковані склади кримінальних правопорушень) діяння може кваліфікуватися лише тоді, коли встановлені також ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 чи 2 (інколи 3, 4) цієї ж статті КК України.

Привілейований склад кримінального правопорушення утворюється за рахунок додавання ознак, які зменшують суспільну небезпеку кримінального правопорушення, порівняно з небезпекою основного складу, а тим більше кваліфікованого чи особливо кваліфікованого. Тому такий склад кримінального правопорушення містить ознаки основного складу (або ж всі чи частину ознак кваліфікованого чи особливо кваліфікованого) та додатково ознаки, які названі в диспозиції статті кримінального закону.

Таким чином, між складами кримінального правопорушення – основним, кваліфікованим, особливо кваліфікованим, привілейованим, існує співвідношення частини і цілого. При цьому основний склад кримінального правопорушення є “частиною” для кваліфікованого; основний або

кваліфікований становлять частину особливо кваліфікованого; основний, кваліфікований або особливо кваліфікований становлять собою частину стосовно привілейованого складу кримінального правопорушення.

При кваліфікації кримінальних правопорушень вказане співвідношення між окремими видами їх складів повинно враховуватися наступним чином:

а) кримінальні правопорушення, які мають основний та кваліфікований, особливо кваліфікований, привілейований склад, не можуть утворювати ідеальну сукупність. В такому випадку одне діяння відноситься не до різних складів кримінальних правопорушень, а до різних видів одного і того ж складу, передбаченого, як правило, окремими частинами статті кримінального закону. Водночас, кримінальні правопорушення, передбачені різними частинами однієї і тієї ж статті Особливої частини, можуть утворювати таку сукупність, якщо вони передбачають склади різних кримінальних правопорушень;

б) при конкуренції між вказаними видами кримінальних правопорушень пріоритет мають норми, які передбачають такі склади: кваліфікований – перед основним; особливо кваліфікований – перед основним і кваліфікованим; привілейований – перед основним, кваліфікованим і особливо кваліфікованим;

в) якщо в діянні встановлена наявність кількох кваліфікуючих, особливо кваліфікуючих ознак одного і того ж складу кримінального правопорушення, які альтернативно передбачені в одній і тій же частині статті чи окремій статті Особливої частини, або різних частинах статті, то має місце не сукупність кримінальних правопорушень, а одне кримінальне правопорушення з кваліфікованим чи особливо кваліфікованим складом.

При розслідуванні та судовому розгляді кримінальних справ часто встановлюється наявність одночасно кілька ознак, з врахуванням яких диференційована кримінальна відповідальність. Якщо поєднується кілька привілеюючих ознак чи встановлена наявність як привілеюючих, так і кваліфікуючих ознак, то має місце їх конкуренція.

Конкуренція ознак, з врахуванням яких диференційована кримінальна відповідальність, існує у кількох формах:

а) конкуренція кваліфікуючих чи особливо кваліфікуючих ознак, з одного боку, і привілеюючих – з іншого. Якщо діяння одночасно вчинене при ознаках, з врахуванням яких відповідальність посилюється, і при ознаках, наявність яких веде до пом'якшення відповідальності, то перевага віддається останнім, скоєне кваліфікується за нормою про привілейований вид кримінального правопорушення;

б) конкуренція привілеюючих ознак між собою. Наявність кількох привілеюючих ознак вимагає здійснити вибір норм, яка підлягає застосуванню в конкретному випадку. Перевагу слід віддати нормі, яка встановлює найбільш привілейований вид кримінального правопорушення.

в) конкуренція кваліфікуючих, особливо кваліфікуючих ознак між собою. Кваліфікуючі, особливо кваліфікуючі ознаки конкурують між собою тоді, коли вони: а) виключають одна одну. В такому випадку виникає конкуренція частини і цілого, а скоєне кваліфікується за нормою, яка передбачає ознаку більш широку за змістом; б) поглинають одна одну. При цьому виникає конкуренція норм, одна з яких передбачає загальну, а інша – спеціальну ознаку. При такій конкуренції норм пріоритет має спеціальна. Скоєне належить кваліфікувати за нормою, яка передбачає кваліфікуючу або особливо кваліфікуючу ознаку більш вузьку за змістом.

Ознаки з використанням яких диференційована кримінальна відповідальність, можуть становити собою самостійні кримінальні правопорушення. Тобто, в таких випадках кваліфікований або особливо кваліфікований вид кримінального правопорушення становить собою складене кримінальне правопорушення – враховану законодавцем у окремій кримінально-правовій норму сукупність кримінальних правопорушень, яка включає в себе: а) простий вид кримінального правопорушення; б) інше кримінальне правопорушення, яке відіграє роль кваліфікуючої чи особливо кваліфікуючої ознаки.

Поєднання простого складу кримінального правопорушення з іншим кримінальним правопорушенням, виділення такого конгломерату як

кваліфікованого складу кримінального правопорушення означає, що законодавець вимагає застосування у відповідних випадках саме норми про кваліфікований вид кримінального правопорушення. Він вважає, що таке складене кримінальне правопорушення більш небезпечним, ніж елементи, які його утворюють. Тому кваліфікуюча, особливо кваліфікуюча ознака, яка передбачена як самостійне кримінальне правопорушення, окремо не оцінюється. Все скоєне має кваліфікуватися за нормою, яка включає в себе таке кримінальне правопорушення, що відіграє роль ознаки, з врахуванням якої диференційована відповідальність.

Викладене дозволяє сформулювати наступні правила кримінально-правової кваліфікації за наявності конкуренції кримінально-правових норм:

1. При конкуренції загальної та спеціальної кримінально-правових норм встановити, що за вчинене суспільно небезпечне діяння кримінальна відповідальність передбачена двома чи більшою кількістю кримінально-правових норм.

2. Визначити характер співвідношення наявних двох кримінально-правових норм, встановити, яка з них є загальною, а яка – спеціальною (для цього необхідно використовувати загальні правила визначення співвідношення загального та особливого). Співвідношення загальної та спеціальної кримінально-правових норм є відносним, оскільки певна кримінально-правова норма може бути загальною щодо однієї і спеціальною стосовно іншої норми. Кваліфікувати вчинене слід за спеціальною нормою.

3. Кримінально-правові норми, що є підставами кримінальної відповідальності особи, перебувають у підпорядкуванні за змістом, а саме: одна з них (ціле) охоплює все вчинене загалом, при цьому провідну роль тут відіграє об'єкт кримінально-правової охорони. Тобто конкуренція частини та цілого наявна лише в разі, коли норма про ціле має як конститутивну чи кваліфікуючу ознаку однозначно злочинний прояв поведінки особи, або в складі кримінального правопорушення, що закріплений у нормі про ціле, повинна міститися вказівка на взяття до уваги вчинення при цьому саме іншого

кримінального правопорушення. Застосовується ціле, тобто норма, що охоплює все вчинене загалом.

4. У випадках, коли в складі кримінального правопорушення позначається форма поведінки, що може мати як злочинний, так і не злочинний характер і спосіб вчинення кримінального правопорушення отримав саме злочинний прояв, тобто “основне” кримінальне правопорушення вчинено через вчинення іншого, навіть менш тяжкого кримінального правопорушення, кваліфікувати все скоєне слід за сукупністю.

5. При конкуренції кваліфікованого та особливо кваліфікованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення.

6. При конкуренції привілейованого та особливо привілейованого складів кримінального правопорушення застосовуватися повинна норма про особливо привілейований склад кримінального правопорушення.

7. При конкуренції кваліфікованого і привілейованого складів кримінального правопорушення слід застосовувати норму про привілейований склад кримінального правопорушення.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Література

1. Брич Л. П. Закономірності розмежування суміжних складів злочинів. *Науковий вісник Львівського юридичного інституту МВС України*. 2004. № 2. Додаток 2. С. 150 – 160

2. Брич Л. Суміжні склади злочинів: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 6. С. 102 – 109.
3. Зінченко І. О. Кваліфікація злочинів при їх множинності та конкуренції кримінально-правових норм: начв. посібник. Харків: Право, 2017. 114 с.
4. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм: монографія. К.: Атіка, 2003. 224 с.
5. Навроцький В. О. Суперечності чинного кримінального законодавства та їх використання в адвокатській діяльності. *Адвокат*. 2003. № 4. С. 3 – 7.
6. Сердюк П. Конкуренція загальної та спеціальної “охоронних” кримінально-правових норм: проблема концепту. *Підприємництво, господарство і право*. 2006. № 9. С. 116 – 120.
7. Сердюк П. Критика теорії конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 9. С. 68 – 72.
8. Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції кримінально-правових норм, частини та цілого. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Вип. 55. Т. 2. С. 110 – 114.
9. Ус О. В. Кваліфікація злочину при конкуренції спеціальних кримінально-правових норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Вип. 56. Т. 2. С. 79 – 83.

Практичне заняття 8

Тема: Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що виключають їх кримінальну протиправність.

Питання для обговорення:

1. Поняття і види обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння.
2. Необхідна оборона.
3. Затримання особи, яка вчинила злочин.
4. Крайня необхідність.
5. Виконання наказу або розпорядження.

6. Діяння, пов'язане з ризиком (виправданий ризик).

7. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Розв'язати задачі:

Задача 1. 23 лютого 2008 року, близько 19 год., Кривоніс, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, викинув з кімнати гуртожитку у коридор речі Меркулова і Бевзюка. Бевзюк зробив Кривоносу зауваження і запропонував піти зібрати речі та лягти спати. У відповідь на це, Кривоніс схопив сковороду, ударив нею Бевзюка по голові, потім збив його з ніг і почав бити ногами у голову та різні частини тулубу. Бевзюк, лежачи на полу, дотягнувся до столового ножа і вдарив ним Кривоноса у живіт, спричинивши тяжке тілесне ушкодження.

Чи є правомірними дії Бевзюка?

Задача 2. 26 вересня 2009 року, близько 24 год., Добровольський, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, в вікно вліз у кімнату Сергеева, помилково вважаючи, що це вікно кімнати квартири його знайомої Шалімової. Сергеев, який також був у стані алкогольного сп'яніння, сприйняв Добровольського за крадія, збив його з ніг і став бити ногами. Сусіди Сергеева, які почули шум, прибігли до кімнати і стали вимагати, він перестав бити Добровольського, який лежав на полу, але Сергеев взяв дерев'яну підставку для квітів і наніс ще декілька ударів Добровольському, який від отриманих тілесних ушкоджень помер.

Чи є правомірними дії Сергеева?

Задача 3. 12 червня 2005 року Ляшко разом з Когутом охороняв свиноферму. Під час його чергування, приблизно о 24 год., він почув два постріли, розбудив Когута і вони разом підійшли до огорожі свиноферми. Когут вистрелив вгору і у відповідь почув ще один постріл. Тоді він вистрелив у напрямку, звідки пролунав постріл, яким смертельно поранив їх знайомого Гринчака. Останній разом з із своїм братом був на полюванні і вони вирішили заночувати у Ляшка і Когута.

Чи є правомірними дії Сергеева?

Задача 4. 8 серпня 2009 року, близько 1 год., Зарицький прийшов у двір багатопверхового будинку, де стояла автомашина ВАЗ-2107, яка належала Наздратенку і став знімати з колеса ковпак. Наздратенко, почув шерех, із зарядженою мисливською рушницею вийшов на балкон, вистрелив вгору та крикнув, щоб Зарицький підняв руки догори. Виконуючи цю вимогу, Зарицький підняв руки догори і просив не стріляти, але Наздратенко ще двічі вистрелив у бік Зарицького. Одним з пострілів Зарицький був поранений у праву руку, яка була ампутована.

Чи є правомірними дії Наздратенка?

Задача 5. 24 лютого 2007 року працівники державної служби охорони Рибалко, Сивун і Уманський після спрацювання сигналізації на централізованому пульті, прибули для перевірки об'єкту охорони – відділення комерційного банку. Коли вони під'їхали до будинку, де знаходилось відділення банку, то побачили двох чоловіків, які вибігли із приміщення з сумкою і сіли в автомашину. Наряд став переслідувати автомашину, вимагаючи через гучномовець зупинитися, але автомобіль продовжував рух. Тоді Рибалко двічі вистрелив у повітря, а потім короткими чергами став стріляти по колесах. Одним з пострілів смертельно був поранений Гайсинський, який знаходився у салоні автомашини.

Чи є правомірними дії Рибалки?

Реферати, доповіді:

1. Професійний ризик як обставина, що виключає злочинність діяння.
2. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Методичні рекомендації до вивчення питань теми

У кримінальному праві передбачено інститут обставин, за яких вчинене діяння вже на момент його виконання не може визнаватися злочинним, його наслідки не визнаються наслідками кримінального правопорушення, вчинене не тягне кримінальну відповідальність. При цьому особливе місце займають

передбачені КК України обставини, за наявності яких діяння, зовнішньо за своїми об'єктивними ознаками подібне до кримінального правопорушення, таким не вважається. Кваліфікація скоєного в таких випадках передбачає врахування більш широкого кола підстав, вимагає проведення додаткових (порівняно з кваліфікацією кримінального правопорушення) операцій, має більш різноманітні наслідки, ніж при кваліфікації кримінального правопорушення.

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння – це передбачені КК України, а також іншими законодавчими актами зовнішньо схожі з кримінальними правопорушеннями суспільно корисні (соціально прийнятні) і правомірні вчинки, які здійснені за наявності певних підстав і виключають кримінальну протиправність діяння, і, тим самими, кримінальну відповідальність особи за заподіяну шкоду.

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, встановлюються в таких актах, як Конституція України, чинний КК України, міжнародно-правові договори, ратифіковані Україною тощо.

Схожість кримінальних правопорушень і діянь, вчинених за обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння виявляється лише за їх зовнішніми ознаками – ознаками об'єктивної сторони. У той же час, при вчиненні таких діянь не порушується об'єкт кримінально-правової охорони, а також відсутня вина. Таким чином, впливає важливий висновок, який має значення для кваліфікації діянь, вчинених за наявності обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, однак прямо не передбачені в КК – вони повинні оцінюватися як діяння, вчинені при відсутності усіх ознак складу кримінального правопорушення. Вчинення діянь та заподіяння шкоди при обставинах, які усувають їх кримінальну протиправність в одних випадках є соціально сприйнятним, допустимим, а лише в інших – соціально корисним.

В теорії кримінального права висловлюється думка, що коло обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння, включає в себе: а) обставини, передбачені розділом VIII Загальної частини КК України та б) обставини, що

передбачені статтями Особливої частини КК і стосуються певного виду кримінального правопорушення.

Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, можуть бути класифіковані за такими підставами:

а) де вони передбачені: Конституцією України; Кримінальним кодексом України; міжнародно-правовими актами;

б) за соціальною оцінкою виділяються діяння: суспільно корисні, допустимі;

в) за зв'язком відповідних діянь з поведінкою інших осіб: пов'язані зі злочинною поведінкою інших осіб, не пов'язані зі злочинною поведінкою інших осіб, пов'язані чи не пов'язані зі злочинною поведінкою інших осіб.

Застосування відповідних інститутів Загальної частини кримінального права України передбачає вирішення питань кваліфікації і за нормами Особливої частини. Констатація того, що має місце необхідна оборона, крайня необхідність чи затримання злочинця можлива лише після того, як буде встановлено наявність формальних ознак певного кримінального правопорушення, передбаченого конкретною нормою Особливої частини кримінального законодавства. Для необхідної оборони та затримання злочинця – це ознаки кримінальних правопорушень проти особи – вбивства, заподіяння тілесних ушкоджень, незаконного позбавлення волі. Для крайньої необхідності – крім вказаних наслідків, це також знищення чи пошкодження майна.

Відсутність у скоєному ознак будь-якого кримінального правопорушення, чи малозначність посягання виключає саму постановку питання як про необхідність застосування кримінально-правових заходів, так і про наявність обставин, що усувають кримінальну протиправність діяння. Саме тому і є підстави виділяти цей етап кваліфікації як окремий.

Норми Особливою частиною КК України, які містять обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння, є двох видів:

а) які вказують на відсутність певних ознак складу злочину. Такі норми “вплетені” в диспозиції забороняючих норм, сформульовані як обмежувальні

умови, не виділені в окремі частини статті КК. Вони стосуються конкретизації, своєрідного “нагадування” про інститути Загальної частини КК, за наявності яких діяння не визнається кримінальним правопорушенням: залишення в небезпеці, якщо матір перебувала в обумовленому пологами стані (ч. 2 ст. 135 КК); самовільне, без нагальної потреби зупинення поїзда (ст. 283 КК); здійснене внаслідок крайньої потреби; скидання в межах внутрішніх морських і територіальних вод України або у відкритому морі шкідливих речовин і сумішей, що містять такі речовини, інших відходів (ч. 3 ст. 243 КК).

б) виключні – що передбачають незастосування окремих норм щодо певних категорій осіб. Вони в усіх випадках передбачені окремими частинами тих же статей КК України, в яких передбачена відповідальність за певні дії: використання права притулку (ч. 4 ст. 331 КК); відмова давати показання проти себе, членів сім’ї чи близьких родичів (ч. 2 ст. 385 КК); приховування злочину близьких осіб (ч. 2 ст. 396 КК).

Конституція України та міжнародно-правові акти прямо не передбачають обставини, які виключають кримінальну протиправність діяння. Разом із тим, цілий ряд конституційних положень дає підставу тлумачити їх як такі, що виключають кримінальну протиправність окремих діянь, передбачених Особливою частиною КК України.

Правомірність певної обставини, що виключає кримінальну протиправність діяння, ґрунтується або на суб’єктивному праві, або на юридичному обов’язку чи на владних повноваженнях. Тому вказані обставини знайшли закріплення не лише в КК України, але й в інших законодавчих актах (наприклад Законах України “Про національну поліцію”, “Про Службу безпеки України”, “Про оперативно-розшукову діяльність” тощо).

Право на необхідну оборону є природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини. Суть необхідної оборони, виходячи з її законодавчого визначення, полягає у правомірному заподіянні шкоди особі, яка вчиняє суспільно небезпечне посягання, особою, яка реалізує гарантоване Конституцією України право на захист інтересів, що охороняються, від

суспільно небезпечних посягань. Проте, це не означає, що шкода, заподіяна особі, яка вчинила посягання, може бути будь-якою, що закон немовби ставить цю особу поза законом, дозволяючи заподіювати їй будь-яку шкоду. Інтереси особи, яка вчинила посягання, теж охороняються законом: заподіяна шкода не повинна перевищувати певних меж, перетворюватися на акт помсти, самочинної розправи. Іншими словами, заподіяна шкода не має перевищувати меж необхідної оборони.

Ознаки необхідної оборони, визначені в ст. 36 КК України, характеризують: а) мету оборони; б) спрямованість заподіяння шкоди; в) характер дій того, хто захищається; г) своєчасність; г) домірність оборони.

Згідно з ч. 1 ст. 37 КК України, уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, а особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання. Уявна оборона характеризується наявністю трьох ознак у їх сукупності: а) реальне суспільно небезпечне посягання відсутнє; б) особа помилково сприймає поведінку іншої людини за наявне посягання; в) через помилкове сприйняття наявності посягання потерпілому заподіюється шкода.

У частині 1 ст. 38 КК України йдеться про те, що не визнаються злочинними дії потерпілого та інших осіб безпосередньо після вчинення посягання, спрямовані на затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і доставлення її відповідним органам влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи. Затримання такої особи має ознаки, що характеризують: а) мету затримання; б) особу, яка підлягає затриманню; в) характер дій при затриманні; г) своєчасність затримання; г) необхідність заподіяння шкоди; д) домірність шкоди, заподіяної злочинцеві при його затриманні.

Частина 1 ст. 39 КК України передбачає, що не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо

загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Ознаки діяння, що вчинюється в стані крайньої необхідності, характеризують: а) його мету; б) спрямованість заподіяння шкоди; в) характер дій; г) своєчасність заподіяння шкоди; ґ) межі заподіяння шкоди.

Не є кримінальним правопорушенням дія чи бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками (ч. 1 ст. 40 КК України). Під фізичним примусом розуміється примушування особи до вчинення суспільно небезпечного діяння, тобто до заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам шляхом застосування фізичного впливу. Психічний примус – це погроза застосування до особи чи її близьких фізичного насильства або заподіяння шкоди іншим правоохоронюваним інтересам, знищення чи пошкодження майна, розголошення відомостей, які ганьблять особу тощо.

Дія або бездіяльність особи, що заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, визнається правомірною, якщо вона була вчинена з метою виконання законного наказу чи розпорядження (ч. 1 ст. 41 КК України). Під законним наказом або розпорядженням розуміється обов'язкова до виконання правомірна вимога, висунута керівником, військовим командиром чи начальником або іншою уповноваженою особою підлеглим їм особам. Законним треба вважати наказ: а) який відданий компетентною особою (органом); б) у межах повноважень цієї особи; в) із дотриманням належної форми та порядку його віддання; г) який ґрунтується на законі чи іншому нормативному акті; ґ) за змістом не суперечить чинному законодавству; д) якщо вчинювані дії не пов'язані з порушенням конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Не є кримінальним правопорушенням діяння (дія або бездіяльність), яке заподіяло шкоду правоохоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинене в

умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільної корисної мети (ч. 1 ст. 42 КК України).

Ризик визнається виправданим, якщо поставленої мети не можна було досягти в даній обстановці дією (бездіяльністю), не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди правоохоронюваним інтересам (ч. 2 ст. 42 КК України). Отже, виправданість ризику зумовлюється: а) прагненням досягти значної суспільно корисної мети (розроблення і виготовлення нових ліків, радикальне оновлення виробничої бази тощо); б) неможливістю досягнення поставленої мети шляхом, не поєднаним із ризиком; в) вжиттям заходів, достатніх для відвернення шкоди, особою, яка допустила ризик.

З метою запобігання та розкриття злочинної діяльності організованих груп або злочинних організацій правоохоронні органи ведуть боротьбу з організованою злочинністю, застосовуючи такий метод, як легендоване проникнення в ці структури своїх штатних працівників чи осіб, які на добровільних засадах допомагають їм у боротьбі зі злочинністю. Тому не є кримінальним правопорушенням вимушене заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам особою, яка, відповідно до закону, виконувала спеціальне завдання, беручи участь в організованій групі чи злочинній організації з метою попередження чи розкриття їх кримінально протиправної діяльності.

Джерела, рекомендовані до заняття

Нормативно-правові акти і судова практика

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
4. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму

Верховного Суду України від 26 квітня 2002 року № 1. *Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних та адміністративних провадженнях*. К: ПАЛИВОДА А. В., 2016. С. 90 – 92.

Література

1. Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність діяння: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2006. 168 с.
2. Баулін Ю. В. Обставини, які виключають злочинність діянь. Х.: Основа, 1991. 359 с.
3. Дячук С. І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства). К.: Атіка, 2001. 176 с.
4. Кваша О. О. Уявна оборона: кримінально-правова кваліфікація та відповідальність: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2012. 180 с.
5. Лашук Н. Р. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно: монографія. Львів: Вид-во “БОНА”, 2018. 254 с.
6. Шевченко А. Є. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 178 с.

ФОРМИ КОНТРОЛЮ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ЗДОБУВАЧІВ

Поточний контроль:

- усний контроль: індивідуальне і фронтальне опитування, бесіда, захист рефератів, доповідь, оцінювання доповідей;
- письмовий контроль: оцінювання якості виконання самостійної роботи (письмове розв'язання задач) за темами;

Періодичний контроль:

- тестовий контроль: оцінювання контрольних робіт за змістовими модулями (тестування).

Підсумковий контроль: залік.

Критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за різними видами роботи

Вид роботи	Кількість балів
Поточний контроль:	
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів вищої освіти в обговоренні проблемних питань	Від 0 до 2
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	Від 0 до 4
Розв'язання практичних задач*	Від 0 до 4
Періодичний контроль:	
Контрольна робота за змістовими модулями у формі тестування	від 0 до 10

Вид роботи	Бали	Критерії оцінювання
Опитування за питаннями відповідної теми на практичному занятті, участь здобувачів в обговоренні проблемних питань	0 балів	Здобувач не бере участь у практичному занятті, є лише спостерігачем; ніколи не виступає і не задає питання, незацікавлений у вивченні матеріалу; дає неправильні відповіді на запитання, показує незадовільне знання понятійного апарату і літературних джерел.
	1 бал	Здобувач іноді бере участь в практичному занятті; частково виступає і задає питання; допускає помилки під час відповідей на запитання; показує пасивну роботу на практичних заняттях; показує фрагментарні знання понятійного апарату і літературних джерел; показує невміння публічно представляти матеріал.

	2 бали	Здобувач бере активну участь у практичному занятті; демонструє глибокі знання, дає повні та детальні відповіді на запитання; бере активну участь у обговоренні проблемних питань, користується додатковою навчально-методичною та науковою літературою; вміє сформулювати своє ставлення до певної проблеми; висловлює власні міркування, наводить доцільні приклади; вміє знаходити найбільш адекватні форми розв'язання суперечностей; здатний публічно представити матеріал.
Виконання рефератів за однією із запропонованих тем: доповідь та демонстрація презентації	0 балів	Не зараховуються реферати (доповіді) та презентації, які виконані не самостійно або запозичені з мережі Інтернет.
	1 бал	Доповідь та презентація виконані самостійно, проте не опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз дано описово, змістовний матеріал представлений схематично, у висновку сформульовані загальні висновки (або вони взагалі відсутні), тема не розкрита, робота не відповідає вимогам.
	2 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам із незначними порушеннями, опрацьована актуальність теми, теоретичний аналіз містить неточності, але усно здобувач пояснює матеріал впевнено і за допомогою викладача виправляється, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані загальні висновки, тема загалом розкрита із незначними прогалинами, інформація у презентації подана з посиланням на джерела, однак вони оформлені із помилками.
	3 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно, оформлення відповідає вимогам, опрацьована актуальність теми із зазначенням невирішених раніше аспектів, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач усно та без допомоги викладача пояснює матеріал, змістовний матеріал представлений добре, у висновку сформульовані самостійні висновки, тема загалом розкрита, інформація у презентації подана із використанням самостійно розроблених схем, малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
	4 бали	Доповідь та презентація виконані самостійно та оригінально, оформлення відповідає вимогам, актуальність теми повністю розкрита із зазначенням невирішених раніше аспектів, правильно визначені об'єкт і предмет, гіпотеза власного дослідження, метод відповідає тематиці та поставленій задачі, теоретичний аналіз ґрунтовний та самостійний, здобувач вільно презентує матеріал; зміст презентації не перевантажений слайдами з текстовим матеріалом; у висновку сформульовані самостійні ґрунтовні судження, підкріплені фактичними доказами та розрахунками, інформація на слайдах подана переважно схематично із використанням самостійно розроблених малюнків, графіків, містить посилання на джерела, які відповідно оформлені та є актуальними.
Розв'язання практичних задач, ситуаційних вправ та проблемних ситуацій	0 балів	Здобувач практичну задачу, ситуаційну вправу, проблемну ситуацію не виконав.
	1 бал	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але недостатньо розкрив сутність, допускаючи при цьому суттєві неточності; відсутні сформовані уміння та навички дослідження і обґрунтування висновків; використано обмежену кількість джерел.

	2 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, але демонструє фрагментарні знання предмету вивчення і дослідження, має ускладнення щодо виділення суттєвих його ознак, виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків; використано обмежену кількість джерел.
	3 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі демонструє знання предмету вивчення, чітко описує суттєві його ознаки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки і формулює висновки; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
	4 бали	Здобувач виконав практичну задачу, розв'язав ситуаційну вправу, проблемну ситуацію, у повній мірі обґрунтовує обрані методи та інструменти дослідження, повно і чітко представляє основні теоретичні поняття для аналізу практичного матеріалу; в аналітичній / розрахунковій частині надає повноцінний аналіз проблеми, що досліджується, її всебічне висвітлення, у висновку формулює розгорнуті висновки, окрім рекомендованої літератури використовує додаткову, демонструє знання змісту відповідних нормативно-правових актів.
Контрольна робота за змістовними модулями у формі тестування	0 балів	Відповідь на запитання неправильна.
	2 бали	Відповідь на запитання правильна.

**Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти за результатами
поточного, періодичного та підсумкового контролю**

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Змістовий модуль 1. Загальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації		
Тема 1. Поняття, види, підстави та значення кримінально-правової кваліфікації.	0 – 5 (опитування) 0 – 5 (реферат, презентація)	0 – 10
Тема 2. Склад кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації.	–	–
Тема 3. Кримінально-правова кваліфікація за об'єктивними ознаками кримінального правопорушення.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10

Тема 4. Кримінально-правова кваліфікація за суб'єктивними ознаками кримінального правопорушення.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Контрольна робота за змістовим модулем 1 (тестування)	0 – 10	0 – 10
Змістовий модуль 2. Спеціальні засади (правила) кримінально-правової кваліфікації		
Тема 5. Кримінально-правова кваліфікація незакінченої злочинної діяльності.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Тема 6. Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень, вчинених у співучасті.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Тема 7. Кримінально-правова кваліфікація множинності кримінальних правопорушень.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Тема 8. Кримінально-правова кваліфікація кримінальних правопорушень при конкуренції кримінально-правових норм.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Тема 9. Кваліфікація діянь, вчинених за обставин, що виключають їх кримінальну протиправність.	0 – 2 (опитування) 0 – 4 (реферат, презентація) 0 – 4 (розв'язання практичних задач)	0 – 10
Контрольна робота за змістовим модулем 2 (тестування)	0 – 10	0 – 10
Загалом сума балів		0 – 100

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Поняття кримінально-правової кваліфікації.
2. Види та значення кримінально-правової кваліфікації.
3. Принципи кримінально-правової кваліфікації.
4. Структура кримінально-правової кваліфікації.
5. Види підстав кримінально-правової кваліфікації.
6. Історичні етапи розвитку проблем кримінально-правової кваліфікації.
7. Формула кваліфікації кримінальних правопорушень.
8. Стадії та етапи кримінально-правової кваліфікації.
9. Значення роз'яснень вищих судових інстанцій України для кваліфікації кримінальних правопорушень.
10. Склад кримінального правопорушення та його значення для кримінально-правової кваліфікації.
11. Кваліфікація за ознаками об'єкта кримінального правопорушення.
12. Кваліфікація за ознаками суб'єкта кримінального правопорушення.
13. Кваліфікація за ознаками суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.
14. Кваліфікація за ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення.
15. Кваліфікація закінченого кримінального правопорушення.
16. Кваліфікація готування до кримінального правопорушення.
17. Кваліфікація замаху на кримінальне правопорушення.
18. Кваліфікація добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця.
19. Кваліфікація позитивної посткримінальної поведінки особи (дійове каяття).
20. Кваліфікація готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення при альтернативному та неконкретизованому умислі.
21. Кваліфікація посягання при "відхиленні дії".
22. Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого у співучасті.

23. Кваліфікація дій виконавця кримінального правопорушення.
24. Кваліфікація дій організатора кримінального правопорушення.
25. Кваліфікація дій підбурювача до вчинення кримінального правопорушення.
26. Кваліфікація дій пособника вчинення кримінального правопорушення.
27. Кваліфікація посереднього виконавця.
28. Кваліфікація дій учасників організованої групи чи злочинної організації.
29. Добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця при співучасті.
30. Кваліфікація дій співучасників при ексцесі виконавця кримінального правопорушення.
31. Кваліфікація кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб і групою осіб за попередньою змовою.
32. Кваліфікація невдалої співучасті у кримінальному правопорушенні.
33. Кваліфікація співучасті із спеціальним суб'єктом.
34. Кваліфікація вчиненого при провокації кримінального правопорушення.
35. Кваліфікація причетності до кримінального правопорушення, її відмінність від співучасті.
36. Поняття та види конкуренції кримінально-правових норм.
37. Кваліфікація при конкуренції загальної та спеціальної норм.
38. Відмінність конкуренції від колізії кримінально-правових норм.
39. Кваліфікація при конкуренції "частини та цілого".
40. Кваліфікація при конкуренції між основним та кваліфікованим складами кримінального правопорушення.
41. Кваліфікація при конкуренції норм з обтяжуючими та пом'якшуючими обставинами.
42. Кваліфікація при конкуренції норм з пом'якшуючими обставинами.
43. Кваліфікація одиничного кримінального правопорушення.
44. Кваліфікація триваючих кримінальних правопорушень.
45. Кваліфікація продовжуваних кримінальних правопорушень.
46. Кваліфікація складених кримінальних правопорушень.

57. Кваліфікація однорідних повторних кримінальних правопорушень.
48. Розмежування сукупності кримінальних правопорушень та одиничного кримінального правопорушення.
49. Кваліфікація тотожних повторних кримінальних правопорушень.
50. Кваліфікація сукупності кримінальних правопорушень.
51. Кваліфікація рецидиву кримінальних правопорушень.
52. Кваліфікація ідеальної сукупності кримінальних правопорушень.
53. Кваліфікація при помилці в об'єкті.
54. Кваліфікація при помилці в предметі.
55. Кваліфікація готування, що утворює склад самостійного кримінального правопорушення.
56. Кваліфікація замаху з непридатними засобами.
57. Кваліфікація при помилці в особі потерпілого.
58. Кваліфікація при помилці в розвитку причинного зв'язку.
59. Кваліфікація при помилці в суспільно небезпечних наслідках.
60. Кваліфікація при юридичній помилці.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ, РЕКОМЕНДОВАНИХ ДО ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Нормативно-правові акти

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-вр>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 12 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Основна література

1. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. 712 с.
2. Кваліфікація злочинів: навч. посібник / Г. М. Анісімов, О. О. Володіна, І. О. Зінченко та ін.; за ред. М. І. Панова. Вид. 2-е, доповн. Х.: Право, 2017. 360 с.
3. Навроцький В. О. Наскрізнні кримінально-правові поняття. К.: Юрінком Інтер, 2023. 376 с.
4. Татарчук І., Дяків Т. Теорія кваліфікація злочинів: навч. посібник для підготовки до іспитів. К.: Центр учбової літератури, 2021. 104 с.
5. Ус О. В. Теорія та практика кримінально-правової кваліфікації: лекції. Харків: Право, 2018. 368 с.
6. Актуальні проблеми кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. / за заг. ред. В.В. Топчія; наук. ред. В.І. Антипова. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 896 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. авронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2019. 1384 с.

Додаткова література

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2009. 244 с.
2. Анчукова М. В. Виправданий ризик як обставина, що виключає злочинність

діяння: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2006. 168 с.

4. Бурдін В. М. Стадії вчинення злочину (кримінально-правове дослідження): монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 304 с.

5. Вереша Р. В. Співучасть у злочині: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2014. 56 с.

6. Вереша Р. В. Суб'єкт злочину: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2014. 44 с.

7. Вереша Р. В. Випадок та помилка у кримінальному праві: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2016. 52 с.

8. Вереша Р. В. Мотив та мета злочину: наук.-практ. посібник. К.: Алерта, 2016. 56 с.

9. Вереша Р. В. Вчення про суб'єктивну сторону злочину: монографія. К.: Алерта, 2018. 1106 с.

10. Вознюк А. А. Кримінально-правові ознаки організованих груп і злочинних організацій: монографія. К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. 192 с.

11. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину: монографія. К.: Атіка, 2009. 176 с.

12. Горностай А. В. Кримінальна відповідальність за замах на злочин: монографія. Х.: Юрайт, 2013. 232 с.

13. Дячук С. І. Виконання наказу чи розпорядження у кримінальному праві (основні поняття, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства). К.: Атіка, 2001. 176 с.

14. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія. Х.: ФІНН, 2008. 336 с.

15. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиначні злочини: поняття, види, кваліфікація: монографія. Харків: ФІНН, 2010. 256 с.

16. Кваша О. О. Організатор злочину. Кримінально-правове та кримінологічне дослідження: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2003. 216 с.

17. Кваша О. О. Уявна оборона: кримінально-правова кваліфікація та відповідальність: монографія. Луцьк: Вежа-Друк, 2012. 180 с.

18. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність: монографія. Луганськ: РВВДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 559 с.
19. Кваша О. О., Андрусак Г. М. Необхідна оборона (захист від посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи): монографія. К.: Видавничий дім “АртЕк”, 2015. 264 с.
20. Лащук Н. Р. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно: монографія. Львів: Вид-во “БОНА”, 2018. 254 с.
21. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Х.: ФІНН, 2003. 160 с.
22. Ленъ В. В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: монографія; передм. д.ю.н., проф. Ю. М. Антоняна. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр справ; Ліра ЛТД, 2008. 180 с.
23. Магарін М. С, Бараненко Д. В. Суб’єкт злочину за новим кримінальним законодавством України: монографія / Під ред. д-ра юрид. наук, професора Є. Л. Стрельцова. Одеса: Астропринт, 2001. 104 с.
24. Марітчак Т. М. Помилки у кваліфікації злочинів: монографія. К.: Атіка, 2004. 186 с.
25. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину: монографія. Х.: Право, 2010. 232 с.
26. Миколенко О. М. Теоретико-правовий аналіз шкоди, заподіяної злочином. Одеса: Вид-во “Студія “Негоціант”, 2005. 164 с.
27. Митрофанов І. І., Слободяник Т. М. Кримінальна відповідальність осіб, які вчинили злочин у співучасті: монографія. Кременчук: Видавець ПП Щербатих О. В., 2009. 280 с.
28. Митрофанов І. І., Притула А. М. Співучасть у злочині: навч. посібник. Одеса: Фенікс, 2012. 208 с.
29. Музыка А. А., Багиров С. Р. Причинная связь: уголовно-правовой очерк. Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого ун-та управления и права, 2009. 112 с.
30. Музыка А. А., Лащук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання: монографія. Київ, 2011. 192 с.

31. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
32. Невідома Н. В. Вчинення злочину організованою групою: монографія. Х.: Право, 2017. 224 с.
33. Новицький Г. В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України: наук.-прак. посібник. К.: Вища школа, 2001. 96 с.
34. Ободовський О. В. Триваючі злочини у кримінальному праві України: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2016. 256 с.
35. Панов М. І. Загальні засади кваліфікації злочинів: лекція. Х.: Право, 2016. 104 с.
36. Пономаренко Ю. А. Чинність і дія кримінального закону в часі: монографія. К.: Атіка, 2005. 288 с.
37. Созанський Т. І. Кваліфікація сукупності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 240 с.
38. Стрижевська А. Сукупність злочинів за кримінальним правом України: монографія. Одеса: Фенікс, 2011. 248 с.
39. Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності: навч. посібник. К.: Атіка, 2007. 424 с.
40. Ус О. В. Кримінальна відповідальність за підбурювання до злочину: монографія. Харків: Видавець ФОП Вапнярчук Н. М., 2007. 264 с.
41. Устименко В. В. Специальный субъект преступления. Х.: Вища школа, 1989. 104 с.
42. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.
43. Шевченко Є. В. Злочини з похідними наслідками: монографія. Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. 216 с.
44. Шевченко А. Є. Обставини, що виключають юридичну відповідальність: монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2011. 178 с.

Коментарі кримінального законодавства:

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / За заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. К.: Концерн “Видавничий Дім “Ін Юре”, 2003. 1196 с.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Х.: Право, 2013. 1040 с.
3. Кримінальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ / Туркот М. С., Шмаленя С. В., Снігар М. І. та ін.; за заг. ред. д.ю.н., проф. А. В. Столітнього. Київ: Норма права, 2021. 1224 с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / Під заг. ред. Потебенька М. О., Гончаренка В. Г.: У 2-х ч. Ч. 1. Загальна частина. К.: ФОРУМ, 2001. 398 с.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. К.: Атіка, 2004. 987 с.
6. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. К.: А.С.К., 2005. 848 с.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: у 2-х т. / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. 3-тє вид., перероб. та доп. К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. Т. 1. 1260 с.
8. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Литвинова. К.: Вид-во “Центр учбової літератури”, 2016. 536 с.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За заг. ред. Глунька В. В. Київ: Видавничий дім “Професіонал”, 2018. 784 с.
10. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. і допов. К.: ВД “Дакор”, 2018. 1360 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. і допов. К.: ВД “Дакор”,

2019. 1387 с.

12. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя; НАВС. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Грищук, А. В. Савченко та ін.; За заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернєя. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

Судова практика:

1. Кримінальне право України. Судові прецеденти (1864 – 2007 рр.). За ред. В. Т. Малярєнка. К.: Вид-во “Освіта України”, 2008. 1104 с.

2. Правові позиції Верховного суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо застосування законодавства у справах кримінальної юрисдикції / упоряд. Н. О. Гуторова, О. О. Житний. Х.: Одіссей, 2013. 512 с.

3. Практика судів України з кримінальних справ (2009 – 2011). Вид. 2-ге, доповн. / Укладач В. І. Тютюгін; За заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Одіссей, 2012. 504 с.

4. Практика судів України з кримінальних справ (2012 – 2013) / Укладач В. І. Тютюгін; За заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2014. 704 с.

5. Судово-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Упорядник і автор передмови М. І. Хавронюк. К.: Юрисконсульт, 2006. 550 с.

6. Судово-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. А. В. Савченка. К.: Центр учбової літератури, 2013. 1272 с.

7. Судова практика Верховного Суду України у кримінальних справах: Офіц. вид. / Верхов. Суд України; Відп. ред. П. П. Пилипчук. К.: Концерн “Ін Юре”, 2007. 696 с.

Електронні інформаційні ресурси

<http://www.president.gov.ua>. – офіційний веб-сайт Президента України.

<http://www.portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.

<http://www.kmu.gov.ua> – офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України.

<http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.

<http://www.court.gov.ua/vscourt> – офіційний веб портал судової влади в Україні

<http://www.scourt.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

<http://www.sc.gov.ua> – офіційний веб-сайт Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ.

<http://www.sbu.gov.ua> – офіційний веб-сайт СБУ.

<http://www.gp.gov.ua> – офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.

<http://www.minjust.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.

<http://www.reyestr.court.gov.ua> – єдиний реєстр судових рішень в Україні.

<http://www.nbu.gov.ua> – Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.

<http://www.catalogue.nplu.org> – Національна парламентська бібліотека України.

<http://www.pravoznavec.com.ua> – Електронна бібліотека юридичної літератури “Правознавець”.

Навчальне видання

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ

Електронні методичні рекомендації до практичних занять для
здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 081 Право

Електронне практичне видання

Укладач

Дришлюк Ігор Анатолійович

Затвердж. авт. 28.08.2023. Шрифт Times New Roman.

Системні вимоги: операційна система сумісна з
програмним забезпеченням для читання файлів формату PDF.

Обсяг 1,0 МБ.

Оригінал-макет розроблено в авторській редакції.
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та
криміналістики

Економіко-правовий факультет
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058